

Tsjechische suite

Antoon Coolen

bron

Antoon Coolen, *Tsjechische suite*. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam 1948

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/cool004tsje01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

I**Van bergen, dorpen en wijn**

Er zijn mensen, die veel van Zwitserland houden en de hoge Alpen roemen. Ik ben nooit in Zwitserland geweest. Ik ken gletschers, tunnels, bergpassen, ravijnen, Alpenweiden, toppen met eeuwige sneeuw, Sennhutten slechts van beschrijvingen, van foto's, - van boekillustraties en van prentbriefkaarten, die mijn vrienden tijdens hun verblijf in Zwitserland mij zenden. Ik ken een soort waxinelichtjes, of zijn het stearinekaarsen, die Alpengloeien heeten, en ik ben verzot op het plaatje der verpakking, dat dat Alpengloeien laat zien - ik kan wel eens denken: misschien kust God die Alpentoppen in den vrede van den avond met zijn rooden mond. (Zoo'n gedachte valt natuurlijk alleen maar in, omdat die Alpentoppen zoo grootsch en zoo hoog zijn.) Ik heb overigens geen bepaalde behoefte, om dat Alpengloeien in de werkelijkheid te gaan zien. Boeken over Alpentochten lees ik graag, - zooals Shackleton en Verne's Hatteras over den Poolcirkel, om gezellig binnenskamers de huiveringwekkende romantiek te ondergaan. Ik heb nooit de behoefte gevoeld, om naar de ijszeeën van den arctis of naar den Montblanc in Zwitserland te reizen. Toch, ver-

zadigd van de vlakke van het platte, natte laagland, houd ik veel van berglandschappen. Ik heb den bruinen Libanon gezien, violet en fulpen in 't gloeien van de avondzon, en de stoffige kameelen geel langs 't steenig bergpad aan zijn voet, - hun klokbellen klingelden in de bergstilte en een herder in burnous op een ezeltje blies op een fluit een eentonige wijs. Maar meer houd ik van het middegebergte van Bohemen, van Slowakije's kleine Karpathen en voorloopers van de Tatra. Ik heb misschien een gemodereerde liefde voor bergen. Ravijnen, berghangen, woeste steilten en hoogten beklemmen mij, dan speelt een verbeeldingszieke hoogtevrees mij parten. Maar ik houd van glooiingen, van hellingen, van bergflanken, waartegen in uitgeknipte parallelogrammen de akkers zich vlijen, waarlangs de zee-groene sparren donker en veelvoudig, schouder aan schouder opklimmen: het massale en massieve bergwoud. Ik houd van het speelsch en liefelijk ineenvloeien van helling en dal en van schuine, klimmende en dalende vlakken van zonoverschenen korenvelden, en van het blauw en nevelig opdoemen daarachter van de verre, wazige bergen in den einder. Zulk een wereld is mij een zingende, een melodieuze aarde. Iedere weg is lintsmaal daarin, langs al zijn grillige bochten. Dit alles

ademt iets, niet samen te vatten, maar te benaderen in een begrip als bergvree. Ik denk, dat iets daarvan zich medegedeeld heeft aan de bevalligheid en gematigdheid van het wezen der Bohemers en Moraviërs, - wij met onze slooterige polder-zompigheid hebben iets kleistugs en klomperigs.

Langs de heuvelhellingen in Tsjechië en in de dalen liggen de kleine dorpen: gij overziet ze zoowel als ze in de hoogte als wanneer ze in de laagte liggen. Zand- en zongeel troepen de oudrood gedaakte huizen samen, sommige glijden langs een helling uit het verband of sprongen op een hoogte, waar ze verenkeld staan. Midden uit de hoogste toppen der bergsparren, groeiend op een humuslaag boven een zacht leigesteente, en donker en dicht daar heelemaal boven, piept het naaldfijn geel en rood torentje van een idyllisch kerkje. De Tsjechische dorpskerkjes zijn van een trouwhartige namaakgothiek, of barok en een beetje rococo. Al deze dorpjes en al deze kerkjes zijn, als de wintersneeuw over de bergen ligt, geknipt voor afbeeldingen der Kerstnachtidylle. Dat geel der huizen is in de zon en van uit de verte erg helder en mooi, maar nadert ge die dorpjes, dan is het verweerd, vervuild en van de muren afgeblot. De muren zijn dik, de deur ligt een beetje binnen in, de gangen zijn besloten, de ramen zijn

klein en geplaatst in diepe nissen, alle ramen zijn dubbel, want het Boheemsche vastelandklimaat kent strenge winters. Hoe de huisinrichting binnen is, dat is moeilijk te zeggen. De ramen zijn klein, ze zijn hooggeplaatst en bovendien hangen er aan den binnenkant gesloten gordijnen voor. Dat is heel anders dan bij ons, waar de huizen veel lager vensterbanken hebben, breeder ramen, en opengeschoven gordijnen, waar tusschen 's avonds met de lampen aan open hof gehouden wordt, zoodat men de mooie lampekup en het mooie dressoir en de familie aan tafel en het theeschenken van de straat af kan zien. De bestrating in de Tsjechische dorpen laat veel te wenschen over, aan de kleine, bultige keitjes stoot ge uw schoenen stuk en ge krijgt blaren aan de voeten van het loopen. De trottoirs zijn ongelijk, het zijn stoepen van steen en puin. Een ossengespan, een koeiengespan voor een langen lattenwagen trekt die ongelijke dorpsstraat door. Er liggen ook boerenhoeven, die de buitenwaartsche geslotenheid hebben van de Limburgsche boerderijen. Deze dorpjes zijn in niets te vergelijken met de geboende properheid der Hollandsche dorpen, ze missen gelukkig ook hun evenmaat, ze zijn veel 'schilderachtiger' al zijn ze rommelig en een beetje vuil, - maar ze zijn droog en stoffig in den heeten zomer van het

vastelandklimaat. Ze hebben een groote openheid en tegelijkertijd iets droomstils, de voelbare ingetogenheid van wat Streuvels in Vlaanderen zou noemen de plaatsenaars en de mannen van het kleine ambacht, - hoe primitief is een dorpsmederijtje daar. Altijd is ergens een brink met een vijver, grijs, en een beetje koel waarop eendjes zwemmen, en van elk erf komen ganzen afgezakt, heele toomen, zooals bij ons de kippen langs de heggen der dorpsstraat. Heggen ziet men overigens in de Tsjechische dorpen niet, erf en huis zijn omheind met palen. De ganzen hebben soms een hoedstertje met een wisje in de hand, ook geiten en schapen worden langs de schrale bermen gehoed, door oude vrouwtjes met een hoofddoek om. Het leven in de Tsjechische dorpen is aandoenlijk ancestraal.

De dorpskinderen zijn allerliefst. De Tsjechen hebben doorgaans ronde, breede en blonde gezichten en de kinderen hebben dat ook in die melkige prilheid en de bedonsdheid der teere onvolwassenheid. Al wie in Tsjechië komt gaat van de Tsjechen houden, en nadat ik veel kinderen gezien had dacht ik een verklaring gevonden te hebben voor een der opvallendste bekoorlijkheden der Tsjechen: een zekere naïeveteit tegenover den vreemdeling, een zekere naïeveteit in de politiek

met de neiging tot simplisme, ja, een zekere naïeveteit in hun jong, vreedzaam, roerend, nationalisme dat in uw belangstelling om erkenning en begrip vraagt, en een aantrekkelijke kinderlijkheid of liever moet ik zeggen puurheid in hun liefde voor hun jeugdige, voor Masaryk's republiek. Er is geen vergelijking, ons Wilhelmus is, ook objectief gesproken, veel mooier dan het Tsjechische volkslied, maar de roerloosheid, de stilte, de eerbied, waarmee de Tsjechen naar hun volkslied luisteren, is beschamend voor de wijze, waarop wij dikwijls onze nationale hymne aanhooren. In den levensstijl, ook in dien hunner wellevendheid, hebben de Tsjechen datzelfde accent van kinderlijke beminnelijkheid bewaard. Zij is van landschen huize, zij is van de heuvelige bergen, en er is bijna geen stad-en-land tegenstelling, neen, zelfs de Pragenaar heeft dat landelijk Boheemsche. Ik meende nu, dat dat inpalmende in het door de natuur geconserveerde kinderlijke ligt, nabij aan de verschijning van het Tsjechische kind. Natuurlijk zijn de Tsjechen aardig, uit zulke kinderen groeien slechts aardige volwassenen.

In die breede ronde kopjes van zachtmoedigheid zijn de blauwe oogen zoo groot en vragend. Ik heb vele malen Tsjechische kinderen beurtspelletjes zien doen, waarbij ieder zonder gekrakeel

zijn beurt afwachtte en waarbij noch geplaagd, noch gechicaneerd werd. Het Tsjechische kind is eerder rustig dan druistig, en, gewend als ik ben aan de vernielzucht van het Nederlandsche kind, geloof ik, dat het Tsjechische kind niet vernielzuchtig is. Langs de dorpswegen staan fruitboomen, appelen en pruimen, die geen sporen van roofzucht vertoonden. Ik moet toestemmen, zij vertoonden ook geen bijzondere sporen van vruchtbaar gedijen. De een en de ander plukt en eet er rustig van. Ik heb er ook van geplukt en gegeten, en het is inderdaad waar, dat het geen offer is, die appeltjes te laten hangen. De pruimen met hun smaak van onze krieken zijn beter, maar ik geniet ze liever in den landelijken jenever die ervan gestookt wordt. - Dobriden, goedendag, zegt dat Tsjechische kind, het is vriendelijk, beleefd, nooit gaperig nieuwsgierig naar den vreemdeling en spot niet wanneer het aan hem iets ziet wat het niet gewend is, - die Nederlandsche hebbelijkheid.

De Tsjechische dorpen verschillen van de Slowaaksche, vooral in kleur. Zijn in de Tsjechische dorpen de huizen hoofdzakelijk geel, met een enkele maal wat bonte schablone-versieringen en soms een bloemenbakje van blauwe of bruine latjes dat roode geraniums onder het kozijn draagt,

- de huizen in de Slowaaksche dorpen hebben alle kleuren, sommige zijn geel, sommige wit, sommige lila, violet, rood, sommige hebben twee kleuren, blauwe muren en daarbij een bruine plintschildering en bruine omrandingen der ramen, of twee andere tinten. Ze hebben geen strakke maar golvende, speelsche contouren, liggen nooit langs een geëgaliseerde maar altijd langs een ongelijke straat, die in 't midden een gootgeul heeft of weerszijden een open, voor elke kleurige deur overvlonderde rioleering. Deze dorpjes zijn zoo allerkleurigst, dat ze, hoe onwaarschijnlijk het klinkt, het levende voorbeeld schijnen geweest te zijn voor die kleurige, overigens te onmogelijk suikerzoete dorpstafereeltjes, die het begijntje Jeanne Hebbelinck als illustraties maakte voor sommige kerstvertellinguitgaven van Stijn Streuvels en Camille Meloy in de edities van Desclée. Ze kan in heel Vlaanderen zulke huisjes en zulke dorpen niet gezien hebben. Maar zij zou ze gezien kunnen hebben in Slowakije.

Hobbelig en dommelig, oerlandelijk, boersch in die gansch andere, trager bedrijvigheid dan die bij ons, zijn deze dorpen, waar buiten de huizen het koeboerke met de gezapige roodbonte ploegt die niet vet en niet glimmig is en haar uier langs de voren draagt, van een in gansch West-Europa

reeds lang teloor gegane aartsvaderlijkheid. De lange lattenwagens van de boeren worden langs de hellende en stijgende wegen door een dubbel span zware en trage ossen getrokken. Bergen suggereeren rust, deze dorpen zijn Virgiliaansch, maar er is een kleurig volkseigen, er zijn zeer mooie en zeer kleurige volksdrachten, een rood en wit en kant waar de stevige, gelaarsde vrouwen bij feesten breed mee pronken. En zeker het Slowaaksche platteland heeft iets benijdenswaardig heerlijk, het heeft druiventeelt, kostbaar als de hop van Tsjechië, en zooveel edeler, want van hop maakt men bier, en de Slowaken maken wijn.

Moet ik van den wijn vertellen? Ik zal het op een van de volgende bladzijden nog doen en dan niet van den Slowaakschen wijn, maar van die mooie bourgognes van Mjelnik, het Château der Lobkowics in de Boheemsche Elbevallei. Maar zeker ook kan ik iets simpels vertellen van de Slowaaksche wijnen, wijnen, die men jong drinkt, maar zoo tinsend en rinzig en bloemig en druivig frisch, dat men de hitte prijst, die er te meer den gelukkig onstilbaren dorst naar wekt.

Het was in Sucha nad Parnou, en daar was een wijngaardenier, die men mij als Pfarrer Petrovits voorstelde. Ik was daar met eenige Slowaken uit Trnava en Bratislava, ik herinner mij van hen bij

name dr. Ludo Zubek. De Pfarrer was een katholiek pastoor buiten dienst, hij was als een heereboersche arbeider gekleed, niet groot, een beetje bejaard, een pastor van te lande, grijs, vriendelijk, met leuke, hartelijke oogen. Hij toonde ons zijn wijngaard van vijf hectaren, vertelde ons wanneer hij hem aangelegd had, maar dat ben ik vergeten, en wat de jaarlijksche opbrengst was, en dat ben ik ook vergeten, gevoeliger als ik ben voor het onbegrensde begrip van hectoliters wijn, dan voor het exacte cijfer, dat hun aantal afperkt. Hij liet ons ook de buizen der draineering van den bodem zien en die voor de bederfwerende bespuitingen tegen ik weet niet welke luizen of insecten, die de wijndruif bedreigen. Welgezind liep hij met ons rond. Er waren vele arbeiders in den wijngaard, jonge mannen en jonge vrouwen en oudere vrouwen, en meisjes ook, jong als kinderen. Ze keken naar ons, niet met dien lach van hinderlijke nieuwsgierigheid maar met een lach, waarin zij hun verwelkoming toevoegden aan die van den pastoor, en toen we groetten kregen we hun luiden, gezamenlijken groet terug. De vrouwen waren niet in nationale kleederdracht, wel in kleurige, lange rokken, en zij droegen kleurige hoofddoeken om het haar.

Het bleek ons, dat de wijngaardenier zijn arbeider-

ders met den wijn niet vergat: binnenshuis, in een droge, leemigriekende koelte, waar ook een geur van wijndoortrokken duigen hing, stond een schoon vaatje heldere wijn klaar voor allen, die daar buiten werkten, dat kregen ze straks aangeboden als premie voor de betoonde vlijt.

De pastoor nam nu uit een muurkast groote glazen, hij noemde die de bruidegomsuïtrusting, en, ze warmend in onze handen, daalden wij de steenen trappen af naar de koele diepte van den grootsten kelder. Er werd electrisch licht ontstoken, en, naarmate ge de vettiger onderste steenen treden nadert, dringt zich dicht en zwaar die geur van wijn en gisten aan u op. Op den muur, daar waar de trap uitkwam, stonden met krijt geschreven strepen en data, en dat waren aantekeningen over de weerkerende verrichtingen tijdens het lagere van den jongen wijn. De Slowaaksche wijnen zijn niet bijzonder houdbaar, ze hebben geen hooge alcoholontwikkeling, maar, jong geschonken, zijn ze heerlijk. De pastoor liep met een langstelige glazen kolf rond langs de hooge vaten, beklopte ze en liet ze gesloten. Maar tusschen de tonnen en de ankertjes deed hij zijn keuze, opende sponningen, nam wijn in de glazen kolf en vulde de glazen. Men eet er wat brood en iets gekruids bij, dat maakt tong en verhemelte

gevoeliger. Ja, die wijntjes deden het, de pastoor had veel zorg voor zijn keuze. Ik moest een beetje denken aan het gebras en geplas van den druivensappigen Benedikt Serneels, den pastoor uit den Bloeienden Wijngaard, die zijn wijnen met zulke schoone en verbluffende metaphoren noemt, barokke zoowel als die uit de mystieke taal van den zoetgestemden Ruusbroec, maar die ze zelf niet drinkt. Pastor Petrovits dronk zijn wijnen wel, met den overvloed, waarmee hij ze ons schonk. Het verwonderde mij geenszins, dat mijn Slowaaksche vrienden, ook een jong hoogleeraar was erbij, plotseling begonnen te zingen, en de pastoor zong mee. Ze zongen luid, sonoor; krachtig klonk het onder die gewelven en tusschen die enorme okshoofden, die bewegingloos luisterden, ja, het zal doorgesidderd hebben tot in den goudiggelen inhoud dier sprankelende vaatjes, waarin de pastoor keer op keer den glazen steel van zijn kolf deed verdwijnen, zooals de hommel het haar slurft in den honingkelk van de bloem doet. Mijn vrienden zongen Slowaaksche volksliederen, en die laten niemand onverschillig. Ze hebben hier en daar een melopeeachtig karakter en groote, weemoedige intervallen, maar ze zijn toch opgewekt. Zij hebben die modulatieve vloeilijn van bergen, iets van de pastorale der weide langs de berghel-

ling, waar een vrouw de geiten en schapen hoedt, die klokjes dragen om den hals, - ze hebben iets der sfeer van den bergweg, waar in de winden het beschut crucifix langs staat en het wegkapelleke der Madonna. Later heb ik die liederen mooi geregistreerd gehoord en ook in koren, in de film 'De Aarde zingt', van Karel Plicka, een film van de Slowaaksche folklore, liederen en dansen. Men hoort en ziet het landvolk van de bergen er zijn liederen in zingen, liederen van den arbeid, liederen van den oogst, van de bruidwerving in de speelsche Mei, van de liefde, en men ziet die heerlijke Slowaaksche jeugd van lente en liefde den winter uit dragen, hem dooden te midden der nieuwe bloemen en het jonge voorjaarskoren, en hem tenslotte verbranden, waarna hij in de zwellende bergbeek wordt gegooid, waar de golfjes der ontbonden lentewateren hem voortstuwen naar zijn graf. Ik herinner mij een filmbeeld van een oud moedertje, een van die welke sprookjes en liedjes bewaren, dat in een schoolklas voor de kinderen met dunne stem een liedje zingt, en de onderwijzeres teekent het haastig in notenschrift op. Het volgend filmbeeld is een knapenkoor, en daar bloeit en rankt polyphonisch hetzelfde lied als een heerlijk motet uit de alten en sopranen omhoog. Dit land heeft liederen, waarvan velden

en heuvelen zijn doordwaald. Nog een ander filmbeeld herinner ik mij: twee jonge vrouwen, elk aan een bergrand met een uitgestrekte bergwei tusschen zich in, die in beurtzang zingen. En waar in de bergen, als een lied klinkt, klinkt niet het jodelend joechhei? Mijn vrienden hier in den kelder zongen tenslotte ook zeer vurige liederen, waarbij ze gehurkt sprongen en met de vingers knipten, alsof het castagnetten waren. Ik, die geen van deze liederen kon meezingen, was Nederlandsch stil en luisterde slechts. Toch schijnt er een of ander einde aan gekomen te zijn, want wij stonden plotseling in de ruime, langwerpige, landelijk gemeubileerde huiskamer van den pastoor. Wij namen daar plaats, de pastoor liet ons teekeningen zien van een plan voor uitbreiding van zijn wijngaardenierswoning, en toen vertelde hij ons van zijn distilleerderij. Nu moet men weten, dat de verrukkelijkste jenevers en likeuren uit de landvrucht en uit de zure wijnen op het platteland worden gestookt. Daar laat men ze op leeftijd komen en rijpen tot zeer hooge alcoholgehalten. De pastoor liet er ons proeven, die den geest doorvonkten en doorvlamden. Toen wij ten laatste afscheid namen van Pfarrer Petrovits, had ik het gevoel alsof ik afscheid nam van iemand, dien ik al lang kende. Wij gingen ook de mannen en de

vrouwen en de kindjonge meisjes in den wijngaard groeten, zij kwamen nu allemaal bijeen, want de dagtaak was geëindigd en de verre bergen vingen nog zon maar zonden reeds de schemering van den avond in de schaduw der dalen. Nog proef ik den wijn van Slowakije en voel ik zijn hartehelderenden gloed en ik blijf mij dien pastoor van den Slowaakschen bloeienden wijngaard herinneren, die werkt, zoal niet in den wijngaard des Heeren, dan toch in het Godverkoren verheven en edel zinnebeeld daarvan.

II**De lente kust den nieuwen wijnstok (*Kasteel Mjelnik*)**

Een Zondag van een geluidlooze, dunne blauwe lucht, waarin het voorjaar zijn Maartsche maand vooruitgeijld is, zich bedenkt en stilstaat. Onder de schaduwdonkere oevers van meren en vijvers bewaart de winter nog wat brekelijk ijs, waarop een blauwe sneeuw ligt. Maar boven het open, groene water, dat geelt in de zon, zindert goudig het morgenvroege, reeds warme licht. Het is nu op die plotselinge scheiding tusschen winter en voorjaar, het laatste ijs en de eerste bloemen ontmoeten elkaar, neen, de winter is al een paar dagen geleden in alle stilte vertrokken zonder dat wij er iets van wisten, dat ijs bewaart hij niet, dat heeft hij alleen maar achteloos achtergelaten na dien langen strijd, waarin hij zoover in het voorjaar doordrong. De zachte krachten hebben het weer gewonnen.

Het is niet alleen dat jonge van dezen schuchteren lenteaanvang, dat den geest bekoort, het verrukkelijke ligt ook in den jongen morgen van den Zondag zelf, het versche dag- en seizoenbegin in den rustdag-ochtend, een tweevoudige prilheid,

die betoovert in haar broze kortstondigheid. Ik ben hier met eenige vrienden in de Boheemsche Elbevallei voor het bijna nog winterstille kasteel Mjelnik, waarvan we de binnenplaats betreden, die half in de blauwe schaduw ligt door de hoge muren en half in de morgenzon, die van den zuidkant binnenvalt. Dat blauwe van die muren, dat vochte, is het niet als een waas, als de doom van de lente en den Zondag zelf, als de dauw van die onbeschrijfelijke stilte en rust van den Zondag in zijn onberoerden morgen? Ik denk aan de gele crocussen, die ik zag onderweg, en aan het ijs onder de oevers, waarlangs donker en schaduwend de blauwige sparren oprezen met dat melkig en vernevelend licht tusschen de stammen. Bloemen en ijs in hun gelijktijdigheid, - en in dit morgenlijk uur zijn wij hier gekomen, om de wijnen te proeven van dit kasteel.

De ingang tot den kelder ligt in de schaduw en als wij de koele, steenen treden afdalen van de trap, voel ik, hoe ik nog een beetje warmte meeneem van de zon en zóóveel van den glans van haar verblindend licht, dat ik, lager, de eerste oogenblikken de treden beneden mij niet zie.

Wij zullen hier niet alleen een slechts luchtig landwijntje drinken, het is ernst met de wijnen van dit kasteel. De wijngaarden van Lobkowitz

liggen op denzelfden breedtegraad als Champagne; de bodem is aan dien van den vermaarden Franschen bourgogne gelijk. Daarom liet in de veertiende eeuw keizer Karel de Vierde, Boheemsch koning, den wijnstok van de Fransche bourgognes naar hier overbrengen en hij deed de meest ervaren Fransche wijnbouwers zich hier vestigen. Bij den aanleg van de wijngaarden tegen de zuidelijke heuvelhellingen van Elbe en Moldau, die hier samenvloeien, vond men, zegt het verhaal, resten van wijnstokwortels en deze vondst onderlijnt de legende, dat lang tevoren de patroon van het land, de heilige Wenceslaus, hier zijn eigen miswijn zou hebben geteeld. Nu rijpt er sedert eeuwen een mooie bourgogne en hij rijpt hier sneller nog dan in Frankrijk omdat de heuvelflanken langs den zuidelijken oever van den tweevoudigen stroom, door de Boheemsche bergen tegen de noordenwinden beschut, niet enkel gloeien in de zon maar ook nog de warme weerkaatsing ontvangen van het zongeloeide water.

Wij zijn in gezelschap van den beheerder van het kasteel, directeur Feuereisen, die ons dezen uitleg geeft en wiens naam ons niet misleiden mag: hij is inderdaad een Tsjech. Beneden tasten wij niet lang in het donker, het electrisch licht wordt aangeknipt, gulden en warm schijnt het in de nu

heldere ruimte. Bovendien ruiken wij dien geur van wijnen op fust, die de peripherie van den druifsmak brengt op de reeds geprikkelde papillen van de tong. Er hangen hier onder dat oud en grijs keldergewelf gedorde bloemkransen en kronen van kleine, fijne kunstbloemetjes met den zachten zwier van kleurige linten, die eventjes bewegen op den tocht uit de gangen. Het is een Meische, luchtige, vriendelijke toon van feest. En dan wandelen wij tusschen de dubbele rij van hooge, zware, welonderhouden vaten, glanzend gewreven en met handgesmede, roodgeschilderde reepen omspannen, en op de ovale fronten staan in haut-relief decoratieve wapens van vorsten, prelaten, bisschoppen, prinsen en adellijke families, die hier eenmaal hun wijnbezit hadden. Directeur Feuereisen vertelt ons ook, hoe de wijnen van Mjelnik geliefd waren op de luisterrijke tafels der monarchen van Moscou, Berlijn en Stockholm en op de koninklijke tafel in Madrid.

Wij zijn verwachte gasten en daarom staat hier een wit mandje met knapperige, goudkorstige, versche broodjes waartusschen gekruide worst, die de tong te gevoeliger maakt voor den edelen smaak van de wijnen. Ondertusschen warmen wij in de omknelling van onze hand de glazen - we willen immers *magistri artis bibendi* zijn. In een

aangestoken vat wordt de langstelige glazen kolf gevuld, en daar parelt een gulden Ludmilla in onze glazen, een liefelijke naam, die de naam is van de grootmoeder van den heiligen Wenceslaus naar wie deze wijn is genoemd, - en zij zelve was een heilige vrouw. Altijd is er dat liefelijke verband tusschen den wijn en het heilige, evenals het brood is de wijn eucharistisch uitverkoren, de hooge inhoud van de aardse wijngeneugten vangt den weerglans van de hemelsche vreugden op, en voor de meest verheven vergelijkingen worden de rijke metaphoren aan wijngaard en wijnrank en wijnstok en wijndruif en wijnpers ontleend. Bij het gulden licht van de lampen beeft een morgenkoele klaarte in dezen wijn, hij is goudig geel als gouden regen. Bloemfrisch tinst zijn zonblonde smaak op de tong, het is een edel wijntje, een beekje zon, dat den dorst kust en niet stilt. Gelukkig, want daar komen nog andere wijnen, oudere en reeds gebottelde. Er zit iets plechtigs in dat floepend geluid van het ontkurken der flesschen, een geluid, dat zacht weerkaatst wordt als een geluid in een kerk - en ik denk aan mijn jongenstijd, toen wij als misdienaars in de oude sacristie soms den koster zoo beloftevol den miswijn hoorden ontkurken - en het liefst herinner ik het mij van de lentemorgens met het schar-

laken licht van een zonnestraal door het gebrandschilderd glas van een gothisch venster. Ook aan den geur heb ik herinnering, en nu vleugt hij me weer toe, die pittige geur van witten wijn, de nobele Riesing die de gulden beek stort in het glas en als bloemen riekt, neen anders, die riekt naar het in elkander overgaan van de geuren van fresia's en madeira op een feest. Met dien van linnen van feesttafels is die geur verbonden - met dien van het wierookdoorgeurde linnen van de altaardwaal. Op de tong ontvouwt deze wijn zijn bloemigen smaak, een smaak, die veel minder aan de Moezels doet denken dan aan den drogen wijn van de Sauternes en van Montbazillac.

En dan komt een donkere flesch, een cru de bourgogne. Als de flesch ontkurkt is, riekt ge het reeds, een geur, ernstig als die van donkere rozen. Maar in het glas drinkt de adem het volle, melkig aroma met dien fulpen, veloeren onderton van gisten en kelderrijpen, jaren lang. Als de teug langs tong en verhemelte vloeit proeft ge van dien prelatenwijn al het vuur, dat, hebt ge gedronken, zijn gloed nalaat, zooals de gezonken zon haar rood op de lage wolken in 't westen.

Wij wandelen langs die schoone vaten. We streelen de mooie reliefs. We lezen de vorstelijke, de prinselijke, de grafelijke namen. En daar, zoo-

waar, onder een voorstelling van de heilige Anna, lezen we den naam van Jan Suk, den Tsjechischen componist en schoonzoon van dien anderen Tsjechischen toondichter Dvorak. Dit vat heeft aan Suk toebehoord, de inhoud staat er in cijfers op vermeld, 12.500 liter. Dien inhoud heeft het vat eens gehad, 12.500 liter van een Mjelnikschen bourgogne, Jan Suk heeft het leeggedronken in dertig jaar. Hij had het vaste voornemen om aan de volgende 12.500 liter te beginnen, toen de wangunstige dood hem dit verijdelde. De componist heeft dezen Mjelnikschen wijn van zijn Bohemen bemind als een jaloersch echtgenoot zijn vrouw, nooit stond hij er ook maar een flesch van af, en hij was dien wijn trouw: op zijn reizen nam hij er flesschen van mee, en toen hij in Den Haag was, waar hij een concert gaf, heeft ook daar deze wijn op zijn tafel gestaan.

Onze gastheer ontkurkt een nieuwe flesch voor ons, maar voor ze leeg is, wandelen we, het glas in de hand, naar een anderen, langen kelder, waar, naar de méthode champenoise, een mousseerende wijn wordt bereid en de flesschen schuin gelagerd liggen, en, gewend en gekeerd, langzaam rijpen. Voor ons wordt een flesch van dezen Mjelnikschen champagne ontkurkt, en daar schuimt, klaar als het morgenrood, rood als robijnen, de mousse-

rende wijn: naar het roode schuim, dat ruischend breekt en mindert, stijgen de draadfijne, vlugge ononderbroken snoertjes van de luchtbelletjes, die opsproeiend breken voor uw mond als ge den goeden, koelen en langen teug doet.

Wij zijn aan de wijsheid toe, deze van Cechalovsky, dat de wijn zuiver moet zijn als maagden, en deze andere eeuwenoude wijsheid, dat de wijn de essentie is en de grondslag van het bestaan - *essentia vegetabilis universalis*.

Een Tsjechisch schrijver, die in ons klein gezelschap is, gaat slechts noode uit deze kelders weg en later, als hij in het kasteel voor de breede vensters van het restaurant staat en met ons uitkijkt over het guldenschoone landschap, verzucht hij in het Engelsch, dat het schoon geweest zou zijn nog meer van deze wijnen te proeven.

Voor ons onder de zon ligt het breede dal der samenvloeiing van de beide rivieren. Het water staat hoog van oever tot oever, wij zien het watergewriemel van den lentegezwollen, zonoverschenen bruinen stroom, dien trek met kolkjes en keerkringen, die de stille, glinsterende beweeglijkheid van het *panta rhei* aan de onberoerde rust van het morgenlandschap geeft. Het levende bruine hout aan de oevers is niet meer dor. Reeds glanst het, en ook in den jongen wijnstok langs

de heuvelhellingen bot het en gisten de sappen, die stuwen naar den bloei. En als de wijn zijn bloei krijgt langs de bergen, dan gist de gekelderde tumultueus in de vaten. Ginds heel in de verte liggen de neveligblauwe silhouetten van de bergen van Bohemen en geheel rechts van ons zien we duidelijk in de zilverdoordoomde morgennevelen den ronden heuvel Rip, die met een klein kapelletje is gekroond. Want daar verscheen sneeuwblank de ridder St. Joris te paard aan de doortrekkende kruisvaarders en joeg den moed en het geloof in hun harten aan.

In den valavond zien we hetzelfde landschap weer, wanneer we terugkomen van een tocht in de bergstreek. Kleintjes langs de groene hellingen kwamen wandelaars afgedaald en langs de heldere wegen, waarvan het asphalt blauwt, liep met bedachtzame stappen de vader, den kleinen jongen aan de hand, en de moeder volgde met den kinderwagen. De Zondag is eender, overal, en nu we hier terugkomen, in het restaurant van het kasteel of de Weinstube, of wat het is, een groote, lange zaal, zien we daar aan kleine en groote tafels luidruchtige gezelschappen, en stille, verzonken gezelschappen van twee, die hand in hand zitten. En op de tafels staan, bijeengebost, in gesneuvelde gelederen, de Mjelniksche flesschen,

zonder kurk en leeg. Ze staan er met tien- en twintigtallen waar het gezelschap het grootst en uitbundigst is en waar allen vertrouwelijk naar elkaar overleunen in de vreugde van een goede broederschap. Maar druk staan ook de flesschen op de tafeltjes der tweezaamheid, daar, waar men elkaars hand vasthoudt, elkaar omstrengelt en elkaar extatisch in de oogen kijkt, bedwelmd van den lentedag, die zooveel warmte hierbinnen houdt, en van de groote, roode zon. Want in het perspectief achter deze vervoerde jeugd en die tafels met die rijen en gelederen van donkere flesschen, ziet men, door het raamvierkant, den blauwen avond buiten, die koel donkert over het water van de twee rivieren, dat droombevlogen stroomt en een kwijnend rood van een zon, groot in nevelen, in zijn doorbeefden spiegel gevangen houdt. De nevelen verdichten naar de verte waar de bergen niets anders meer zijn dan een donkere, wazige lijn in een onaardsche, nooit meer te storen stilte verzonken.

De wijngaarden langs de berghellingen zie ik niet meer, de deken van het avonddonker ligt erover. De lente heeft vandaag voor het eerst den nieuwen wijnstok gekust: in de kelders van Mjelnik wordt de wijn van het vorig jaar reeds onrustig in de vaten. En hier, waar rond die

bouquetten van flesschen menschen bij elkaar zijn, gist de nog oudere wijn in de tot broederschap vervoerde harten, in de liefde der verliefden, in hun verbeelding, in de verwachting van een groot geluk op aarde dat toch mogelijk is, dat rijpen zal als deze lente de vrucht in haar bloesem zal hebben gezet.

III

Tsjechen in den treincoupé

In Tsjechië rijden alleraardigste locaaltreintjes. Het Tsjechische spoorwegnet is niet te vergelijken met het onze. Het is veel minder uitgebreid en het treinverkeer is er lang niet zoo intensief en populair als bij ons. Op de Prager jaarbeurs ziet men niettemin mooie, zware, in Tsjechoslowakije vervaardigde locomotieven voor stoomtreinen. Want de hoofdsteden en de voornamste steden der Tsjechoslowaaksche republiek hebben natuurlijk behoorlijke spoorwegverbindingen, zij het nooit met die frequentie der treinverbindingen tusschen Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage. Om evenwel van een grootere plaats naar een kleinere te reizen, of om te reizen tusschen twee kleinere plaatsen, neme men, als men een beetje haast heeft, liever niet den trein, - de Tsjechen zelf zullen u dat ook nadrukkelijk ontraden. Van Praag naar Dobris bijvoorbeeld kan men beter met de fiets gaan dan met den trein. Het is een afstand van, geloof ik, nog geen veertig kilometer en de trein doet er drie uren over. Niet alleen hebben de Tsjechische locaaltreinen een sukkeldrafje, maar ze loopen langs een spoorbaan, die een en al gril is. Zij reppen zich met oogenschijnlijke voort-

varendheid een stationnetje uit en komen in een heuvelachtig landschap. Een Tsjechisch treintje, begrijpelijkerwijs in zijn nopjes over zulk een mooi landschap, schijnt echter pas te beseffen, dat een heuvel een obstakel is, als het hem tot vlakbij is genaderd. Het laat zich in die omstandigheid niet uit het veld slaan en keert leukjes op zijn schreden terug. Tien, twintig keer verlegt het zoo, al improviseerend, zijn route, als tastte het de omgeving af om te zien, waar het dat heuveltje kan passeeren. Gij ziet in de verte, vanaf een hoogte, ginds in de dalen zoo'n treintje een richting ingaan. Als ge nu den blik afwendt en even later in het landschap het treintje weer opzoekt, dan gaat het lijnrecht de tegenovergestelde richting in, zwenkt met een sierlijke kromming in het rijtuigensnoer af naar den horizont en komt even later, de locomotief in het front, weer doodkalm terug. Waar wil dat treintje toch naar toe? Dat treintje wil plichtsgetrouw naar al die dorpjes toe, die in dalen en valleien verspreid liggen. Maar bovendien passeert het nu een erg mooi laantje van donkere sparren. Weet je wat, denkt het, ik rijd een eindje met dat laantje mee, dat is aardig voor de passagiers. Maar dan ziet het ginds een dorpje en het schiet dat treintje te binnen, dat de spoorweg-dienstregeling zijn aankomst in dat dorpje ver-

meldt. Het denkt: weet je wat, ik ga er naar toe. Heeft het nu bij dat dorpje wat uitgerust dan gaat het onverstoort weer verder. Maar op een heel andere route ligt een ander dorpje, waar het nu naar toe gaat, alhoewel het dat beter tevoren had kunnen doen omdat het daarstraks er dichterbij was dan nu. Toen echter lag er zeker een heuveltje in den weg of een mooi laantje leidde de aandacht af. Op een korten autotocht passeerde ik veertien maal een spooroverweg, maar het was steeds hetzelfde lijntje - die Ariadnische draad, waarlangs de machinist altijd weer thuiskomt. De overwegen waren natuurlijk onbewaakt, want zoo'n treintje is veel te bedachtzaam om ongelukken te maken. De spoorbaan, die altijd met een bocht om een nabij hoek verdwijnt, heeft enkel spoor, en zij is eigenlijk niets dan dwarsliggers met rails, ze ligt niet op een verboden-toegang-dijk met slooten, schoeiing en draad erlangs, integendeel ze ligt hoogstens op den wegberm, zooals bij ons de stoomtram uit den tijd dat we allemaal nog kleine kinderen waren. Maar elk oogenblik gaat het den berm af en dwaalt zoo maar zigzag het veld in. Op de wandeling bij de spoorbaan komend had ik ook hier de uit mijn kindertijd overgehouden neiging om bij het zien van die roestigbruine rails met het glimmende glijvlak over de geteerde biel-

zen in het grint te droomen over die romantische vraag: vanwaar, waarheen? Bij ons kan men die vraag niet stellen, het kind weet het gauw genoeg. In Tsjechië blijft die vraag een vraag, in dit romantische land weet men er nimmer antwoord op.

Nu, zooals gezegd, in de Tsjechoslowaaksche republiek rijden er ook spoortreinen langs groote en belangrijke routes, zooals bijvoorbeeld langs de route van Praag in Tsjechië naar Bratislava aan den Slowaakschen Donau, een afstand van vierhonderd kilometer, die door een sneltrein, waarvan ik niet meer weet of het een elektrische of een Diesel was, in ruim vijf uren wordt afgelegd met onderweg, meen ik, slechts één onderbreking, namelijk in Brno. Ik heb die reis gemaakt. De trein bevatte ruimte voor een niet al te groot aantal passagiers, het was, zooals dat bij ons heet, slechts een treinstel met een gang langs de niet afzonderlijk afgesloten compartimenten, en in die gang was het een druk heen en weer geloop, toen in Praag de trein op vertrekken stond. Ik begreep niet veel van dat heen en weer geloop, ik zag telkens dezelfde menschen beurtelings in de eene en in de andere richting voorbijschieten. Ze passeerden mij rakelings, ik raakte bijna mee op drift, maar ik ging iederen keer zachtmoedig op zij zit-

ten en benutte deze gelegenheid, om de reizende Tsjechen in hun eigenaardige doen en handelen gade te slaan.

De reizende Nederlander is gauw gerubriceerd, hij zit in den coupé en zwijgt eenzelvig, of hij praat. De pratende reiziger is ook weer onder te verdeelen in den praatlustige, die zich tot onbekenden richt en breed en bitter en wijs de ellendige toestanden in zijn verfoeilijk land critiseert, of het is iemand, die met een reisgenoot samen is en dezen het relaas geeft van een twistgesprek dat hij met een tegenstander heeft gehad, dien hij met slagvaardigheid op slagvaardigheid op zijn nummer zette, zoodat die verachtelijke tegenstander niets beters wist te doen dan zijn mond te houden of een onnoozel verweer te mompelen. Maar de meeste reizende Nederlanders hullen zich in een eenzelvig zwijgen, kijken naar buiten of laten den blik eens schaaapachtig langs elkander dwalen en vormen dan hun ongunstig oordeel over de schaaapachtige uitdrukking op het gezicht van den ander. In een vollen Nederlandschen spoortrein-coupé kan het doodstil zijn, doorgaans is het er rustig en de passagiers blijven op hun plaats zitten.

Nu, op hun plaats blijven zitten dat doen de reizende Tsjechen niet. Ik had, toen ik mijn reis van Praag naar Bratislava maakte, al vele

Tsjechen ontmoet en zeker niet den indruk van een Slavisch stoïcisme of van een Slavische indolentie gekregen. De Tsjech is beweeglijk. Hij is voorkomend, beleefd zonder vormelijk te zijn, hij is buitengewoon hulpvaardig, en moet hij u als vreemdeling een dienst bewijzen dan zet hij zich daarvoor heelemaal in. Ook bij de officieele en ambtelijke instanties is er in dit opzicht een vlotheid, waarover de Nederlander, gewend aan de traagheid en hoogmoedige stroefheid der zijne, zich de oogen uitwrijft, en wie de attenties der Tsjechen heeft ondervonden zal verrukt zijn over hun politesse du coeur. De Tsjech is hartelijk en hartveroverend en hij heeft een onderscheiding, die ik niet beter weet te noemen dan een bevalligen trek van kinderlijkheid. Van zijn beweeglijkheid had ik ook weer niet een te levendigen indruk, in elk geval was het voor mij op deze reis een verrassing te ondervinden, dat de Tsjech in den trein een onverbeterlijke woelwater is.

Zoolang de trein dus nog voor het perron stond bleven alle reizigers, die niet aanstonds gingen zitten, door de gang heen en weer hollen. Ik had een hoekplaats naar den kant van de gang, de trein was vol, en daarom moest ge van seconde tot seconde uw beenen intrekken en al gauw krimpt ge u blijvend samen, wat u er niet voor vrijwaart

elk oogenblik uw bij uw zitplaats aan den haak gehangen jas langs uw gezicht te voelen strijken, meegerukt als die wordt door dien ononderbroken verkeersstroom. Wie een zitplaats had stond telkens op om naar zijn bagage te grijpen, daar iets uit te nemen en het er weer in te doen of een andere ondoorgrondelijke bezigheid te verrichten, of hij ging in de gang, verdween daar in het gewoel en wrong zich na eenige oogenblikken weer naar zijn plaats terug, om even later weer opnieuw op te vliegen. Het doel van dezen onafgebroken run, zoo vermoeiend voor hem, die er de stille en gedwongen getuige van is, kon ik niet achterhalen en ik troostte me: als aanstonds de trein rijdt, dan zal er vanzelf wel rust komen.

Maar toen de trein reed kwam er geen rust, integendeel, nu begon het gedraaf eigenlijk pas goed. Nauwelijks ook was de trein in beweging of uit de buffetruimte kwamen bedienden met schaaltes warme worstjes en met flesschenbakken pivot, vino en vermouth. Snel en gejaagd wrongen zij zich door het geloop heen en brachten bij al die onrust deze van bedienen, worstjes aanreiken, flesschenbak neerzetten, flesschen openen, glazen vullen, betalen en geldwisselen, en zich weer wegwingen. Nu kon men nog denken, dat aan deze nieuwe onrust vanzelf een einde zou komen als

alle passagiers van spijs en drank zouden zijn voorzien. Maar de maatschappij, die deze treinbuffetten exploiteert, had haar eigen opvattingen. De buffethouder liet zijn voorraden prompt om de tien minuten uitventen. Klaarblijkelijk ging hij uit van de veronderstelling, dat zij, die de eerste gelegenheid verzuimd hadden, de tweede zouden benutten en dat bij de derde service de eersten weer opnieuw hongerig en dorstig zouden zijn. Een dergelijke indeeling was gemakkelijk voort te zetten tot Brno, en in Brno kwamen nieuwe, om niet te zeggen verse passagiers, wier traject naar Bratislava naar dezelfde methode in te delen was. Ik zou, met Dickens, kunnen spreken van ‘mijlenlange maaltijden’ van worstjes. Die worstjes, rozig en vet, hadden een kladje mosterd naast zich op het schoteltje, er werd brood bij geserveerd en de Hollandsche zin voor couvertovertoligheid zoowel als die voor netheid verwonderden zich over de afwezigheid van mes en vork. Men nam de worstjes zonder meer met de vingers: in de eene hand het mosterdgedoopte, bij elken beet inkortende worstje, in de andere hand het brood; wie toekeek hoefde maar een heel licht hongergevoel te hebben om met de door den buffethouder voorgeschreven regelmaat trek te krijgen. Alle vingers glommen van vet en zelfs het papieren ser-

vetje, dat opgevouwen flardje Hollandsche keurigheid, ontbrak. Wie niet met dat enerverend reisongerief van vette vingers wilde zitten nam zijn toevlucht tot dat gedeelte van de sok dat onder de broekspijp blijft verscholen of tot den ontvankelijken zakdoek. Er waren reizigers, die de vingers vluchtig en luchtig droogden, er waren kieskeurige heeren, die het grondiger deden: elke vinger afzonderlijk in het zakdoekfoedraal. Maar niemand deed het langzaam, ze deden het allemaal in een hurrie, zooals ze aten in een hurrie, zooals de bedienden een algemeene haast hadden met gebaren die men op een versnelde film ziet, alsof de ongerijmde mogelijkheid bestond, dat de trein de honderden voor hem uit liggende kilometers bij verrassing in enkele minuten zou afleggen.

Ik, noodgedwongen in mijn Nederlandsche eenzelligheid gehuld en slechts af en toe een woord wisselend met een heer, die zijn Tsjechisch beurtelings met Zwitsersch-Fransch en Zwitsersch-Duitsch onderbrak, had gelegenheid te over mijn Tsjechische medereizigers gade te slaan. Er is ongetwijfeld een Slavisch type, het breede voorhoofd, het breede gezicht. Bij de 'beschaafde' Nederlanders is men er lang niet altijd zeker van, of de bevallige manieren en spraak niet eigenlijk slechts affect en behaagzucht zijn, de aanstellerij,

welke hun, die van 't land komen, zoo tegenstaat. De Tsjech plaatst niet voor deze vraag, hij heeft geen gesoigneerde manieren en geen merkbare verzorging van zijn spraak in het discours. Het innemende bij hem is de trouwhartige, kinderlijke en oprechte natuurlijkheid. Er werd hier in den trein druk en veel gepraat, maar zelden levendig, - aangezien ik de taal niet verstond kan ik geen vergelijking maken met het Nederlandsche treingesprek. Er werd ook gelezen, dat wil zeggen: een krant werd geopend, aan de voorzijde bekeken, op de binnenzijde ingezien, aan de achterzijde vluchtig doorgenomen, weer dicht- en samengevouwen, op de knie gelegd, daarna weer geopend, weer hier en daar vluchtig ingekeken, weer dichtgevouwen en opgeborgen, om na enkele minuten weer te voorschijn te worden gehaald. Is het, dat de Tsjechen geen evenwicht, geen rust kunnen vinden in den min of meer slingerenden coupé van een spoortrein, die door het achter hen wegijlend landschap vliegt? Overigens zag men het landschap niet, tenzij in zijn nachtelijk uitzicht in de verbeelding, want het was avond en donker en de ruiten waren zwart. Ik geloof, dat de Tsjechen, in hun natuurlijke en waarschijnlijk onbewuste warsheid van behaagzucht, tamelijk onverschillig zijn voor hun kleeding. Zij dragen

confectiecolberts, die niet goed zitten, en de broeken worden klaarblijkelijk weinig opgeperst. De colberts misten het vest, alhoewel het nog winter was, en ook hier die dracht van de lange, breed uitlopende, gekleurde zelfbinder, rood of blauw of geruit, die tusschen de jasrevers naar voren over het gekleurde hemd hangt. De ceintuur van de broek geeft, bij de minste gezetheid, die spanning en die plooi, die de vestlooze kleedij altijd een beetje sans gêne maken, vooral als de jas wijd open hangt. Om van de dikbuiken, aldus gekleed, maar te zwijgen. Het gesoigneerde in de kleeding zoekt men tevergeefs, het was onvindbaar onder al deze heeren, die van Praag naar Bratislava reisden. En hoe de reizende Tsjechische vrouw gekleed is, dat kon ik toen niet zien, want deze trein was klaarblijkelijk een typische heerentrein. Bij de beoordeeling van de kleeding kan men zich in allerlei gevolgtrekkingen duchtig vergissen, - in dezen naoorlogstijd, nu men geen keuze heeft en men moet nemen wat men kan krijgen. Typeeringen als deze zijn altijd vluchtig, ze zijn natuurlijk subjectief en men kan ze niet straffeloos generaliseeren. In Brno kwam overigens een jonge man in den trein, die zich neerzette bij ons op een vrijgekomen plaats en die met een opvallende behaagzucht de ijdelheid liet zien van een sjaal, een

galanten stok en heel lichte, bijna witte handschoenen. Deze handschoenen hield hij ook aan toen hij de jas had uitgedaan en opgehangen en de sjaal behoedzaam had afgelegd. Een der na Brno weer met nieuwe verwoedheid heen en weer snellende buffetbedienden had hem een glas vermouthe gebracht, hij hield het in de witgeschoeide hand ver van zich af, bracht het eindelijk naar den mond, dronk een teugje en zette het glas toen op een klaptafeltje onder het treinraam, waarvoor hij langs de naast hem zittende passagiers zeer ver moest overreiken. Deze omstandigheid hinderde hem niet in 't minst, want vele malen, met lange tusschenpoozen, stak hij die witgeschoeide hand naar zijn vermouthe uit, om zuinigjes een teugje te nemen en het glas weer terug te zetten. Zoo schoot deze witte handschoen maar heen en weer door den coupé; ik verdacht er dit ijdelheidsspelletje van, dat de vermouthe heelemaal bijzaak was en dat het om de exhibitie dier handschoenen was begonnen. Worstjes at de jonge man niet, want dan had hij de handschoenen moeten uittrekken. Maar hij raadpleegde den spoorweggid, hij deed van allerlei meer, waarbij die witgeschoeide handen ver voor hem uit manipuleerden. De kleur der handschoenen deed aan de krijtwitte gezichten van clowns denken, zij hadden op zich-

zelf ook iets clownesks, omdat inderdaad clowns ter verhooging van het komisch effect hunner verschijning zulke handschoenen dragen. Ze waren bovendien te kort en lieten beneden den zoom van de jasmouw te veel rooden pols bloot. Zonder eenigen twijfel vond de jonge man deze lichte handschoenen mooi, het was grappig te zien, hoe zelfingenomen hij ermee was, hij vertoonde ze zoo nadrukkelijk, dat we niet in twijfel behoefden te verkeeren over zijn uitnoodiging om ernaar te kijken, waarbij hij klaarblijkelijk uitging van de veronderstelling, dat hun niet geringe glans op hem zelf terug sloeg. Hij nam een sigaret en rookte en hield daarbij zijn handschoenen aan, de witgeschoeide vingers hielden de sigaret, tusschen de bevallige trekjes in, op de hoogte van de borst een eindje voor hem uit. Ten slotte begonnen die handschoenen voor mij een soort zelfstandig bestaan te leiden, ik hield mij erop voorbereid, dat zij elk oogenblik wel eens buitensporige invallen konden krijgen. Het was alsof ze de grenzen van dat bestaan aftastten en toen bewees het hun pijnlijk zijn betrekkelijkheid, want, net als gasballonnetjes aan het touwtje in de hand van het kind, werden ook zij in hun bokkesprongen eraan herinnerd, dat zij vastzaten en te gehoorzamen had-

den aan dien mijnheer, die in hen stak en hun behaagziek verlengstuk was.

Maar de reizigers bleven rusteloos heen en weer hollen, ze schenen vastbesloten de reis naar Bratislava als schietspoelen af te leggen. Dit heen en weer lopen had niets te maken met tijdverdrijf of met de wandeling, die men maakt in een antichambre. Het was stroom en tegenstroom, men ging moeizaam langs elkaar en altijd gehaast, alsof een dringend doel wachtte. Gedurende een lange reis heeft men wel eens reden om op te staan, maar dat kon in die mate en met die voortdurende herhaling hier niet het geval zijn. Het moest iets anders zijn, een uiting van ongebruikte krachten, of doodeenvoudig een paradoxale nationale trek in die woelwaters, die op deze wijze de innerlijke genoeglijkheid zoeken, welke wij in den trein eerst hebben als we rustig op een plaats zitten, waar we niet door een niet-eindigend heen en weergeloop worden gestoord. Kinderen doen dat ook, in den coupé, bank op, bank af, weg van de plaats en weer terug, en weer ervan door tot kommer van hun gegeneerde moeders, die zich bezorgd maken over den overlast voor de medereizigers. Zijn die reizigers geen Haarlemmerhoutsche nurkschen, dan vinden zij die kinderen toch aardig. Als ik nu dien trek bij de reizende

Tsjechen tot het kinderlijke in hen herleid, zou ik dan een Nurks durven zijn door mijn verademing te bekennen toen ik in Bratislava eindelijk op het perron stond?

....Overigens ben ik den volgenden dag met de hollende haast der Tsjechen in den trein naar den Donau gegaan om zijn blauw te zien. Hij was evenwel moddergrauw en bruin. De andere, de blauwe, is de Donau der dichters, hij is de schoonste en daarmee eigenlijk de echtste.

IV

Het slot Dobris

Dit in onmetelijke parken en tuinen gelegen, rose slot Dobris met zijn langgerekte vleugels onder het zomerblauw van den Boheemschen hemel heeft iets van een sprookje. Niet natuurlijk dat slot zonder meer: steenrijke lieden hebben zoiets kunnen bouwen, en het is het geld niet, dat sprookjes verwezenlijkt. Maar als lustverblijf voor de Tsjechische schrijvers is het een sprookje: wie blies op den gouden hoorn, en toen was er dit slot voor hen, die naar een oude opvatting slechts luchtkasteelen plegen te bouwen? Twee paarden, daar gestald, en ik noem het eene nu maar Jan en het andere Jozef, reden ook mij in een prinselijk brikje de weidsche slotpoort binnen. En een zaal met een kristallen luchter en een zwaar tapijt en een behang, beschilderd met jachttafereelen en pastorales, bood mij een grafelijk bed, waarin de slaap komt bij het wiegelied eener ruischende fontein daar buiten....

Het slot ligt op een niet grooten afstand van Praag, en men komt er, van Praag uit, langs een mooien weg door een heuvelachtig landschap met vele kleine buitens. De Tsjechische schrijvers houden ervan, hun gasten er dadelijk te ontvan-

gen in een der pralerige kasteelzalen met parketvloer en rijk plafond en hoge spiegels en portretschilderingen in lijsten met zware krullen van goud en met gigantische vazen en kristallen kronen. Vleugel deur na vleugel deur gaat voor u open, opdat ge nog allemaal net zulke zalen doordwalen zult met den drukken pronk van den Franschen rococosmaak. En ge eindigt in een moderne bibliotheek, waarvan de boekenplanken, meest met restanten van de oude kasteelbibliotheek, niet zoo rijk voorzien zijn, maar waar uw voeten wegzinken in een mollig kleed, een zware hertenleeren bank en clubs de behaaglijke zitjes vormen voor de koffie met cognac na de lunch, en een gepolitoerd reusachtig schrijfbureau u zijn heerlijke vlakke tegenstrekt en een markiezenstoel u noodigt tot nederzitten en een fraaie, hoge staande lamp slechts wacht op uw druk op het knipje aan het snoer, om haar matgulden licht te laten schijnen over het blank papier, waarop ge uw werk zult beginnen....

Het slot is twee eeuwen geleden gebouwd in den Franschen rococostijl naar het model van het paleis te Versailles. Het ligt achter een langgerekt poortgebouw en is daarvan door een binnenplein gescheiden, dat aan een zijde door een afzonderlijken vleugel, die poortgebouw en slot verbindt,

is afgesloten. Zoo krijgt men den indruk van een carré. Het eigenlijke slot heeft niet den fraaisten gevel aan de zijde van het binnenplein, maar aan de andere zijde, die de zuidzijde is en uitziet op de uitgestrekte tuinen. Het bestaat uit een middengebouw voor de entrée met ruime hall en met een renaissancefries en een smal balkon, afgesloten door een sierlijk hek van filigraansmeedwerk, waarop deuren uitkomen met lichtgroen geschilderde jaloezieën, - en twee gerekte vleugels, die met het middengedeelte een symmetrisch geheel vormen van ramenrijen onder en ramenrijen der verdieping en een leien dak met rococokapelletjes en aan de uiteinden een ronde fries en een kleine colonnade. De geheele gevel is zachtrose geschilderd, waarmee het wit van de kleingeruite ramen en het lichte groen van de balkondeuren onder de middenfries aardig contrasteeren. De ramen van de benedenverdieping zijn door een weelderigen klimopgroei omrankt. Daarvoor ligt de Fransche tuin met bloemperken en arabesken van lage, stijfgesnoeide palm, met groote zandsteenen tuinbeelden op sokkels, een bassin met een fontein, en daarachter hoog gelegen terrassen en trappen naar een waterpartij met een barokke architectuur en beelden van paarden en leeuwen en Neptunus en najaden en tritons. En daarachter wordt de

blik opgevangen door de daartoe in bruin en blauw tot pronkfaçade geschilderden, blinden gevel van het gebouw der kweekkassen.

In de tweede helft van de achttiende eeuw hebben twee katholieke kolonels, condottieri in het leger van Ferdinand II van Habsburg, de een een Colleredo, de ander een Mansfeld, het slot doen bouwen door den Franschen architect de Corte. Het is eigendom van de familie Colleredo Mansfeld gebleven, tot de laatste bewoner, een graaf van Mansfeld, in een schrijven aan de Duitsche nationaalsocialistische regeering zich als rijksduitscher ‘meldde’ met de toevoeging, dat hij geen druppel Tsjechisch bloed in de aderen had en dat hij altijd tegen Benesj was gekant geweest. Dit kostte hem, na den oorlog zijn slot en zijn bezitting. Maar ook toen, toen hij er zich mee bij de Duitschers wilde veilig stellen, voorkwam dit voor hem niet, dat zij zijn slot vorderden: na Heydrich's dood betrok diens opvolger, Kurt Daluege, het kasteel, die als bewoner ervan in 1943 opgevolgd werd door Reichsminister Frick. Na de Duitsche ineenstorting is op grond van het decreet van president Benesj ter onteigening van de bezittingen van hen, die zich voor de Duitsche staatsonderhoorigheid hadden gemeld, het slot geconfisqueerd en staats-eigendom geworden. De

staat heeft het toen den minister-president aangeboden. Deze echter heeft het aangeboden verblijf geweigerd, waarop het kasteel bij regeeringsbesluit ter beschikking van de Tsjechische schrijvers is gesteld. De uitgestrekte bosschen bij het slot zijn een ten deele voor het publiek toegankelijk gesteld nationaal park geworden.

In het slot wordt men nog op allerlei wijze aan de vroegere eigenaars herinnerd. Hun wapen staat nog boven de fries in het poortgebouw, hun bibliotheek met het Colleredo Mansfeldsche ex-libris is er nog, zij bevat eenige zeer fraaie heraldische uitgaven, lexica e.d., en een groote hoeveelheid Duitsche amusementslectuur. (Ik vond er ook eenige in het Duitsch vertaalde romans van Louis Couperus.) In de zalen hangen de portretschilderingen van ik weet niet hoeveel Colleredo Mansfelds, alle vloermatten in de hallen tot de statige trappen hebben een ingevlochten C. en M., en de handdoeken in de badkamers en de lakens en sloopen in de slaapkamers zijn met een roode C. en M. geteekend.

Daar hebben nu in dien democratischen staat, waarin na den oorlog Masaryk's jonge republiek hersteld is, de Tsjechische schrijvers een verblijf te midden van de archaische praal en pronk van de overleefde hooge bourgeoisie. Een haar ont-

vreemd, onteigend huis, - ontvreemd op hoe goede gronden dan ook. Alle bezit is broos en bebetrekkelijk en als men, met deze vluchtige gegevens over het jongste lotgeval van dit kasteel is ingelicht, is het niet onaardig de twijfelachtigheid der bezitsrechten na te gaan van de hier onttroonde bourgeoisie. De uitgestrekte bezitting, waarop het slot gebouwd is, is door Ferdinand II van Habsburg mildelijk geschonken aan zijn beide condottieri, de twee kolonels, omdat zij in dienst van de katholieke Habsburgsche dynastie vochten in den strijd tegen den protestantschen Tsjechischen staat ten einde, nadat de Habsburgers de overwinning behaald hadden, het land te katholiseeren en te germaniseeren. Honderden domeinen werden van den deels ter dood gebrachten, deels gevluchten en deels verbannen adel onteigend en ter beschikking gesteld van meest Duitsche kolonisten, die van heinde en ver gretig toestroomden. Uit dien tijd dateert de milde schenking van Ferdinand van Habsburg aan zijn twee kolonels, die uit de gunsten, waarmee ze door den vorst werden overladen, op deze bezitting, welke ze van hem ten geschenke hadden gekregen, dit slot deden bouwen. De laatste eigenaar, die het door zijn houding weer verspeeld heeft, schijnt overigens deze spatieuze ruimte in zijn eentje te hebben

bewoond en maar een of twee vertrekken in gebruik te hebben gehad. Nu, dank zij de voor de Tsjechische schrijvers zoo vriendelijke geste van den staat, beantwoordt het slot aan een heel wat omvangrijker en ook beter doel, een doel van de gemeenschap.

De materiele en sociale positie van den Tsjechoslowaakschen schrijver was tot voor korten tijd niet zoo gunstig. In zijn levensverhaal, dat hij aan Karel Capek heeft gedaan, zinspeelt Masaryk erop, - en hij heeft er oog voor, deze zeldzaam fijne staatsman en geleerde, die zulk een opvallende belangstelling had voor de literatuur. De Tsjechische literatuur heeft een klein taalgebied, zij heeft geen wereldniveau, - zoo min als de onze. In de vreemde literaturen vind ik meer denkbeelden, grootere schoonheid en volmaakter vormen, zegt Masaryk, en wij herkennen zijn opmerking als niet minder geldend ten aanzien van de Nederlandsche letterkunde in verhouding tot de vreemde en groote literaturen; en niet minder merkwaardig voor ons, om er kennis van te nemen, is het feit, dat Masaryk in dit verband van een Tsjechische verenging spreekt. Hij spreekt evenwel bitter ook van de algemeene armoede: de Tsjechoslowaaksche schrijver kon niet in zijn levensonderhoud voorzien. De zelfstandigheid,

de republiek zouden het geestesleven vrijer maken, en dit zal de literatuur ten goede komen, - en het komt haar reeds ten goede, meent Masaryk vriendelijk, wat men uit de belangstelling van het buitenland voor haar en voor de Tsjechoslowaaksche kunst in het algemeen kan afleiden.

De positie van den Tsjechoslowaakschen schrijver in de vernieuwde democratische republiek is aanmerkelijk verbeterd, zeer zeker tengevolge van het in de regeering steun vindende syndicaat van Tsjechoslowaaksche schrijvers, dat minimum-contracten met hoogere royalties bedong van de al te willekeurige uitgevers en met goed succes zich met oplage-contrôle bemoeide. De Tsjechoslowaaksche honoraria zijn niet hooger dan in Nederland, integendeel, zij blijven achter bij de royalties, die gebruik zijn bij de bonafide Nederlandsche uitgevers, - dat voorbehoud bonafide moet ik wel maken, ook wat de eerlijkheid betreft, die oplage-contrôle in ons land overbodig maakt. Maar in den nieuwen Tsjechoslowaakschen staat heeft de regeering zeer zeker een heel wat grooter belangstelling voor de cultureele uitingen, en voor een nationale literatuur in het bijzonder, dan bij ons. Men ondervindt er dat ook, als men er als buitenlandsch schrijver te gast is, ik voor mij ben er zeer getroffen geweest door de voorkomendheden en

attenties van de zijde van het ministerie van voorlichting. Men verkleine dit vooral niet tot propagandistische bedoelingen. Want voorkomendheid en wellevendheid jegens den vreemdeling, die stijl in de immer hartelijke Tsjechoslowaaksche gastvrijheid, hebben een te diepen zin, dan dat er voldoende recht aan wordt gedaan door dat begrip propaganda, een in den laatsten tijd in Europa zoo verpolitiekt en beduimeld begrip.

Tengevolge van een regeeringsbesluit behoeven de Tsjechoslowaaksche schrijvers slechts over de helft van hun inkomen belasting te betalen, een maatregel, die den literator vrijer adem geeft, en een maatregel van interesse, waarvan wij allen weten, dat hij bij de constellatie van de politiek en haar regeering bij ons ondenkbaar is. Zooals bij ons ook ondenkbaar is een geste gelijk deze van de Tsjechoslowaaksche regeering, om den schrijvers zulk een mooi slot te geven. Ook de Slowaaksche schrijvers hebben een soortgelijk verblijf, dat, zij het kleiner en vooral ook minder pompeus, bijzonder liefelijk gelegen moet zijn, - maar ik ben er niet geweest. De Slowaaksche schrijvers kunnen evenwel ook te gast zijn op het kasteel Dobris.

Inderdaad moeten de schrijvers een kleine vergoeding voor hun verblijf op het kasteel betalen, - deze vergoeding is evenwel slechts een fractie

van de algemeen geldende verblijfkosten in pensions en hotels. En het is gemakkelijk te berekenen, dat de staat voor het onderhoud van dit slot en voor dat van de tuinen en parken en voor den staf van personeel elk jaar de staatsbegroting met een flink bedrag belast.

De Nederlandsche schrijver, die op het kasteel Dobris te gast is, krijgt het gevoel van een waar geworden sprookje, waarmee.... de Nederlandsche politieke en sociale werkelijkheid spot. De Nederlandsche politici, staatslieden en regeerders hebben nooit de ware, spontane en oprechte belangstelling voor literatuur, - ten schade van de literatuur en ten schade ook van de politici, de staatslieden en regeerders. Zij zijn er vreemdelingen voor, tenzij de literatuur het divertissement is voor sommige hunner vrije uren, en dan wijzen enquêtes, die hiernaar wel eens zijn ingesteld, nog dikwijls een zonderlinge waardeering uit en voorkeuren voor amusementsliteratuur. Zelden of nooit ontmoet men een verrassende interesse, die op liefde en kennis berust. De regeeringsbelangstelling is altijd een quasi-belangstelling, of het is een welwillende concessie, of het is die snobistische belangstelling, die tegemoetkomt aan een blijkbaar gangbare opvatting, welke aan een eigentijdsche nationale letterkunde eenige belangrijkheid toekent.

Ik geloof, dat dit in den staat der Tsjechoslowaaksche republiek heel anders is en dat de republiek inderdaad dat democratische aspect heeft, dat er met haar inauguratie door Masaryk is ingekomen, wiens conceptie van de democratie zoo wijsgeerig, en zoo realistisch en zoo door en door gezond is. Ook hier geldt Masaryk's eigen woord: 'De methode moet zakelijk zijn, verstandig en realistisch, maar het doel, het gansche, de conceptie, dat is een eeuwig gedicht, - het is Goethe's "exacte Phantasie".' Uit zulk een formulering proeft men den literator reeds, die Masaryk was. Hij kende verschillende Europeesche literaturen door en door, waaronder de Fransche en de Engelsche en ook de Amerikaansche, en ook die van zijn eigen land, - in de kennis van die literaturen zag hij een verveelvoudiging van zijn leven. Doctor en hoogleeraar in de wijsbegeerte, politicus en staatsman van die grootte, die tot de uitzonderingen behoort, erkende hij, van de schrijvers en dichters meer geleerd te hebben dan van de wijsgeeren: 'Dichters en kunstenaars denken over het leven en zijn vraagstukken niet minder na dan de filosofen, en ze doen het concreter. Hem die lezen kan schenken zij onmetelijk veel kennis en wie de ziel en den geest van vreemde volken wil kennen, hem opent de literatuur den zekersten

weg.’ Steeds komt hij er op terug. In den oorlog van 1914-1918 in Londen en Parijs als revolutionnair tegen Oostenrijk bezig met de vorming van de Tsjechoslowaaksche republiek - die hij verwezenlijken zou - moet hij tegenstanders kennen en heeft hij medewerkers nodig, boodschappers en koeriers, en benut in het leeren kennen van zijn tegenstanders en in de keuze van zijn medewerkers de psychologie: ‘niet de academische psychologie’, zegt hij, ‘maar die van het leven, van de romans’. Als grijsaard van in de tachtig bekennt hij: ‘Zeventig jaar lang lees ik dag na dag romans, - nu moet ik wel eens een dag uit laten vallen, om mijn oogen rust te geven. Ik leef in de poëzie, ik hield het zonder haar niet uit, zij bevat onmetelijk veel ervaring en kennis van de menschenziel.’

Deze toekenning van de hooge plaats aan de literatuur in het geestesleven van den democratischen staat is als zijn kenmerk overgeërfd in het huidig politiek bestel van de Tsjechoslowaaksche republiek. Ik zie in het verblijf der schrijvers op dit mooie slot en hun zwerftochten door de bosschen dezer parken een romantische daad van den staat: exacte phantasie! Ik ben er eenige weken als gast met de mijnen gelukkig geweest in het gezelschap van die Tsjechische schrijvers, die men

na twee dagen geen collega's meer noemt, maar vrienden. Ik ben er niet ongevoelig geweest voor den humor van dit archaïsme, dat men, als hedendaagsch schrijver, slaapt in het baronnenbed, waar de gast sluimerde van den grafelijken gastheer. Men beweegt er zich sans façon langs de breed- en dikbelooperde staatsietrappen: in shirt met opgestroopte mouwen. Door de lange gangen spelen de kinderen, het meisje duwt haar poppenwagen en moedert op een stoeltje in een hoekje. Er zijn moderne badkamers in het slot, heldere met glanzende blanke tegels en andere, heelemaal van witgeaderd, zwart marmer, wand en vloeren en ingebouwd bad en waschtafels, bidet en douche en W.C. en allemaal verchromde kranen en verchromde, verfijnde ustensilia, ja, dat is natuurlijk van dien Daluegue, dien Calligula, en daar heeft wel menig plantureus Gretchen blank gesparteld in het warme, blauwe water, als de Duitschers hun liefje hadden. Maar nu doet het goed er de kousjes en de zandgrauwe schoentjes en de gekreukte broekjes en kieltjes verspreid te zien liggen van de kleinen, die moeder hier in bad doet en die in dat rijke bad met hun ingezepte krulleskop zoo Godgezegend lief zitten onder moeders boenende handen. Daar is een keuken met een ultra-moderne keukeninrichting, dat is natuurlijk ook weer van

dien Daluque geweest, het ontbrak den Duitschers aan niets bij den algemeenen nood, dien ze met hun luxe hielpen vergrooten. Nu staan daar de gemoedelijke kok en zijn vrouw voor de fornuizen en bereiden het eenvoudige goede maal voor dat groote, blijde gezin. En de Duitschers hebben er ook een eetzaal gemaakt, een beetje Beiersch en van Zuid-Duitsche Gemütlichkeit, met zelfs een groote, groene faience-kachel erin. En daar zitten ze de schrijvers. Daar zit dr. Frantisek Langer - hier kennen wij zijn tooneelstuk *Peripherie* onder regie van Defresne met Albert van Dalsum in de hoofdrol - een gezicht, dat die mengeling heeft van nobele goedigheid en scherpe intelligentie, en zijn charmante, bereisde en belezen vrouw is bij hem. Daar zit, rond en gezond en hartveroverend, Jan Drda, schrijver o.a. van een in Tsjechië zeer populair roman, waarvan de titel, vertaald, ongeveer beteekent: *Stadje op een handvlakte*. - Jan Drda heeft dat gebilde uiterlijk van gladde en glanzende jonkheid, hij lijkt, van gezicht, op Chesterton in zijn jeugd en hij heeft een stevig en realistisch optimisme, waarvan het inpalmende aan de Chestertonsche innemendheid doet denken. Zijn vrouw zit met de kinderen, waarvan het oudste, naar vaders aard, een stevig figuurtje, van een lenteprielle, roomfrissche kin-

derlijkheid is, getemperd door de bedaardheid van haar kleine-meisjes-ernst, waarmee zij leest in een sprookjesboek van een kasteel van het geluk. Daar zijn Jiri Pober, die een aan politiek en cultuur gewijd weekblad leidt, en zijn Engelsche vrouw, en hun kleinen man, met Michaels strijdvaardigen naam. En dr. Saudek, Tsjechoslowakije's beste Shakespeare-vertaler, een man van felle spanningen en groote eruditie, die met een sneltrein-vaart in vier talen, Tsjechisch, Fransch, Duitsch en Engelsch tegelijk discussieert en die mij verrast met zijn interesse voor onze Geuzenliederen en met zijn fijne distinctie voor Vondels barok en Hooft's renaissancisme. En vele andere. Daar komen ook buitenlandsche gasten, die een korter of langer tijd blijven, en hoe dikwijls is zoo gauw de vriendschap gesloten, dat een vertrek een weemoedig afscheid wordt. Ik ontmoette er ook den schrijver Michael Sadoveanu, een reeds grijzen, bejaarden heer, een der vier voorzitters van den Roemeenschen senaat, auteur van een omvangrijk belletristisch oeuvre en die heel veel van zijn land vertelde en vooral van de schoonheid van de romantische Roemeensche natuur van bergen en wouden en stroomen, waarvan ik de beschrijving vond in een zijner boeken, dat ik in het Duitsch las: *Nächte um Joannis*. Tegelijk met

hem was er ook een Palestijnsch auteur, die Hebreeuwsch schrijft, en een Amerikaansche journaliste. Dit centrum voor de Tsjechische letterkunde, gelegen nabij een stad en in een land, die een middelpunt van het oude Europa vormen, is gelijktijdig een trefpunt voor internationale ontmoetingen van schrijvers uit ver vaneen liggende landen in oost en west. Regelmatig zijn hier buitenlandsche schrijvers te gast, o.a. bezochten Jules Romain, Salacrou en Priestly het kasteel en werd de laatste dagen dat ik er was de komst van John Steinbeck aangekondigd. De gesprekken leven, daverend soms, en de liederen ook, - op Koninginnedag heeft er zoowaar het Wilhelmus geklonken, gevolgd door het Tsjechische en Slowaaksche volkslied. Waar schrijvers bijeen zijn, die wonderlijke werkmannen met de lange rustpauzes als ze, met opgestroopte mouwen en de armen over elkaar zitten, daar wordt geredeneerd, daar worden concreet de vraagstukken van kunst en leven behandeld, daar divergeert men in beschouwingen met tref- en snijpunten, daar ziet de geest te helderder facetten naarmate men den tabaksrook kan snijden en het glas vaker geledigd is, (ook de Tsjechische schrijvers zijn geen abstinenter!). Het spraak-verschil is geen rem, er zijn talen genoeg bij de hand voor de juiste aequivalenten, het begrip

leeft, en allen zijn tijdig en snel elkaars tolk. Het leven zit stikvol problemen, de kunst ook, en stikvol orthodoxie en stikvol hartstocht, waarmee men die aanhangt, maar de spanningen lossen zich op in de twee heerlijke elementen van deze verrukkelijke oase: de kinderen en het spel. Geen sterker en blijder ernst dan die van de homo ludens, en tusschen kinderen en volwassenen zijn er dan geen grenzen en geen onderscheiden meer. In de biljartzaal, aan het onmetelijke Engelsche biljart met de zevenentwintig ballen, meet de hoogleeraar, schrijver van tien wetenschappelijke boeken, zijn krachten met den broekeman van de tweede gym. Hij deelt hartstocht en eerzucht met het kind en als aan het eind het wisselend kansenspel de spanning brengt wie winnen zal - en welke natie - dan heeft die spanning haar explosies in vreugde- en schrikkreten bij de dichte haag supporters, waarvan er op dat oogenblik niet een meer op een stoel zit, want alles is tot een gesloten haag rond het biljart genaderd. In het spel.... omnes uni sunt. Van het balspel buiten weergalmt eenstemmig de hemel, en dit geluid lijkt een zingen daar in den tuin, waar de grooten met de kinderen spelen. En stil en voornaam maar gepassioneerd is de wedstrijd van de schutters met boog en pijl. De zon ligt warm over den bloemen-

tuin, de perken fonkelen van scharlaken kleuren, het water klatert, de vogels fluiten en de kinderen stuwen de hoge kreten van hun spel door de warmte. Rood van inspanning zitten de allerkleinsten bij den zandbak, als Godzelf bezig alsof zij orde uit den chaos moeten scheppen, en ze bakken hun koeken en zichzelf heet en gloeiend in de zon. O, het zweet is een warme dauw op die gezichtjes waarin, tusschen de zandvegen over neus en wangen, de oogen zoo hemel- en waterzuiver zijn en de monden als rijpe kersen zoo rood. Door het park, door de blauwe zomerschemeringen van de looverhal, klein en kleurig onder de boomen, wandelen en praten samen drie meisjes achter drie poppenwagentjes naast elkaar. En ginds tusschen de stammen blankt in de diepte het water van den uitgestreken vijver, daar ploegen de knapen hun wherry voort of staan op de spitse voorplecht ijl en gestrekt boven het spiegelbeeld, en knaap en beeld neigen langzaam en duiken snel, van omhoog, van omlaag, naar elkander en ontmoeten elkaar in het brekende, bruisende doorwoelde watervlak. Jan Drda en ik hebben over heel veel dingen andere gedachten - al krijgen we ook andere gedachten over die van elkaar. We delen die over Brueghel en Van Gogh, wier namen we verschillend uitspreken (de Tsjechen kunnen geen

g zeggen, zoomin als wij raad weten met hun consonantencombinaties). Maar deze oase heeft de goede uren, waarin men ex corde leeft en het levenscomplex aanschouwt met het hart. Wij hebben een eenderen glimlach bij de kleine en heftige zweetertjes van den zandbak, bij de meisjes met de poppenwagentjes naasten in een rijtje op het pad in het woud, bij de knapen in het water. We zijn, als we ons bukken over zijn buks, het samen er over eens, hoe ze geladen moet worden met de kleine patroon en zelfs kunnen we weinig van meening verschillen hierover, dat de fazanten, waarop hij met een verbeeldingsrijk vertrouwen jaagt, tamelijk veilig zijn voor zijn schot....

Dobris zelf is een stadje, en ik had steeds de neiging het een dorp te noemen. Bewoners van een heel klein stadje hebben altijd, wanneer ge ze met dorpelingen vereenzelvigd, het gevoel, alsof ge hun stedeke, waaraan ze verknocht zijn, onderschat, - het onderscheidende karakter dier stadsrechten, die eenmaal inderdaad als onderscheiding zijn verleend! Dobris heeft overigens iets van dat droomstille van de Tsjechische dorpen, en ook die gele huizen, ongelijke bestrating en weinig regelmatige rooilijn. Maar het moet toch echt een stadje zijn, het heeft drieduizend zielen, het is klein, met een hobbelige markt, waar de autobus-

sen staan voor de omgeving en voor Praag, en met een hotelletje, dat 's middags en 's avonds tegen etenstijd de kleine tafels dekt in een wat landelijke gelagkamer, en met winkels en étalages, schoenen en kleding en heerenhoeden en dameshoedjes, een barbier en een apotheek, en breekwaar, zooals wij, ten rechte, aardewerk noemen, en een bloemenwinkel met levende bloemen en nog mooiere kunstbloemen en immortellenkransen en een smidse, waarvoor de van te lande komende langelattenwagens staan, terwijl de uitgespannen paarden in behandeling zijn bij den baas met het schootsvel. Er is druk verkeer op doorgang naar Praag en dat glijdt door die stilte van het stedeke heen, waaraan zulk een zomerheerlijke zon elken dag maar warmte en opgewektheid gaf. Er zijn kleine meren, de hoofdverkeersweg, geasphalteerd, klimt en daalt en ergens vanuit de hoogte bij een lage borstweringmuur ziet men het spiegelen water heelemaal in de diepte liggen langs hooge oevertaluds van groen en looverboomen, en heel op den achtergrond de blauwe heuvelen van het Boheemsche landschap. De hoofdverkeersweg leidt het doorgaand verkeer langs het plein voor het slot en maakt daartoe een bereidwillige bocht langs de overbrugde gracht voor het poortgebouw. Aan de andere zijde

van het plein, dat bestraat is en waarop wat boomen staan, ligt het katholieke kerkje van Dobris, dat met het slot is verbonden.

Dit kerkje is in een namaakstijl van barok en rococo gebouwd, geel gepleisterde muren met decoratief stucwerk, een dak van kleine, lichtroode pannen, een bescheiden torentje. Van binnen is het wat propperig van niet bijzonder smaakvolle imitatiebarok, met veel leelijke beelden, tierelantijnen, elektrische lampjes, devoties. Maar in zijn landelijke, ingetogen kleinheid is het bevallig en stemmig en heeft het dat vrome van sommige foeileelijke kerkjes onzer eigen zuidelijke bedevaartplaatsen. Het tonronde plafond is bont beschilderd, en een dezer schilderingen stelt voor, hoe een grafelijk paar van de Mansfelds, bewoners van het slot, het kerkje aan de katholieken van Dobris schenkt. Graaf en gravin zijn gekroond, ze dragen vorstelijke mantels met hermelijn en op de geheven handen dragen zij het natuurgetrouw afgebeeld kerkje. In het fond van de voorstelling ziet men, eveneens natuurgetrouw afgebeeld, het grafelijk slot in zijn omgeving van tuin en park. Indien het de namen van de schenkers zijn, die in een marmeren gedenkplaat aan een van de wanden zijn gebeiteld, dan is het kerkje, hoezeer het een sleetschen indruk

maakt, niet oud. De tekst is niet in het Tsjechisch, doch in het Duitsch. De graaf is Seine Excellenz der Hochgeborene Herr Hieronymus Graf zu Mansfeld k.u.k. wirklicher geheimrat und Rittmeister in d. R., Minister a. D. geboren 20 Juli 1842, gestorben 29 Juli 1881, en de gravin is Ihre Excellenz die Hochgeborene Frau Aglae Grafin zu Mansfeld, geboren 1840, gestorben 1897. De graaf wordt geëerd met het volgende vers: Wer segnend wirkt bis ihm die Kraft gebracht, und liebend stirbt, ach den vergisst man nicht.

Voor dit kerkje is het Zondagsmorgens dat levendig en gelijktijdig dorpsche ingetogen tafereel, mij vertrouwd uit elk Brabantsch dorp (en dat men ook weer zal terugvinden in den aanvang van Marie Chapdelaine in de beschrijving van den Zondagmorgen van het Fransch-Canadeesche Peribonka): het langdurige klokgelui in de lucht, de kerkgangers in hun Zondagsche kleeren bijeen op het plein, opgewekt en pratend onder elkaar en wachtend op den klokslag, waarop daarbinnen bij het spelen van het orgel en bij kaarslicht de Mis zal aanvangen. De Zondag zit in de morgenlucht en spant zich in haar blauw; loover en schaduw hebben dat morgenversche Zondagskleed. Aangezichten, kleeren en harten van de menschen

glanzen van den blinkenden Zondag. Het is niet enkel die erfenis van den rustdag tusschen de andere dagen, die grauwe werkdagen zijn. Thomas Masaryk, vervuld van zoovele herinneringen aan zijn landelijke, katholieke kindsheid, heeft de bekoring van die Zondagmorgens sterk ondergaan en tot op zijn ouden dag de herinnering eraan als een bezit behouden. Quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est, zegt hij ergens Vincent von Lerinum na, ter kenschetsing van dien kindertijd en het strijdlooze en probleemlooze gelooven. ‘Nog zie ik zulk een Zondag in Ceykovice voor mij’, vertelt hij. ‘De gansche gemeente verzamelt zich, bekenden groeten elkander, jongens praten met meisjes, allen zijn uitgedost, de wierook geurt, het orgel speelt, het gansche dorp zingt, allen staan op en knielen tegelijk, de voornaamsten en de geringsten. Aan het altaar voltrekt zich een drama, daar is de preek die men verstaat, en het geheimzinnige Latijn, dat men niet begrijpt. Hoeveel geeft zulk een Zondag den menschen en hoezeer vereenigt hij hen tot een eensgezinde collectiviteit’.

Het kerkje is vol. Floep, daar gaan de electriche kaarsen aan, met één slag, al die gloeilampnomlijstingen van bonte schilderijen. Het orgel speelt. De menschen zingen, Tsjechisch, maar het Pani

Gezu herkent ge in deze slepende, keihard gezongen melodieën met de voor ons gehoor ongewone intervallen. De houding is opvallend vroom, ook die van de kinderen, bij de gezamenlijke gebeden blijft geen stem achter of aarzelt. Aan het voorbereidend gebed, wanneer een enkeling in de Hoogmis te communie gaat, heeft de heele kerk deel, duidelijk en luid wordt meegebeden en een diepe stilte en een bewegingloosheid zijn er bij de drievoudige schel. Dezelfde vrome houding heb ik ook in de kerken van Praag gezien. Men komt er op een willekeurig oogenblik tijdens de Mis de kerk binnen en men gaat er op een willekeurig oogenblik weer uit. Maar den tijd, dien men in de kerk doorbrengt, zit men opvallend eerbiedig en bidt men aandachtig. In Praag, als hier, die duidelijke vurigheid in allerlei devoties: kaarsen en bloemen en vurige gebeden voor de beelden en zijaltaren van de nationale heiligen, voor die van de heiligen tot wie men zich in het bijzonder om toevlucht en hulp wil wenden, voor de beelden van Onze Lieve Vrouw van Goeden Raad en de Onbevleete Ontvangenis, voor het in een zee van electrisch licht badende altaar van het liefelijke, van goud en edelstenen fonkelende en stralende Kindje Jezus van Praag in de kerk van Maria Zegepraal. Bij de beelden en op de

kleine altaren van de volksdevotie worden bloemen gelegd. Buiten, bij den ingang tot de voorportalen van de Praagsche kerken, staan dan ook bloemenverkoopsters en hebben het druk, want vele kerkgangers koopen bloemen en leggen ze bij het beeld van den heilige van hun voorkeur neer. Ook hier, in dit kleine volle kerkje, ziet men hetzelfde gebruik.

Voor de preek: floep, daar gaan alle elektrische lichten uit, ook de gloeilampen in de schilderijlijsten en zelfs de Godslamp: zij blijkt dus electrisch te zijn, wat al te vermoeden was geweest aan het in de roode lamp te stralend en roerloos punt, wat slechts het heimwee wakker roept naar het bescheiden, beweeglijk lichtje van het pitje op de gewijde olie.

Van de preek versta ik niets dan de namen Gezu en Maria, de namen van Evangelisten, en woorden als svata en zivot, heilig en leven in elkaars verband, met een bezwerenden climax herhaald. Maar ik behoef na den Evangelietekst niet angstvallig te probeeren een woord te herkennen. Van wat hier verkondigd wordt weet ik den tekst, bespiegeling en vermaning: quod semper, quod ubique....

V**Odyssee op een klein meer**

Het is waar, het was slechts een vijver waarover wij op avontuur gingen, mijn jongen en ik. Maar voor ons was het toch een onmetelijke plas, ik boog mij heelemaal niet naar den jongen over, om zijn kinderlijke verbeelding tegemoet te komen. Integendeel, ik geloofde zelf even oprecht in het spel als hij.

Wij gingen met de geel geverfde roeiriemen door het park van kasteel Dobris, heuvel op, heuvel af, een steenen trap op, een steenen trap neer. Tusschen de boomen door was de gloed zichtbaar van het roode branden van bloemen in de parken, en je rook den Paschengeur van de gesnoeide, gelijkgeknipte palm, die glanzend groene arabesken schreef in den helderen en rozigen Franschen tuin. Daar boog, voor het waaien van den wind, fonkelend en met kleuren van den regenboog, de sproeiende straal van de fontein uit den glimmend bedropen dolfijnenbek, dien twee kletsnatte, naakte, mollige bronzen jongetjes hielden in 't midden van het bassin. Die knaapjes stonden heelemaal in den regen, en het water van het bassin sidderde onder de naaldfijne druppel van die eeuwige bui.

Ja, dat hadden wij aan den arduinen rand ook gezellig zitten vinden, hoe dat stoffijne sproeien met den wind mee je soms zoo lekker in je zomerwarme gezicht woei, hoe koel die natte, bronzen groep van die kereltjes met den dolfijn aandeed, hoe nat dat neerregenen van de fontein in het water was en hoe je door het water heen, dat dun en geel doorblikkerd was van de zon, schemerig den cementbodem zag, waarover groenig wat groeide.

Het was zoo heet dien zomer, dat wij de klatering en de koelte van zoo'n bassin en zoo'n fontein al van de lippen likten. En mijn kleine jongen zat daarbij en stak een stok in het water en speelde, door dien stok er weer uit te trekken en hem opnieuw erin te steken, het kleine, boeiende spelletje met de grappige verrassing der straalbreking. Toen spoelde hij met dien stok breed in het water heen en weer en het water antwoordde met zijn lange, wateren stem en op een natten steen zat een natte, luie kikker, die zich zonder al te veel verzet in het water liet tikken, tjoep, met heelemaal zijn eigen plonsje, en even met gestrekte achterpooten naar den bodem ging en terug gecrawld kwam, weer op den steen kroop en ademde en lui de oogvliezen deed neervallen en weer omhoog liet glijden zoo af en toe, - zoo'n kikker heeft het gezellig, hè vader?

Maar de jongen daalt met de roerriemen een dieper pad af en ik wandel langs de grasbegroeide, beboomde, hoge helling onder de zware beuken en Amerikaansche eiken naar een open plek, waar ik neerzit en uitzie over het water diep beneden mij tusschen rotsachtige heuvels langs glooiingen vlakbij en in de verte. Met de hand hoven de oogen kan ik den overkant nauwelijks zien, waar kleintjes wat huisjes staan en een rookgepluimd locomotiefje heet een treintje trekt. Een vogel ritselt stil in het gras en in een paar zomerdorre blaren. Hij heeft zeker naar een worm gezocht en geklopt, - nu vliegt hij op met een schreeuw, een schreeuw in dal en vallei, want hij vliegt in de richting waar tusschen twee zeer hoge rotswanden donker en diep een smalle inham ligt.

Ik hoor geluiden in de boot, het rinkelen van een ketting, een slag van hout op hout, dat doen zijn roerriemen daar beneden achter boomen en struikgewas. Maar voor de rest is het stil bij het zoele suizen van den wind in de hoge, donkere beuken. O stilte, o rust, o zon, zie, zoo drinkt men den zomer in. De oorlog is nu ruim twee jaar voorbij, hij is hier met een grooten bezem weggeveegd, de regenboog heeft over deze tuinen gespannen gestaan, er zijn oases, waar het weer heerlijk is alleen al om te leven. Ja, het is goed

enkel maar om te zijn, te zien, boomen, wind en water en spel te ondergaan, zich over te geven aan de warmte, te ademen, met dwalende handen rond zich heen blauwe bloemen te plukken terwijl men zit en den steel in den mond te nemen.

Daar hoor ik achter mij een licht gerucht van voetstappen. Ik kijk niet om, omdat zelfs de nieuwsgierigheid naar een onbekend wandelaar geen zin heeft. Het geluid van die voetstappen blijft duren, ze zijn licht en zoo dwalend door het gras, - dan hoor ik stemmen, meisjesstemmen, jong en warm en lichtdoorwaaid, een lachje, echoënd onder de looverhal dier hooge boomen, en langs mij heen en nu voor mijn oogen komend loopen twee lentejonge meisjes, van achttien, negentien jaar, hemeltje lief in die badpakjes van tegenwoordig met gekruiste bandjes over den bruinen, gladden rug, de een in 't blauw, de ander reseda. Daar dalen ze, een beetje achterover loopend en voorzichtig met de voeten tastend, het steil hellende gazon af naar den waterkant. Wat zijn ze mooi gevormd, wat zijn ze heerlijk jong, gebruid, niet te bruin, enkel met wat natuurlijke tint van huid, die aan de zon heeft blootgestaan. Ze zijn bloem en glimlach in Gods schepping, het is een kleine en bevallige gevoeligheid van het toeval, ze hier langs te zenden. Dank je wel, zeg

ik, en ik kijk met onbevangen blik naar die twee rilde figuurtjes. Daar staan ze aan den waterkant, ze strekken de armen omhoog en vooruit, hoepla! een tweevoudige plons, bruisen en opspatten van water, en ik zie, vooruit aan het ijle vlekken van huidkleur onder water, het heffen der twee kopjes, zijlings de gezichtjes gehouden, tusschen de bruine ronding der schouders en de beurtelings naar voren schietende, slaande armen. Kalm klinkt de rhythmische klatering van den armslag waarmee de dobberende hoofden met rukken vooruitglijden. Ze roepen iets tegen elkaar, dat klinkt zoo wonderlijk mooi en nabij over het klankbord van het water. Ze zwemmen van den oever weg, ik volg ze met de oogen tot ze een eilandje bereiken van enkel wat gehavende boomen. Daar, met het strakke glimmen der badpakjes en poedelnat, kruipen ze op den kant en ik verlies ze tusschen de boomen uit het oog.

- Hallo, vader!

Daar staat, in zijn zwembroek, de kleine schipper in de gele wherry en onder den hemel zijn boot en knaap zoo klaar boven hun wazig spiegelbeeld. Ik kom aan boord. De riemen zitten in de klampen en de kleine stuurman, op het bankje van den achtersteven boven zijn kleeren die hij hieronder gestopt heeft, stuurt met den paddel.

Het hout wringt heerlijk in mijn handen, de riemen snijden het water in en drijven de kolkjes op, de flatsende, luchtige slag, en dan schiet de boot vooruit. Glad is het water onder den beboomden oever, maar voorbij het eilandje staat een straffe rimpeling en verderop daar is het water ruig in een stijven wind, die met eenige wolken is komen opzetten. Wij varen rakelings langs het eilandje. Daar, in 't groen, op een paar lage takken, kleurig en levend, zitten de najaden en praten zacht en en kalm met elkaar. Wij groeten ze met den aangeleerden groet van de landstaal en krijgen zacht en vriendelijk dien groet terug, - en dan schiet de ranke boot het breede water op.

Ik ben in het spel betrokken voor ik het weet: de stuurman wil een anderen kant uit dan ik. We houden wedstrijd, wie de boot keert, ik met een riem voorwaarts en een riem achterwaarts, of hij bij den achtersteven met het roer van den paddel. De riemen slaan, de paddel slaat. Het water woelt en schuimt tot de riemen het winnen en de boot langzaam de richting inkeert, waarin ze haar willen hebben. De nederlaag belet den blijden stuurman niet, een triomfantelijken roep over het water te doen schallen. Plons! - daar hooren we een energieken sprong en we zien de zilveren schittering van een visch, een kanjer, even boven het

water; meteen is hij weer terug gebuiteld, en snel breken en bedaren de kleine kringen boven zijn verdwijning. De knaap haalt den paddel binnen boord. Dan gaat hij staan, de armen gestrekt, ik zie het spel der elkander naderende scherpe schouderbladen, de strakke middenlijn van den rug, de lange beenen, - en bij de voeten denk ik eraan, hoe kinderlijk ze eigenlijk nog zijn. Tusschen zijn zonbeschenen armen wendt hij het gezicht lachend naar mij om. Dan legt hij plat de handvlakken tegen een.

- Tout va très bien....

Ik schommel met de wherry, na zijn afzet, even op en neer terwijl ik na den tjoependen plons de waterklatering nog hoor en de woelige kringen zie, waar hij is gedoken en verdwenen. Het water klokt en klopt nat tegen de kiel in een plotselinge stilte. Daar ligt op het leege achterbankje de paddel, en nu is deze eenzaamheid, die er geen is, een zeer zonderlinge, in mijn eentje zit ik hier over het water te koekeloeren. Ja, maar nu zou ik toch wel eens willen weten, zijn dat nu seconden, of zijn het reeds minuten, die voorbij zijn gegaan? Te midden van al die welgezindheid schiet een angstvlaag door mij heen en jaagt het bloed van benauwdheid naar mijn hoofd - het water kabbelt rustig, niets is er op te zien, en het klokt kalm tegen

de kiel van de wiegende boot. O, kind, waar ergens in die diepte ben je? Net als ik in onrust ga staan, daar zie ik met de drijfmaten haren het hoofd verschijnen en hijgend voltooit de vreeselijk proestende mond den aanhef van het liedje:

- ....madame la marquise!

Het natte hoofd als een soort knikkerdobbering glijdt voort boven het watervlak, het water sproeit en sprenkelt op, ik zie dit telkens zich lichtelijk als met een sprongetje heffen der schouders, het slaan der kinderlijke armen. Langzaam beweeg ik de riemen en volg hem.

Er zijn geen problemen. Nietzsche heeft gezegd.... Ja, hij heeft gezegd: Ik heb u lief, o eeuwigheid, dat heeft hij veertien keer achter elkaar gezegd in Also sprach Zarathustra, en zeven keer, dat de eeuwigheid de eenige vrouw is, van wie hij kinderen zou willen hebben, dat is ongetwijfeld een 'n indrukwekkend aantal malen herhaalde diepzinnigheid. O kleine, blanke dolfin daar voor mij uit, ik hoor je wel hijgen en proesten, wat ben jij van die natte pieken van je haren bedropen. Hij crawlt. Hij zwemt op zijn rug. Geel zijn zijn beenen onder het bruinige water. Hij gooit zich weer om. Ik drijf maar zachtjes en geduldig achter hem aan, tot hij weer aan boord komt. Daar liggen zijn handen om het boord, met

een ruk staan de armen recht waarmee het bovenlichaam geheven en gestrekt is, en het been en de druipende voet zwaaien zich naar binnen. Daar zit hij, kletsnat en blinkend, zijn haren druipen, en langs de huid van zijn nahijgend lichaam glijden rond de druppels en vallen, tikkeletik, op het warme hout van de wherry. Waar riekt het kind naar? Naar dotters en lisch, en de boot riekt een beetje naar teer en naar hout. Zie, donker bevliegen schaduwen het water, want daar komt een bui, en nu kan ik niet anders zeggen dan dat mijn hart zich verheugt omdat ik regendruppels op het water zie. Er is geen drukte zoo ingetogen als die van het gedribbel van regen op water, het is een floers over het watervlak, dat doffer in zijn weerspiegelingen wordt en dat stijgt en nader komt aan de oogen met al dat roerige en geluidloos bewegen.

De jongen volgt mijn blik.

- Gezellig, hè vader?

Hij is gereed van oogenblik tot oogenblik om verschijnselen en dingen inhoud te geven, - dat is zijn eeuwigheidsliefde. Ik weet niet, hoeveel levensinhoud geroofd is, 't is niets meer, hebben we gezegd in de troosteloze depressies, en nu is het alsof we van voren af aan beginnen bij de primitiviteit zelve. Maar met een ruk neemt de

wind in stijfheid toe. Onze prauw zonder zeil wiegt en danst. Daar komen de rollers en de brekers, overeenrollende golven met een dun schuimsnoer, dat spoelend uitdrijft: op een baar van top naar vallei laat zich ginds een waterhoentje meeschommelen met rukjes voorwaarts, - zie je dat? 'Ha', zegt de jongen, 'die golven daar, die schuimbekken van woede'. En hij legt me zijn voorstel voor, ze om die reden neer te slaan: op de kleine golfkammetjes doet hij zijn paddel patsend neerdalen en het spettert en het spat. Nu wordt het water bij de boot om zoo te zeggen inkttonker, maar zie ginds eens onder de doorbrekende zon dat verblindende gekabbel van vuur en wit zilver? Het water flatst luchtig en blij tegen de lichte kiel, de jongen zit roerloos, luistert en zoekt naar een kenschetsing van het geluid. Hij kijkt rond. Hij doet zijn kieltje aan. Hij ziet ginds nog hooger golven, en ginds nog hogere, ze rollen op de boot aan en ik aanvaard zijn voorstel om 'onze notedop aan de baren ten speelbal te laten'. Heel stil zitten we in het wiegend vaartuigje, dat we al 'schip' hebben genoemd, en luisteren naar die stem van kabbelend en zomeropen water. Hoe lang? Een droom is in den tijd niet te meten. Elk oogenblik zien we overigens de positie van de boot veranderd. Die heuvelige glooiing met akkers

ginds lag daarnet zóó ten opzichte van ons, en nu anders, en die kreek daar van groene biezen, nu ineens zongeel klaterend bij den warmen oever onder het open hemelblauw.... Een groene kreek, een groen stukje grasland, wat biezen en riet, en daarbij, kleintjes en kleurig, een paar menschen, een man in een rood badpak, een vrouw in een blauw badpak, en een paar kleine meisjes, die geen draad aan het gladde, gave lijfje hebben, mooie matbruine lichaampjes, korengel krullen over de kinderschoudertjes. De vrouw zit.... en breit. Ze heeft de bandjes van haar badpak losgemaakt en naar voren neergeslagen en haar groote borsten zijn bloot. Dat doet ze zeker voor de zon, en de vader mag ze zien, die borsten, en de kindertjes mogen ze ook zien, die daaraan zijn gekoesterd en gevoed. Maar nu ons bootje nadert doet de vrouw haar badpak weer omhoog en toe en breit verder. En als ik dat gebaar een inhoud moet geven dan weet ik niet, hoe roerend deze lieve zedigheit is. En die kleine meisjes met de korenblonde haren langs de bloote bruine schoudertjes, zij duiken zedig gehurkt in het water neer, en dan wuift een handje naar ons. Tjoep! de vader gaat te water, een triton, onze boot trilt van 't geweld van zijn snuiven. Wij roeien de kreek voorbij - dat daar zijn allemaal verschijnselen, en al die ver-

schijnselen vangen iets van het leven op, van zijn zomer- en zonglimpen, ze beven ervan. We zien die badende familie nu verder af daar in 't groen. Zoowaar, de moeder staat nu overeind en schiet een grijsgebloemde zomerjurk over het hoofd, die vloeit langs de geheven armen heelemaal neer, een burgervrouw, een vrouw uit het volk, en even later, als ik nu goed kijk, zie ik een zonneflikkering in de bezige breinaalden, zij breit door tot het laatste oogenblik voor hun heengaan. Want nu warmt de zon die bloote kindertjes en straks moet iets van wol het doen, dat moeder heeft gemaakt.

De kreek en een kleine inham voorbij zien we plotseling de kust heel ver wijken, breed is het water hier, een meer, een kleine zee. Wij hooren veraf, maar over het water tot onze boot doordringend, lachen en kreten en roepen. Ginds is een groene zoom langs het water, daarlangs zitten mensen, in 't water zelf dobberen de kopjes van beiderlei kunne, het is duidelijk, de overheid grijpt hier niet krachtig in, in die gemengd zwemmerij zonder schutting. Maar nu is heel de hemel en nu is heel het water weer vol van zon, weg zijn de schuimkoppen, murmelend kabbelt het water, wij zetten vaart in de boot en daar komen we zoowaar aan een steile landtong, een heuvel, neen, een kaap, rechtstandig rijst de bergwand en heel

boven is een heining naar den waterkant en daar bewegen zich geelgesnauwde witte ganzen en die glanzen in de zon. Uit een gebleekt houten huisje op die hoogte komt een meisje in een lichtkleurige jurk naar buiten stormen, recht naar de ganzen toe, die wegstuiven allemaal in een andere richting dan waarin zij kijken. Het meisje heft de beide armen omhoog, zij roept iets, lacht luid, slaakt een kreet van voorgewenden schrik als de deur opengaat en een jonge man, die eruit ziet als een tennisspeler, op haar afkomt. Het wordt tusschen het wegstuiven der veeren van de luide ganzen een achtervolging, een stoeipartij. De jongen tilt het meisje omhoog. Zij zijn vlak bij de heining. Hij tilt het meisje boven de heining uit, lieve hemel, als hij haar eroverheen nu eens naar beneden wil gooien! Ik weet niet, of die twee daar boven uit hebben zitten kijken wat er over het water komt, om dan deze onschuldige voorstelling te geven, ach, maar het kan ook bruisende levenslust zijn, deze Paul en Virginie hebben daar het hutje hunner idylle. Wij kiezen weer het ruime sop, wij spelen een spelletje, hoeveel riemslagen wij moeten maken en hoe lang het duurt voor we ginds zijn, waar de kust zoo rotsachtig is. Kijk, als de voorsteven het leigesteente schuurt hooren we dat zwalpend spoelen der kabbeling, het

water danst, bloot is het natte leigesteente en het volgend oogenblik is het weer overspoeld in dien zacht klokkenden, eeuwigen maatgang van het water. Het water schuurt het leigesteente af, zeer zeker, de kleine jongen verdiept zich daarin. Hij wroet en wringt in den rotswand, hij krijgt een stuk nat gesteente los en plonst het in het water, nog een stuk, nog een kokkerd en een paar groote brokken, het water heeft nu al dieper groeven en holen, waartoe het zwart in den donkeren rotswand doordringt. De jongen vraagt: - Zou ik nou met mijn handen in een paar minuten het werk gedaan hebben waar het water anders eeuwen over zou hebben gedaan?

Maar we leggen de boot vast en klimmen met handen en voeten omhoog, - zoo bestijgen wij deze onherbergzame kust. Er zijn groote, gladde stukken lei, gestreept en geschuurd als van het eeuwigdurend neerstroomen van regens, ze liggen grillig, ze vormen hier en daar kleine ravijnen, - opgepast! Maar boven is een humuslaag, hier ziet het er nog al erg huiselijk uit, struikgewas, berkjes en eiken, kreupelhout, lommerrijke plekjes van een aangelegde wildernis. Er zijn boomen, die hun wortels tot in de leisteentoe hebben, waarvan we in de bloote stukken der rots wanden laag op laag zien zitten. We dwalen het kreupelhout

in, we hooren een mijmerend gemurmel; een lintsmaal grillig beekje stroomt hierheen en murmelt daarheen en schiet met watervalletjes - stroompjes als van regenwater in een straatrooster! - omlaag. Maar vlug en zeker als een klimgeit is de jongen dan hier, dan daar en klautert langs de rotswanden, om de bronnen op te sporen. Hij vindt andere, draaddunne stroompjes, en hooger, tusschen mossen en rottende blaren en varens en een stapeling van steenen, vindt hij de sijpelende borreling van een wel: daar heeft hij den geheimzinnigen oorsprong ontdekt dier liefelijke bergbeekjes, en natuurlijk storten die zich langs den hellenden rotswand onmiddellijk in het meer. Wij dolen rond, de dryaden lachen en de vogels fluiten. Maar op een open plek aan den rand van de rots, beneden ons, zien we, een klein geel streepje op het water tegen de rots aan en op een ander punt dan wij dachten, de gele wachtende wherry en we klauteren omlaag.

Daar spelevaren we weer, het water is een onrustige, zilveren blikkering, het zuigt onder de kiel als de boot vaart krijgt en steeds hooren we dien luiden flatsenden, vroolijken slag tegen het helder hout. Ginds zien we een strand aan de verre kust, er voor staat een palenhuisje in het water, er is een sluis, en op den oever staan wat huizen.

De jongen kleedt zich nu aan in de boot. Nadien roeien wij regelmatig, een twee, de slag in het water, de ijzeren klinkslag en 't janken in de klampen, het zachte bruisend openreven van het water onder het rukken van den voorstevan, het geklop tegen de kiel - 'leuk, hè vader?' en anders niet dan stilte in zon en vree.

Ginds nadert een vrouw met een koe den oever en de koe bukt den kop en drinkt aan het strand. Wij roeien het palenhuisje voorbij, een miniatuur-gemaal, een pomp, een sluis, wat is er aan schroefas en tandwiel binnen het doorzichtig latwerk te zien? Maar we roeien in de richting van de overbrugde sluis, waar een beekje ons meer instroomt, en hooren het zachte bruisen bij de kleine sluisdeuren. Dobriden! zeggen we tegen de vrouw met de koe, en ze geeft ons vriendelijk den groet terug. Als ze geen koe bij zich had dan was het Hera toen zij Jason ontmoette bij de rivier, nu is het.... 'Moeder Barberin, hè vader?' We gaan aan land en trekken de boot op den oever. We loopen over de sluisdeuren langs een verweerd brugje en bukken ons naar de kalme, sijpelende klatering daar beneden, waar water dunnetjes over de keien eener smalle, puinige bedding stroomt. Verderop wordt het beekje wat breeder, daar spelen kinderen en loopen op bloote voeten van steen naar

steen. Wij dalen naar de bedding af en steenen rollen mee. We kunnen van steen naar steen springen en volgen dien geheimzinnigen loop tot we langs den oever opklimmen bij een zingend watervalletje. Het water valt diep genoeg, als er maar eens meer water was, 'dan zou het hier wel bruisen en koken en kolken, hè vader?' Maar hier op den oever staan geheimzinnige en sleetsche huizen met open deuren en smalle, droge, stoffige gangen, en door de gordijnlooze ramen kijken we gewitte vertrekken binnen met ingemetselde fornuizen en de ijzeren deurtjes daarvan staan aan en zijn roestig. Wat zouden dat voor huizen zijn? Dat zijn natuurlijk verlaten en onbewoonbaar verklaarde woningen. Verderop ligt een laag gebouw met een kapot dak, dat is een voormalige fabriek, zij is leeggehaald en buiten gebruik, en in die woningen hier hebben eertijds zeker fabrieksarbeiders gewoond. De verbeelding heeft nu gemakkelijk spel, toen kookten op die nu gedoofde steenen fornuizen de moeders het eten voor het gezin, dan zaten de kinderen om de tafel en dan kwam vader, die daar op die fabriek voor hun brood werkte. Maak er maar geen idylle van, - het zou ook niet lukken. 'Dat zijn geen gezellige huizen, hè vader?' Nee, dat zijn geen gezellige huizen, ze zijn nu natuurlijk heelemaal uitge-

woond en leeg en triest, maar toen ze dat niet waren, waren het ook geen gezellige huizen, dat waren ze geen van alle, de troosteloze huizen rond de fabrieken. ‘Nu bouwen ze veel betere huizen, hè?’ Ze bouwen veel betere huizen, maar met die dingen is lang nog niet alles in 't reine, dat zul je zien en ondervinden en leren. We hebben evenwel zooveel vroolijk leven gezien overal langs 't water, de opgewekte levendigheid ginds langs het strand, waar moeders zaten bij kinderwagens en breiden, en de jeugd, de luide jeugd tierde en een en al spel was in zon en water en zomer! We zijn doorgelopen en doorzwerfen nu een andere rij huisjes, waarvan wij veronderstellen dat zij zijn afgebrand. Ze hebben geen daken meer, de wanden zijn roeterig en beroekt, en er ligt puin, ja, in zulk een afgelegen oord kan ook gebombardeerd zijn in den oorlog. We keeren terug naar de sluis en daar klatert en murmelt het, dan steken we een stoffigen weg over en we komen aan een winkeltje met een toograam, zoo'n echt aartsvaderlijk gezellig dorpswinkeltje als uit het dorp van mijn jeugd, een zomerwarme gevel, afgebladderde émailplaten voor reclames, wasch- en poetsmiddelen en margarine, en dunnetjes en sober liggen op glazen schaaltes zongedroogde zuurtjes en zongedroogde, kromgetrokken gebak-

jes, en er staat een trommel met die diagonaal geruite, vliedunne wafelblaadjes: 'hier hebben ze ijs, vader!' Weet je wat ijs in het Tsjechisch is? En of: zmrzlina. 'Lieve jongen, hoe spreek je zoo'n klinkerarm woord met zoo'n openingsstoet van medeklinkers uit?' Met vijf kronen gaat hij binnen, - daar rinkelt de roestige bel van het dorpswinkeltje uit mijn jeugd. Door het raam zie ik hem staan, zijn kielkje losjes om den rug en achter de toonbank komt de vragende vrouw met een voorschoot voor. Ik zie den jongen en de vrouw beurtelings iets zeggen, het gesprek is zoo kort als maar kan, hup, daar is de jongen weer buiten.

- 'Nè zmrzlina', geen ijs!

Kom, geen zorg daarover. We wandelen verder en komen aan een helder brinkje, een paar boomen, gele, stille landelijke huizen, en om een hoek een troepje ganzen, en hoor ik een hamer in een smidse? Kijk eens daar, groen omhaagd een kerkje, een kapelletje, neen, zoo'n klein kerkje hebben we nog nooit gezien, 't is een miniatuurtje: drie uiterst kleine smalle spitsboogvensters in 't koor, een spitsboogvenstertje in elk der lange wanden. 't Is niets, je springt eroverheen, 't is een kerkje om in je zak te steken, maar in de glanzende koorraampjes weerspiegelt het zomerloover van boomen en straks vallen langs die venstertjes

de klamme, gele blaren van den herfst, die de ruiten beregent. We openen het scheef in de heg hangend houten hekje, de bruingeveerde kerkdeur is gesloten, aan de binnenzijde van de heg kruipen we de muren langs tot aan wat wij het koor noemen. De spitsboograampjes hebben roodgekleurd glas met een paar bloote, witte ruitjes, daardoorheen kunnen wij naar binnen kijken. Een minuscuul barokaltaartje met een gesloten misboek, twee zilveren kandelaars met ingebrande kaarsen, zilveromlijste canonborden, een altaarschel op de aantrede, - klein, klein, en alles met dien toon van verinniging, dat waas van weemoed in het wakker roepen der herinneringen aan een ver jeugdverleden van dorpskoorknaap bij een landelijk pastoor.... We doordringen het geheim van dit kerkje niet. Is het voor geloovigen, voor parochianen? Maar er kunnen er geen zeven in of ze zitten den pastoor aan het altaar in den weg. De boomen hier, die boven onze hoofden ruischen, hebben daar binnen over de bankjes hun beweeglijke schaduw. ‘Gezellig, hè vader?’ Je moest eens weten, hóé gezellig ik het vind, hoe ik mijn jeugd ruik en proef, wierook en miswijn, hoe ik den kindertijd van alle seizoenen indrink. Paschen en lente en avondkoele, blauwe schemeringen van dat voorjaar, als de deuren der dorpskerk open-

stonden na 't lof en ik in de kerk die uiterst gevoelige, zachte echo's hoorde van kinderen op het kerkplein aan het laatste spel voor het naar huis toe gaan.

Wij gaan het hekje weer uit en zwerven weer verder. Aan een zongestoofd pleintje op een hoek ligt een lang, groot gebouw met een officieel wapen boven de ingang deur. Een postkantoor? Welneen, dat is altijd te herkennen aan de brievenbus en aan het internationale woord, dat in het Tsjechisch *posta* is. Dit is vast een gebouw voor belastingen, het ziet er zoo invoerrechten-en-accijnzenachtig uit. Binnen aan tafeltjes werkende ambtenaren - die zijn overal dezelfde. Maar mijn jonge man, we gaan weer naar ons haventje en aan boord!

Als we op de hoogte van den straatweg voor het breeje, glinsterende water staan zien we daar beneden aan een zoompje groenen oever de gele wherry liggen, en ze danst en schommelt zoetjes: zoo herkennen explorateurs, die landinwaarts waren, hun schip aan de kust. We dalen af. Vrouw Barberin zwerft hier nog altijd met haar koe als we in de boot klimmen en die losmaken en wegroeien van den oever. Maar we blijven onder de kust en varen langs hellende landouwen, ze zijn dor en zongeschroeid. Boven een berg ginds piept

een schoorsteen uit: een aan den anderen kant weggedoken huisje. Als we verder spelevaren zien we het huisje liggen, maar 't is een loods, een werkplaats, daar zingen cirkelzagen, er zijn mannen aan het werk, en wij, wij werken niet, de jongen heeft zijn studie onderbroken en ik schrijf niet: we geven ons over aan zon en aan water en aan lucht en aan aarde, aan de elementen. En kijk eens daar: een boomgaard, de tuin der Hesperiden! 'Gaan we hier aan wal?' Natuurlijk gaan we hier aan wal. De avondnimfen laten zich in het daglicht niet zien, de draak is een geit, en de appels zijn niet van goud, het zijn gewone appels en ze hangen aan lage bereikbare takken, maar ze zijn niet lekker, o neen, ze zijn niet het Betuwsche en Westlandsche fruit, en de kriekezure pruimen zijn ook zoo lekker niet, maar ze zijn frisch voor den dorst. Het oponthoud is van korten duur. In de boot, en weer verder gevaren. Een inham in, hooge rotsachtige kusten, en donker is het water. We varen onder overhangend loover, we leggen aan en klimmen tusschen boomen de steile helling op. Elk losrakend steentje valt met tuimelende vaart achter ons aan de diepte in. Boven zijn we in een woud, neen, 't is maar een park met klimmende en dalende kronkelpaden, hoog en oud zijn de forsche eiken, de iepen, de

ontzaglijke beuken, en overal is het gewar van hakhout. Wat een diepte als je nu naar beneden kijkt en wat een afstand voor den door den jongen weggeschijverden steen, waarvan ge den plons in 't water eerst na oogenblikken hoort. Dan stuiten we op een muur met een bres, het is een vervallen muur, en het is 'een eeuwenoude muur', zegt de jongen, en de bres, dat is een proef van den tand des tijds, die aan dezen muur heeft geknaagd. Maar door die bres gekropen zien wij een vallei, leege akkers, dorre weien die nauwelijks nog een tintje groen hebben in de heete schroeijing van dezen drogen, verzengenden zomer, - glooiingen en heuvelen, een golvend vergezicht. En vóór ons, grijs uitgebleekt door regen en zon, ligt een koeienrif, geel en verweerd zijn de tanden die losjes liggen in de grauwe, kale kaak. Het rif van een van Jason's stieren op Kolchis, - de jongen staat er wijdbeens bij en heeft de vraag aan zichzelf en hij vindt het prettig, dat hij haar niet beantwoorden kan: Wat is er met die koe gebeurd? Had ze miltvuur en werd ze door den boer verbrand? Heeft de bliksem haar getroffen en gedood? Had ze een kalfje, gaf ze melk, is ze verzorgd geweest, is ze hier ergens in de buurt op een stal geboren of deze heuvelen binnengeleid door den boer, die haar ergens op een markt kocht? Was ze een zui-

nig en kostbaar bezit, een blijdschap, (zooals de koe in den stal van moeder Barberin)? Ja, wat was er met die koe, die graasde in de weien en hun landelijke, boersche vree, de glooiingen, waarover de zon opging en onderging en op wier rif dezelfde, neerdalende zon nu schijnt. - Zwerven gaan we weer. Boven ons vliegen vogels. Boven ons donkert weer het woud. En eindelijk gaan we met de boot terug.

Stiller wordt met den avond het water, alsof het avondmoe is, en rooder wordt de zon op al die zondronken, wijnroode boomen boven en voor ons. Diep beneden ons welft de hemel, waarover de doorschijnende, glasklare vloer van het water ligt, dien de riemen beroeren en dien de voorsteven tot een murmelend gespoel openreeft, recht naar de reeds schaduwdonkere thuishaven toe. 'Daar valt reeds de avond. De zon daalt. Heen is mijn geluk'. Aldus sprak Zarathustra. Niet voor ons, o neen. - Orpheus, zing je danklied!

VI

Lidice

Lidice, een glooiende grasvlakte in het midden waarvan, met heldere bloemen aan den voet, een hoog, eenzaam kruis staat, - meer is het niet.

Het is min of meer een toeval, dat ik het zag. Op een tochtje van Dobris over Praag naar Louny, dat kleine, aardige stadje in het gebergte bij de Duitse grens, zag ik het richtingbordje: Lidice. Het was bij een slingerenden zijweg, die de laagte inging.

Met den klank, dien de naam heeft in den Tsjechoslowaakschen mond en in de Tsjechoslowaaksche ooren, eigenlijk moet ik zeggen: in het Tsjechoslowaaksche hart, was ik al een beetje vertrouwd: een klank van wonde, van nimmer te stillen rouw en van een ontzetting, waarvan men niet meer geneest.

Den naam op het richtingbordje herkennend had ik hem luid uitgesproken voor ik het wist. Mijn gastvrouw in den auto, een doktersvrouw uit Louny, vroeg, of ik het wilde zien? Het was een afstand van slechts een paar kilometer. De chauffeur had al iets snel in het Tsjechisch gezegd, remde en wendde den wagen. Wij reden langs het bordje. De weg ging de laagte in. De afstand was

inderdaad kort. Daar zag ik al het hoge, houten kruis en 't groen van het gazonnetje aan den voet van dit kruis en de lieve, heldere kleuren van een frisch en welonderhouden bloemperk. Altijd weer verstillen zulke drama's daartoe: tot bloemen en het kruis, dien laatsten toeverlaat der snikken van de menschelijke smart over de misdaad van Herodes, die de onnoozelheid vermoordt. Na de zomerhitte was het een dag van koelte onder een voortdurend betrokken hemel. Het regende niet. Maar er stond een straffe, stijve wind, die onzen adem beving zoo gauw toen wij uit den auto waren gestapt, en waartegen we moeizaam de vlakke ingingen om te blijven staan op een hooger punt, waar de dalkom van het weggevaagde Lidice voor ons lag.

In deze vlakke groeit hoog gras, het is gedord onder de zengende zon van den te drogen, heeten zomer. Het gras siddert en ligt neergestreken onder den wind, die in 't ongeremde, vrije spel over deze verlatenheid zijn weemoedig geluid heeft. Daar voor ons lag eenmaal het vriendelijke dorpje, nu zoekt de voet tevergeefs in het gras de steenen der dorpsbestrating, want ze zijn er alle uitgenomen. Naar den vloeienden einder glooit het landschap omhoog en de blik dwaalt over velden en akkers in de verte. Op den achtergrond der plaats, waar

eenmaal het dorp lag, staan eenige houten barakken en keeten voor de arbeiders, die Lidice weer zullen opbouwen.

Onder den onuitsprekelijken indruk van weemoed verdiep ik er mij niet in, hoe het nieuwe Lidice wordt. Ik heb er integendeel alle belangstelling voor, hoe het oude, weggevaagde Lidice was. Er staat hier een aankondigingsbord, het is bevestigd tusschen twee palen, op dat bord ziet men achter glas het panorama van het oude Lidice. In het midden een kleine, tamelijk hoge kerk, daaromheen die toevallige ordening van huizen tot iets harmonisch, en op den voorgrond een aardig boomenlaantje. Daalt men naar die zwakke dalkom af en speurt men waar die huizen, die straten eenmaal waren, dan ziet men aan kleine, dunne paaltjes, die sidderen in den fluitenden wind, aanduidende bordjes: hier stond de kerk, hier stond de school, hier stond het gemeentehuis. En dan zijn er die bordjes, die de plaats aangeven van de Horakboerderij, waar de mannelijke bevolking is doodgeschoten. Winddoorvaren, neergestreken gras ook hier. In het toograam van een houten barakje, wat verder achter ons, is ook een foto, waarop in die dalkom, waar eenmaal straten, huizen, de kerk, de school waren, een kudde schapen graast in de stilte der winddoorzongen eenzaamheid.

Het is niet die onbedwingbare behoefte tot reconstructie van de plaats der misdaad. Maar die misdaad ligt nog zoo versch achter ons. We kunnen niet blijven kermen, na alles moeten wij den toestand koel en nuchter beschouwen, ginds staan de barakken voor de arbeiders, die zullen beginnen met den wederopbouw van Lidice. Maar in hoeveel Lidices is het bloed nauwelijks geronnen. Met nuchterheid valt de nuchtere werkelijkheid niet te ontkennen van het drama, dat hier plaats had, heelemaal in onze eigen dagen.

In dien zomer van 1942 was hier het ingetogen leven van een dorp. Dat leven lag wat afzijds en stil, zooals het in die kleine dorpen kan zijn. Daar waren die bijna geluidloze straten, waarover in den dag maar een enkele voetstap klinkt, omdat ieder aan zijn werk is. De huizen, bepleisterd en helder van kleur, de erven en de plaatsjes, het tuintje met het hekje ervoor op een muurtje van natuursteen, een binnenplaats met wat zwervende ganzen. Boven alles uit dat vertrouwde beeld van iederen dag: de dorpskerk en de toren, die van uur tot uur zijn slagen door de dorpsstilte zond. De mannen werkten in de omgeving, in de mijnen van Kladno, in de ijzerfabrieken, of op het veld. De vrouwen waren in huis, een enkele in de akkers. De kinderen leerden in de school of speelden

voor de drempels der huizen. En buiten de dorpskom glooiden de zomerhellingen, daar woei de wind in de bloemen van Sint Jan, 's avonds doolden er de gelieven, de jongens en de meisjes, die de vaders en de moeders zijn van straks, opdat van geslacht op geslacht dit leven zou doorgaan.

Maar wij weten welke loodzware druk er op de schijnbaar ongestoorde vredigheid van zulk leven lag, de alles verstorende druk der Duitse bezetting, dien ook wij kenden en nimmer vergaten, hoe mooi het zomerkoren ook was, omdat hij elk zomerkoren, elke vreugde, elke lente ontluisterde. Maar het leven ging zijn gang. De zon ging op en ging onder, de veldgewassen groeiden, de regen viel over de rechtvaardigen, over de vredigheid van dit dorp hier, en over de boozen wier laarzen dreunden in het gekwelde Praag, en die dichterbij nog, in Kladno, een der hoofdkwartieren van de Duitse misdaad hadden, het kwartier van de lugubere Gestapo.

De waarschijnlijk te zachtzinnige von Neurath was met ziekteverlof van zijn ambt van Reichsprotector van Bohemen en Moravië ontheven. Hij werd opgevolgd door een man in wiens titel alleen reeds een waarborg lag, dat hij de Duitse plannen met het protectoraat krachtiger zou doorzetten: het was S.S. Obergruppenführer und

General der Polizei Reinhard Heydrich. Hij was een van die mannen, die geen twijfel lieten aan hun opvatting van de groote Deutsche levensconditie, het bindmiddel der Reichseenheid: De Duitschers meer dan allen en baas over allen, de haat tegen alles wat zij minderwaardig aan henzelf achtten, en tusschen de Slavische volken was er geen wat zoo minderwaardig en verachtelijk was als het volk der Tsjechen. Wie, kort voor de overweldiging van Tsjechië, Hitler's rede tegen hen en tegen Benesj hoorde, heeft de woede en het schuimbekken van dien haat gehoord en toen reeds gebeefd voor het Tsjechische lot. De Tsjechen hadden geen recht op hun grond, hij hoorde den Duitschers toe, Sudeten eerst, Bohemen en Moravië later, waar de Deutsche minderheden zaten en het gastvrij verblijf in het vaderland der Tsjechen beloonden door Hitler's komst af te bidden en voor te bereiden, opdat het lot van Tsjechië bezegeld zou zijn. Nooit en nooit heeft ook maar één Duitscher geprotesteerd tegen de misdaden begaan aan het land waarin hij tusschen de Tsjechen was opgenomen. Integendeel, hij moedigde ze aan en deed er aan mee, - zooals bij ons, ambtenaren, leeraren bij het middelbaar onderwijs, neringdoenden, jaren lang Deutsche gasten in ons leven, na 10 Mei 1940 zich als S.S.-ers en

als Sicherheitspolizeibeulen ontpopten en zich keerden tegen het land, dat hun een bestaan had gegeven.

Het is gebeurd in een Praagschen schuilkelder bij een luchtalarm, dat een Tsjechische vrouw het kind van een Duitse vrouw melk gaf en dat die Duitse moeder haar dankbaarheid wilde uitdrukken: zij beloofde onder de Duitse vrouwen in Praag ter teekening een verzoekschrift aan den Führer te zullen laten rondgaan, om een mooi eiland uit te zoeken, waarheen de Tsjechen na den oorlog zouden worden gedeporteerd. De Duitse moeder was zelf getroffen door het roerende dezer Duitse moederlijke sentimentaliteit en begreep niet, waarom de Tsjechische moeder het gelaat afwendde van deze Duitse moederlijke monsterachtigheid. Als ik aan de Duitse moeders denk, dan denk ik aan de moeders van de vijfhonderdduizend S.S.- en Gestapo- en S.A.-lieden, die weldra Tsjechië zouden overstroomden en er hun bloedbaden zouden aanrichten, ook hier, op deze nu verlaten plaats, die voor onze oogen ligt, zooals zij en andere duizenden, zonen van Duitse moeders, hun bloedbaden aanrichtten, ook onder moeders en kinderen, in Polen, in de Oekraïne, in Wit-Rusland en Joegoslavië.

Met dien haat tegen alles wat Tsjechisch was

kwam in September 1941 S.S. Obergruppenführer Reinhard Heydrich naar het protectoraat. Na twee maanden had hij reeds zijn stempel van bloed op het land gedrukt: 429 executies, en daar zijn dan nog niet bijgerekend zij die in de gevangenissen van de Gestapo waren doodgemarteld. Zijn Duitse macht stelde hem veilig. Hij hield er angst en beven in. Maar hij wakkerde den toch al niet sluimerenden geest van verzet aan. Toen een aanslag op Heydrich beraamd was vonden zij, die dien aanslag zouden uitvoeren, alle medewerking: gekweld en moedig richtte men zich doodelijk tegen zijn machtigen beul en gaf de wereld een manifestatie van zijn dapper aandeel in den strijd tegen de Nazi-terreur. Zoo'n manifestatie kwam hard aan, de vrees bleek n.l. overwonnen waarop de terreur steunt. Die steun mocht niet wankelen, maar ik geloof niet, dat menschelijkerwijs voorzien kon worden, welke buiten alle verhoudingen gaande middelen de Duitse Nazi's zouden aanwenden, om nog grooter vrees er in te krijgen.

Een groep van twaalf Tsjechische Engelandvaarders vloog in het voorjaar van 1942 van Engeland naar Tsjechië: zij hadden zich tot taak gesteld hun vaderland van den bloedhond Heydrich te bevrijden. Bij Pilsen en Podèbrady kwa-

men zij met parachutes naar beneden. Twee hunner, Josef Gabeik en Jan Kubis, slaagden erin naar Praag door te dringen en kregen contact met de ondergrondse verzetsbeweging: bij het voorbereiden van den voorgenomen aanslag was een der voornaamste helpers de onderwijzer Prockazka. Den 21sten Mei begaf Heydrich zich van zijn buitenverblijf in Panenske Biezany naar Praag, maar de onverschrokken strijders, die tot zijn dood besloten hadden, waren op de hoogte van dezen tocht: Heydrich zou het doel van zijn reis in Praag niet bereiken. In de Primalorska ulice, de straat van den Primator in Praag VIII, werd op zijn wagen gevuld. Heydrich werd getroffen, maar niet onmiddellijk gedood. Naar het ziekenhuis Bulovka van de stad Praag vervoerd, overleed hij daar eenige dagen later. Hij heeft dus alle gelegenheid gehad zich te bezinnen op zijn misdaden, op de honderden onschuldigen die hij dood liet martelen en den kogel liet geven, vooraleer hem, om deze onmetelijke schuld, de doodelijke kogel trof. Dat hij die gelegenheid heeft gehad is bij wijze van spreken. Het is natuurlijk niet in zijn hoofd opgekomen, dat zijn dood een dood van bloedschuld en van vergelding was: het toepassen van de moordterreur op de onderdrukte volken was immers het zedelijke leerstelsel van

den door het geheele Duitse volk gehoorzaamden en verheerlijkten Nazistaat.

Daarom was na Heydrich's dood de hel losgebroken.

De eerste, die in handen van de Duitschers viel, was de onderwijzer Prockazka. Hij werd met zijn geheele familie vermoord. Het zou dwaasheid zijn te veronderstellen, dat in afwachting van het vinden der daders, de Duitse strafmaat daarmee voldaan was. De Duitse doctrine was: moordterreur, en, als men zich daartegen verzette, zooveel nieuwe moordterreur, dat het volk van schrik voor zijn vreeselijke heerschers verlamde. De arrestaties en de executies namen geen eind: reeds in de eerste maand na den aanslag werden 695 mannen, vrouwen en kinderen vermoord; een half miljoen politiemannen, S.S. en S.A. en Gestapo en andere Nazi-organisaties was ingezet en overstroomde het land. De daders zelven van den aanslag hadden een schuilplaats weten te vinden in de kerk van St. Carolus Borromaeus in de Reslovastraat in Praag II, maar ze werden verraden. Toen de S.S. de kerk binnendrong maakten zij zelf met den kogel een einde aan hun leven, om aan de martelingen, die de Duitschers aan hun zekeren dood zouden doen voorafgaan en over de afschuwelijkheid waarvan zij niet in

twijfel behoeften te verkeer, te ontkomen.

Maar of de daders bekend waren of niet, of al rijen onschuldigen, waaronder de onschuldigen van al: kinderen, waren neergeknald, wat deed het er toe voor het Duitse monster in zijn honger naar bloed? Honger naar bloed, die theatrale woorden zijn niet geschikt om het relaas van nuchtere feiten te doen. Maar de onverzadigbare Duitse bloedhonger was een even nuchtere als vreeselijke werkelijkheid. De Führer, deze Führer van wien later in van emphase vrije studies vastgesteld is, dat hij in buien van psychose altijd vervoerd sprak van ‘stroom, die moesten vloeien’, deze Führer gaf het bevel, dat het bloed van Lidice vloeien zou.

Waarom het dorp Lidice? Altijd zoekt het Duitse systeem nog drogredenen voor het wreedste onrecht - het is het bepleiten van het recht van de leerstellende terreur. De onweerlegbare bewijzen waren er, dat inwoners van Lidice de schuldigen aan den aanslag op Heydrich hadden geholpen, en in Lidice zouden zich illegale radiotoestellen en opslagplaatsen van wapens hebben bevonden. Waarom Lidice? Was Lidice het niet geweest, dan was een ander dorp het geweest, het lag er maar aan, waar het bloedslurpend monster blindelings en toevallig zijn doodelijke voeten zette, - het

voorwendsel was pasklaar voor elk dorp, voor elke gelegenheid. Nu trof een gril van den Führer het dorp Lidice, en deze gril was den Führer in het hoofd gespeeld door Heydrich's opvolger Reichsminister Frank, die niet rustte vooraleer het bevel tot liquidatie van Lidice was gegeven.

Dit bevel bereikte den 9den Juni het hoofdkwartier van de Gestapo te Kladno. En dit kwam onmiddellijk in beweging. De Gestapo aarzelde nooit en nergens. Met haar honderdduizenden hield zij al de bezette landen van het continent in een verstikkenden en doodelijken poliepengreep, laten we dat nooit vergeten als we ooit zouden twijfelen aan een collectieve Deutsche schuld en naar de zwakke opvatting zouden neigen, dat de verantwoordelijken slechts eenige lieden zouden zijn. Geen van de millioenen moorden, geen der duizenden en duizenden Deutsche misdaden hoefde waar dan ook maar een minuut uitgesteld te worden omdat er gebrek was aan mannen, die bereid waren ze uit te voeren: deze hongerige bereidwilligheid stond altijd klaar, of het executiepelotons gold, gaskamers, vernietigingskampen, foltergevangenissen, - of het neerbranden van dorpen of steden.

Allerlei eenheden van de Deutsche politie waren in Kladno samengetrokken. Stevig bewapend,

voorzien van vrachtwagens waarop zij blikken benzine hadden geladen, gingen zij in het donker op weg naar Lidice. Natuurlijk in den nacht: dan verlaten de ratten hun hopen. Bij voorkeur kozen de Duitschers voor zulke misdaden het nachtelijk uur: de voorkeur van alle misdadigers voor het tijdstip van hun misdrijf. Ze verhoogden er ook de uitwerking van de terreur mee op de uit hun slaap en hun bed gehaalden. Tegen middernacht kwamen zij hier aan, langs dien toegangsweg daar, door dit landschap, waarover nu de dag glanst. Zij omsingelden het dorp, deze zwaar gewapende mannen, die wisten tegenover volkomen weerloozen te zullen staan. Andere groepen gingen het slapende dorp binnen. Op het gedreun van hun laarzen zal hier en daar wel iemand uit den te lichten slaap zijn wakker geworden. Van iemand, die zoo gewekt werd, kon het hart zoo bonzen: wij weten dat allen in de herinnering aan onze eigen nachten als de Deutsche laars trad voor den weerloozen drempel van onze deur. Misschien is ook in die onrust en in dien angst van ieder geluid, dat een catastrofe voorafgaat, hier en daar een kind wakker geworden en heeft moeder geroepen. De moeder, half verlamd van schrik voor het lot van man en vader en voor dat van den volwassen zoon, heeft misschien het kind bij zich

genomen en het gestild en getroost, in de gedachte, dat immers de Duitschers een kind niets zouden doen. Maar in Polen, in de Oekraïne en in Wit-Rusland en overal in Europa en ook bij ons in Nederland, hebben Duitschers zich aan kinderen vergrepen, en het geweeklaag der kleinen verstilt niet meer in de geschiedenis. Die Tsjechische moeder heeft het misschien niet geloofd of niet kunnen en niet willen geloven, - zij zou het nu ondervinden.

De leider van de afschuwelijke expeditie was intusschen met een kring van zijn mannen, die hem omgaven, op het dorpsplein aangekomen en daar klonk de Duitse stem: S.S. Hauptsturmführer Harald Wiesman kondigde aan, dat de Führer bevel had gegeven Lidice met den grond gelijk te maken, de mannen boven de 15 jaren dood te schieten, de vrouwen naar een concentratiekamp te vervoeren, en de kinderen te verspreiden en in Duitse omgevingen te brengen waar ze een passende opvoeding zouden krijgen. Ik weet niet, of deze mededeeling tot de bevolking was gericht, dan wel of het een formaliteit was tegenover de Duitschers, die om den leider heen stonden. Vele dorpelingen zouden het Duitsch, hadden zij het al gehoord, niet hebben verstaan, en de stem, die op het dorpsplein klonk, drong

zeker niet tot de verdere dorpshuizen door, waarvan de meeste bewoners nog sliepen. Zeker is, dat, toen tot de tanden gewapende S.S.-mannen op de deuren beukten en de huizen kwamen binnengestormd, de uit hun slaap en uit hun bed gehaalden niet wisten wat hun verschrikkelijk lot was. De barsche bevelen luiden, dat men binnen tien minuten met medenemen van geld en geldswaardige zaken de woning moest hebben verlaten, dat de mannen zich naar de Horakhoeve moesten begeven en dat de vrouwen met de kinderen naar het schoolgebouw moesten gaan.

Onmiddellijk stond in de huizen alles in rep en roer. Opgejaagd tot die eeuwige haast der Duitschers zochten mannen en vrouwen hun geld bij elkaar, hun geldswaardige zaken: een armband, een ring, een horloge. De uit hun slaap gehaalde kinderen huilden van schrik en deden de moeders hun angstvragen, en de moeders konden er geen antwoord op geven. Nagenoeg allen geloofden zij het slachtoffer te zijn van een verschrikkelijk Duitsch misverstand, dat later zou worden opgehelderd, in afwachting waarvan er niets anders op zat dan zich nu neer te leggen bij de Deutsche woede. In deze gedachte susten en troostten de moeders haar bange kinderen en namen zij ook geen afscheid van haar mannen, toen zij met haar

kinderen van hen werden gescheiden, en van haar jongens boven de vijftien, die bij de mannen werden gevoegd: in de schuwheid onder het barsche Duitsche geschreeuw hadden de van elkander gescheidenen slechts een bangen blik, een gebaar, maar de laatste gedachte was, dat na opheldering van het misverstand allen naar huis en naar elkaar zouden terugkeeren. En de moeders hadden nog dezen troost, haar kleine kinderen, uit de bedjes gehaald en opgejaagd in den nacht, mochten zij bij zich houden, om ze nog te bezitten en om ze nog te beschermen.

Zoo gingen ze onder den sterrenhemel van den zomernacht, de moeders met de kinderen naar het schoolgebouw, de mannen en de jongens verderop naar het erf van de Horakhoeve....

Intusschen had Lidice's burgemeester op het dorpsplein boeken, papieren en gelden van de gemeente aan de Duitschers moeten overdragen. Ja, ook de gelden en alles wat geldswaarde had. Bij een bloedmisdad zoo groot als deze vergaten de Duitschers de berooving niet. Ook van de mannen en de jongens daar op het erf van de Horakhoeve, die arbeiders en kleine dorpsluiden, namen zij alles af wat deze aan waarde bij zich hadden, een horloge, een horlogeketting, en de gehuwden deden hun trouwring af en legden dien in

de uitgestoken Duitse hand. En tegelijkertijd moest ieder zijn identiteitspapieren inleveren, ze werden met de gegevens van het gemeentehuis vergeleken en het bleek, dat elf mannen ontbraken. Die waren in een nachtploeg in een naburige mijn of in een fabriek. Die wisten van niets. Misschien hadden die onder het werk hun gedachten bij hun nachtelijk dorp, bij den slaap der hunnen, bij het bed van een jonge echtgenoot. Maar behalve deze elf waren ze er allemaal, al de mannen. Honderddrieënzeventig in getal, allen, van den oudste af, de vierentachtigjarige grijsaard Emanuel Kovarovsky, tot den jongste toe, het kind Josef Hronik, vijftien jaar en twee maanden oud, twee maanden, die dezen 'man' noodlottig werden.

Kijk, daar is de ledige plaats van de Horakhoeve en daar hebben die mannen gestaan in dien Juni-nacht. Wat ging er in hen om, terwijl de Duitschers bezig waren met de berooving en met die formaliteit, het nazien van de papieren? Wist een van hen, welk lot hun wachtte? Hebben ze er met elkaar over gesproken in die stamelende, bevende woorden, die men in zulke omstandigheden vindt, met die stem, die heesch klinkt van aandoening, omdat men tevergeefs achter 'gewoon doen' wil verbergen dat men vergaat van angst? Hebben die

Duitschers met een honds sch gesnauw deze fluisteringen verboden? Misschien hebben die mannen daar gegeeuwd van angst en van die eigenaardige nachtelijke kou, zoo plotseling na het warme bed. Ze hebben daar hun dorp zien liggen in die doorschemerde duisternis, waarin zoetjesaan de eerste grauwbloauwe klaarte begon door te dringen van den vroegen zomermorgen, dat dorp in zijn vertrouwde eenderheid, waarvan de stilte zoo gevaarlijk gestoord was door die gewapende Duitschers met koppelriem en geweer. Immer hadden zij die ransige geur van bloed, waar zij verschenen, en hoe klein zal van menig man daar het bange hart zijn samengeknepen in dit instinctief aanvoelen van het bloedig slot van het aangevangen drama van schrik. Duizend gedachten moeten die koortsige hoofden doorflitst hebben in die zware uren.

Tusschen de ontruimde huizen van het leege dorp bewogen zich intusschen de Duitschers en bereidden Lidice's verwoesting voor: den brand.

En de vrouwen in het schoolgebouw. Ook haar werd bevolen alles af te geven wat zij aan waarde bij zich hadden: geld en broches en oorringen, en de getrouwden en verloofden legden haar gouden ring in de ongeduldige en graaiende Duitse hand. Schreiend zagen de vrouwen toe, hoe dit alles met het geld in koffertjes bij elkaar werd

gepakt en hoe de Duitschers het met hun laarzen aanstampen als zulk een koffertje niet onmiddellijk sloot. In die bekommernis vergaten zij de zorg om haar bange kinderen niet, die kinderen, van wie de groteren de vertrouwde school nu zagen in die nachtelijke Duitse verschrikking. En toen de Duitschers met de berooving klaar waren werden de vrouwen met de kinderen het schoolgebouw uitgedreven: een kudde blatende schapen. De kinderen klampten zich aan de moeders vast. Onder de vrouwen waren grootmoeders, ouden van dagen, die verstilde dorpsvrouwtjes, die zich als onnoozelen hebben gevoeld bij dit barsch en ruw geweld. Het was intusschen morgen geworden en het daglicht was doorgebroken, dat nuchter lag op alle dingen na dien snellen nacht van ellende. Op de trappen van het schoolgebouw lagen verstrooide kinderdekentjes, babyspeelgoed: een bal, een rammelaar. Op de stoep stonden kinderwagens, waarin de moeders de slapende zuigeling hadden laten liggen, de Duitschers schopten die kinderwagens woedend omver, nu de moeders haar wicht eruit tilden en het bij zich namen. Groote vrachtwagens wachtten bij het schoolgebouw, daar werden de vrouwen en kinderen door de schreeuwende Duitschers op samengedreven. De motoren werden aangeslagen en

raasden in den morgen. Daar ging de droeve karavaan. Honden huilden er achteraan. De vrouwen zagen, hoe in de huizen de Duitschers het achtergelaten huisraad door de ramen de straat op smeten. Neen, zij hoefden niet meer te twijfelen, aan alles was een einde gekomen. Nog één keer, voor zij het dorp uitreden, zagen zij daar, voor de Horakhoeve, de mannen triest bijeengetroeft onder de Duitse bewaking. En toen stegen reeds de eerste rookwolken op: de brandstichters waren aan het werk. Dit was het laatste wat de vrouwen zagen: snel reden de wagens naar Kladno.

En die mannen. Zij van hun kant zagen de vertrekkende vrouwen - en zij zullen niet meer in twijfel hebben verkeerd over den zin van hun eigen achterblijven. Ook zij zagen den rook. En zij zagen nog meer: zij zagen, hoe de Duitschers matrassen aansjouwden en die tot kogelvangens rechtstandig tegen den gevel der boerderij plaatsten. Dat was duidelijke taal. Natuurlijk zijn die mannen verbleekt. Zij hebben naar die matrassen gekeken, en naar de Duitschers en naar elkaar. Zij hadden dat gevoelen, te groot voor de menschelijke spankracht: den dood toe te behooren en nog gezond in leven te zijn, nog in dat gewone leven van dezen lichtgeworden allerlaatsten zomermorgen, waarin men kucht, gaat verstaan, een te

moeden voet verzet en met doodbestorven lippen misschien nog glimlacht tegen elkaar. Want men kan zich dat beeld niet vormen, wat het zijn zal, aanstonds, in dat oogenblik dat men dood zal zijn, en dat ontzettende mysterie van einde ingaat, dat nu het klamme, koude zweet uit voorhoofd en handpalmen jaagt. Dit nuchter leven, waarin men nu de bekleemde keel schraapt, den Duitscher aankijkt die iets schreeuwt, krijgt er zijn ondoorgrondelijken zin door. Daar deelen de Duitschers een groep van dertig soldaten af: het vuurpeloton, dat, gedisciplineerd en stram, met militaire passen aantreedt. Toen moesten de eerste tien mannen van Lidice voor de matrassen gaan staan.

Zij zullen hebben gewankeld. Zij zullen door hun knieën zijn gezakt, zij hebben het aangejaagde bloed suizend voelen stampen in hun ooren en den scherpen klop ervan pijnlijk gevoeld in het hamerend hart. Het waren arbeiders, boeren, dorpers. Zij hadden den verzetsgeest, zeer zeker, maar zij waren op het oogenblik toch niets anders dan weerlooze dorpelingen, net uit hun slaap gewekt, en ik weet niet, welk heroïsme van hen nog meer gevergd kon worden dan dit, dat ze deze oogenblikken, dit treden voor de geweerlopen doorstonden. Daar gingen op een kort bevel de geweren omhoog van dat peloton voor hen. Daar

werden de geweren gericht. Daar klikten de grendels. Die tien bleeke en stille mannen wisten, dat nu het oogenblik was gekomen en dat nog slechts seconden hen scheidten van den dood. Wat is er in die laatste seconden in hen omgegaan? Hebben zij hun moordenaars nog in het gezicht gekeken? Of keken zij naar de ronde, donkere gaatjes van de geweerloopen, of naar iets anders, naar den rook van het brandende dorp, naar een wolk in de lucht, naar een boomtak, naar een kameraad, die graag vastberaden wilde zijn en verlegen was met zijn angst? Hebben zij gedacht aan wat zij zagen, of aan een moeder, hun vrouw, een kind, of aan een van die nietige dingen waaraan de gedachte ons invalt in oogenblikken van rouw en catastrofe? Of konden hun gedachten niet meer gaan naar dingen achter hen doch slechts naar dat ééne, geheimzinnige vóór hen, waarin zij toch nog onverwachts vooroverstorten, het onzichtbaar suizen van den doodelijken kogel tegemoet, die hen doordringt terwijl zij het wegratelen van het korte salvo reeds niet meer hooren? Tien mannen wankelen, vallen languit neer en vormen de droeve rij, waarin een hoofd zich nog heft, een mond verwonderd nog reutelt bij den grond, een arm zich nog beweegt. Een gelaarsd Duitsch officier komt haastig en geeft met de korte revolver

elk van de tien mannen een kogel in den slaap en met den schok daarvan liggen zij nu, voorgoed roerloos, in het stof.

Zoo hebben de schoten gedreund, en dat is de aanvang slechts.

Voor hun reeds gedooide makkers moeten nu tien anderen aantreden. Hun ontzetting is wellicht nog grooter dan die van de eerste tien. Zij immers hoorden die schoten, die gedood hebben, den slag, het ratelen, het tjingelend fluiten als van een aangeraakten, strak gespannen draad. Het hart, dat er getuige van was, bonst wild. Die tien, die nu aantreden, voelen de verlamming nog van het schrikbeeld dat zij zagen, zij hadden hun eigen dood gezien in dat eindeloos triest neervallen van die kogel-doorboorde makkers....

En toen zij met tien in de rij stonden trad het peloton eenige schreden terug en legde opnieuw aan. Weer het bevel. De korte knallen, hun echo's in den morgen. De tien vielen neer vóór de lijken achter hen en vormden de tweede rij, waarlangs de officier met de revolver ging.

Voor de twee rijen der gedooide makkers, die daar lagen, trad de derde groep van tien aan, en het peloton ging met den dreunstep van zijn laarzen weer achterwaarts eenige schreden terug....

De schoten knalden. Het brandende dorp ontrolde zijn vanen van vuur en rook.

En toen de vijfde rij mannen neerlag, kreeg het peloton rust. Die Duitschers stonden te kijken, volkomen onverschillig voor wat zij gedaan hadden en voor wat zij nog zouden doen, zij letten niet op de lijken van de mannen en de jongens en die jonge jongens voor hen. Onverschillig, - na vijftig mannen te hebben vermoord! Maar dat was immers het leerstelsel! Hoevele malen vijftig mannen hadden zij al niet vermoord en vermoord zien worden in dat groot moordbedrijf, dat de Gestapo was? Drie mannen van het peloton werden nu afgelost en vervangen door drie anderen, die in reserve gereed stonden.

Toen trad de zesde groep van tien mannen aan en nam plaats vóór de vijf rijen lijken van de gevallen makkers achter hen. Het vuurpeloton ging, stram en in 't gelid, eenige schreden achterwaarts. En toen het salvo galmde en wegratelde ploften de zesde tien neer en vormden de zesde rij.

Toen trad de zevende groep van tien aan, en 't vuurpeloton, in 't gelid en met den dreunstep der laarzen, ging eenige schreden achteruit.

Totdat zeventien rijen lijken voor de voeten van de Duitschers lagen. Zij lagen daarginds, daar, waar nu de wind zoo weemoedig en klagend door

het gras waait. Daar lagen zij als rijen garven op het gemaaide veld. Het morgenlicht, vertroebeld en vervaald door den scherpen rook van Lidice's brand, onthulde en befloerste heel dat macaber schouwspel van den Duitschen doodenooft, een veld van lijken. De Duitschers zelf hebben een documentatie over Lidice aangelegd, schriftelijke bescheiden, foto's, en zij hebben een film van de voltrekking van het vonnis aan Lidice gemaakt. Ik zag die foto van deze in rijen liggende lijken, die mannen en die jongens, in de werkedaagsche kleeding, in wat haastig was aangeschoten, en in al die armzaligheid van de lugubere houding der onder den kogel neergevallen, de gezichten van pijn verwrongen, een opgetrokken lip, een grijns, een smartelijke trek, armen langs het lichaam, vuisten in de zij, of een hand, als op zoek naar een laatste gedachte, naar het hoofd geheven. En bij die lijken staan ook zij op de foto, de gelaarsde en gehelmde daders, wachtposten, wijdbeens, een groepje bij wat boomen waarvan de kruin half geblakerd hangt, een, die de handen aan den koppelriem houdt, een, die zijn geweer over den schouder sjort, - en op den achtergrond de roeterig berookte gevel van de afgebrande Horakhoeve. En in het toogram van het houten barakje, dat hier staat, zie ik drie portretten, dat

van den oudste der neergeschotenen, den vierentachtigjarige, en dat van den jongste, dien jongen van vijftien jaar en twee maanden en dat van den pastoor van Lidice. De oudste staat er niet als een grijsaard op, de foto is uit den tijd, dat hij jonger was. De pastoor, de drie en zeventigjarige Josef Stemberk, is een oude man, grijs, een beetje een verdroomd gezicht met kleine, peinzende oogen onder de goedige fronsen van het voorhoofd. - Hij was de eerste, die moest aantreden in de eerste rij van tien, zegt de doktersvrouw uit Louny, die naast mij staat, terwijl ik over de vlakke tuur, naambordjes lees, de foto's in het toogvenster bekijk. En daar is de jongste, de jongen, het kind, in een geruit jasje, een lachend jongensgezicht, een beetje ondeugend, een knaap met dat open gelaat van een jongen die onbevangen met zijn makkers in de dorpsstraat aan het spel is. Op dit kinderlijk gelaat, waarin de oogen niet, zooals op deze foto, gelachen zullen hebben, hebben die gehelmde, zware kerels ook het geweer gericht....

De weduwen en weezen, die blatende kudde arme schapen in hun roerende weerloosheid, waren intusschen in Kladno aangekomen en daar ondergebracht in het gymnasium. Drie dagen brachten zij hier door, in de armlijkste omstandigheden, 's nachts op wat stroo slapend, drie dagen

en drie nachten gevuld met kindergeschrei en met de wanhoop der moeders. Toen kwamen vijftig gewapende S.S.-kerels: de vrouwen moesten op transport. Waarheen? Naar een arbeiderskamp, zei een van de S.S.-ers, en op de vragen van de vrouwen wat er met de mannen was gebeurd, vertelde deze S.S.-er de waarheid niet. Hij wilde de schreiende vrouwen sussen met de leugen, dat de mannen ook naar een arbeiderskamp waren getransporteerd. Hij overtuigde de vrouwen niet, en opnieuw ontlokte hij haar een erbarmelijk geschrei, toen hij aankondigde, dat de vrouwen de kinderen hier moesten laten, omdat de kinderen nagezonden zouden worden als er een geschiktere gelegenheid was. Toen werd de naam van iedere moeder afgeroepen, en iedere moeder moest haar kind, haar kinderen afstaan: de S.S.-ers rukten ze haar uit de handen. Ja, zij hebben zich verzet. Daar zijn moeders geweest, die den tijd van het bezit van haar kind hebben willen rekken met een minuut, met seconden, om nog even de warmte te voelen van dat armpje, dien bloedklop, de vleezen en verrukkelijke werkelijkheid der lipjes van dien levenden, kleinen en puren mond en langs haar wang, nog één keer, het streelend wegglijden van die kleine hand: hoe is dit verbond te scheuren en te verbreken met het ongewisse en

wreede waarin het kind wordt weggerukt als prooi van deze lieden, zonder dat het hart van de moeder verscheurd wordt en gebroken? Het doordringende angstgekrijsch van de kinderen sneed de moeders door merg en been, maar na al de ellende hadden de vrouwen nauwelijks nog weerstand meer en, nadat haar haar kinderen waren afgenomen, lagen zij half wezenloos in haar doffe verdriet op het stroo. Met Deutsche nauwkeurigheid werd alles geregistreerd. Vier zwangere vrouwen en zeven moeders met pasgeboren zuigelingen mochten achterblijven, maar ook dit moederschap redde haar niet, later zijn haar haar kinderen toch afgenomen en hebben zij het lot der andere vrouwen gedeeld. Buiten op de speelplaats stonden twee autobussen: 184 vrouwen werden hierin geperst. De bussen reden weg, naar het station, daar werden de vrouwen in goederenwagens overgeladen. Zij waren reeds het menselijke vuil voor die oorden van verschrikking: de Deutsche concentratiekampen, en het beruchte Ravensbrück was het oord harer bestemming.

Van deze vrouwen zijn er zeven in gaskamers gedood, drie en veertig harer stierven aan mishandeling.

De 98 geroofde kinderen werden in autobussen naar Libockovice gebracht en van daar per trein

naar Lodz in Polen vervoerd. Hier werden zij door het hoofd van het Rasse und Siedlungs-amt, Walter Robert Dongris, naar het ras getest en in twee groepen verdeeld: negen kinderen vielen in de eerste groep van het noordsche type en zouden worden geermaniseerd. Zij werden ondergebracht in een tehuis in Pusczykowke, en van daar werd deze opbrengst aan kinderroof successievelijk verdeeld over eenige Duitsche families. (Men hoort de Duitsche Mutter al tot het Pflegekind: mein liebes Kind, - tegen het kind, waarvan de Duitschers zelf het huis hebben neergebrand, den vader en de moeder hebben vermoord! Overal vindt men die gruwelvertakkingen der collectieve Duitsche schuld.)

Van deze negen kinderen zijn er na den oorlog acht opgespoord kunnen worden en weer naar Tsjechië teruggebracht, een werd niet meer gevonden.

De 89 kinderen der andere groep, de Slavische groep, zijn naar onbekende bestemming vervoerd, men weet niet op welke wijze zij het slachtoffer van de Duitsche wreedheid zijn geworden. Van deze kleinen is geen spoor meer gevonden.

Dan waren daar nog de ongeboren kinderen, wier geboorte men in een Praagsch ziekenhuis afwachtte. Ook deze werden na de geboorte aan

Duitse families gegeven en de van haar kinderen beroofde moeders werden nagezonden naar Ravensbrück. Deze kinderen stierven op één na. Het eenig overlevende kind is na de bevrijding teruggevonden. Van al deze Duitse misdaden is de afschuwelijkste wel die, gepleegd aan de vermoorde kinderen, aan de kleintjes, de kleinsten, aan de zuigelingen: dat deden zij, deze gelaarsde lieden, groot, gewapend en sterk, en zij deden pijn en dood het allerzwakste en allerliefste aan, dat de natuur zelf tot bescherming vermurwt, maar geen harteloosheid verteederen kan, die van oorsprong Duitsch is. En dit is van het Duitse volk de zwaarste schuld, deze bloedschuld aan duizenden en duizenden kleinen.

En tenslotte de elf mannen, die ontbraken bij de Horakboerderij en die aan het bloedbad op dat oogenblik ontsnapten omdat zij werkten in de nachtploegen op hun fabriek of in de mijn. Zij rekten hun leven slechts kort. De Duitschers vergaten hen niet, zij namen hen denzelfden dag nog gevangen en vermoordden hen in Praag te zamen met een groep mannen en vrouwen uit Lidice, die op het oogenblik van de onderneming tegen het dorp reeds de gevangenen van de Gestapo waren.

Zoo geeft de droevige lijst van Lidice deze cijfers: 192 mannen en 7 vrouwen doodgeschoten; 196

vrouwen naar het concentratiekamp gesleept van wie er 7 zijn vergast en 43 aan mishandelingen stierven; 105 kinderen ontvoerd, waarvan er slechts 17 teruggevonden zijn.

Die foto van de doodgeschoten mannen voor de Horakboerderij is een foto uit de Duitse documentatie. Er zijn nog andere foto's gevonden en die hangen hier ook, in het venster van het houten barakje, en spreken hun duidelijke taal. In den vroegen morgen dat Lidice brandde, de schreiende vrouwen en kinderen werden weggevoerd en de mannen werden neergeschoten, is Reichsminister K.H. Frank gekomen, die Heydrich's gezag in het Protectoraat overgenomen had en op wiens aandringen vooral de Duitse plannen met Lidice zijn doorgezet. Daar staat hij, op een van de foto's, met eenige officieren, hij staat op een heuvelrug voor het brandende dorp en kijkt glimlachend toe. De officieren dragen hun schneidig uniform, Frank een lange cape, zwieppet en elegante handschoenen. Naast het groepje staat een gehelmd Duitscher, dik en propperig in zijn uniform en laarzen, voor een camera en filmt schaamteloos en met blijkbaar alle aandacht de documentaire van deze Duitse misdaad.

Wie was deze Frank, die de verdelging van Lidice doorzette? Frank was een Sudeten-Duit-

scher, hij was een bediende in een boek- en papierwinkel in Karlsbad, waar hij prentbriefkaarten verkocht aan toeristen, een onbeduidend, kruiperig en wat loensch mannetje, dom, ijdel, ijverzuchtig en rancuneus tegen zijn omgeving, waarin hij het niet ver genoeg had gebracht. Hij was dus geknipt voor het nazi-systeem toen het de macht in Tsjechië kreeg, - het systeem bediende zich bij voorkeur van zulke lieden. Tot gezag gekomen reageerden zij hun minderwaardigheid af in een pralerige levenswijze en in wreedheid. Zoo Frank, die, eenmaal bekleed met het Duitse gezag, duur leefde en tyranniek en wreed was. Hij verachtte de Tsjechen en had dat koude, volkomen onverschillige Duitse cynisme voor de misdaad. Daarom liet hij zich hier, staande voor het brandende Lidice fotografeeren. Toen hij geconstateerd had, dat het vonnis aan Lidice was voltrokken, dat de mannen waren doodgeschoten, de vrouwen en kinderen weggevoerd en het dorp in vlammen opging, zond hij een telegram van trouwbetuiging aan den Führer. Normale menschen zenden zulke trouwbetuigingen aan hun overheid bij feestelijke gelegenheden of op oogenblikken van een collectieve ramp of beproeving - de Nazi's deden dat bij gelegenheid van de hoogtepunten hunner misdaad, en die trouwbetuigingen aan den Führer

hadden dan alle pathos en sentimentaliteit. Daarna ging Frank eten met zijn gezelschap. Geen blik wendde zich beschaamd van hem af. De kok vluchtte niet, maar had in de keuken aandacht voor de spijzen. De tafelbediende boog zich beleefd met de schaal naar hem over en had een vleierig en medeplichtig: Bitte Excellenz! En Frank, met de volmaakte rust van het misdadige Duitse geweten, zocht keurend en proevend...

De misdaad werd niet verhuld, niet verbloemd zelfs, met het cynisme waarmee zij was gepleegd werd zij wereldkundig gemaakt. De Tsjechische pers vermeldde haar met eenige harteloze regels. Maar ze drong ook tot de buitenwereld door in een officieel communiqué, dat onmiddellijk na het gebeurde voor de radio werd voorgelezen en dat luidde als volgt:

Bij het onderzoek naar de daders van den moordaanslag op S.S. Obergruppenführer Heydrich zijn onwederlegbare feiten gevonden waaruit bleek, dat de inwoners van het dorp Lidice bij Kladno hulp en steun verleend hebben aan de schuldigen. Deze gegevens zijn bevestigd zonder medewerking van de inwoners. Hun houding tegenover den aanslag werd nog duidelijker uit andere verschijnselen van vijandige gezindheid tegen

het Rijk, zoals de aanwezigheid van verboden drukwerk, van opslagplaatsen van wapens en munitie, illegale radiotoestellen, een uitzonderlijk groote hoeveelheid gerantsoeneerde goederen en de ontdekking van omstandigheden die er op wezen, dat verschillende personen deel uitmaakten van het actieve verzet tegen het Rijk. Omdat de inwoners van dit dorp door hun hulp en steun aan de moordenaars van S.S. Obergruppenführer Heydrich op niets ontziende wijze de wet met voeten hebben getreden zijn de mannen doodgeschoten, de vrouwen naar concentratiekampen gedeporteerd en de kinderen daarheen gebracht, waar zij een hun passende opvoeding zullen krijgen. Het dorp is met den grond gelijk gemaakt en de naam ervan is uitgewischt.

Het dorp is met den grond gelijk gemaakt.... En hoe! Alle sporen die eraan herinneren dat hier ooit een menselijke nederzetting was geweest, moesten verdwijnen. Niet alleen werden de puinhoopen gesloopt en opgeruimd, de straten opgebroken, - tot Lidice's kerkhof toe werd geliquideerd. De Deutsche woede kwam zelfs bij de dooden niet tot rust, de dooden mochten geen graf hebben in hun eigen aarde en geen doodenakker

mocht herinneren aan het weggewischte dorp, de misdadenreeks werd rondgetrokken en de Duitse moordenaars en brandstichters, de vergrijpers aan weduwen en weezen, werden grafschenners ook. Kruisen en zerken werden weggehaald, de graven opengebrouken, het rustend gebeente verzameld en weggevoerd. Zoo is er nu dan ook niets meer van Lidice, geen fundeering, geen straatsteen, geen laatste rustplaats, niets. Niets dan gras, en hier voor het toogvenster van dezelfde barak zie ik ook de foto van de kleine, zelfde dalkom waarin vroeger het dorp lag, een eenzaamheid van gras, waar onder wind en wolken, een kudde schapen graast, - de natuur heeft haar vegetatie hernomen.

En de naam is uitgewischt....

Maar toen de misdaad, aan Lidice gepleegd, wereldkundig werd en de Duitsers zelfs aankondigden, dat de naam van het weggevaagde dorp was uitgewischt, toen brandde de naam Lidice voor miljoenen oogen. Het was de naam der Duitse schande. De Duitsers hebben dat misschien niet voorzien of waren er onverschillig voor. Zij hadden overal, en het meest bij de Russen en de Slavische volken, de bloedvergietende terreur in het systeem opgenomen en evenzeer als zij het systeem gewetenloos aanvaardden, aan-

vaardden zij zonder angstvalligheden de misdaad in de praktijk van het stelsel. Zij hebben daarom geloofd in den schrik, dien de bekendmaking der misdaad, aan Lidice gepleegd, verspreiden zou: zoo namen de Duitschers wraak daar, waar zij werden weerstaan. Daarom werd de naam Lidice ook de aangrijpende symbolische naam van het heroïsche verzet van het Tsjechische volk tegen het systeem, tegen zijn machtigen onderdrukker. In die gedeelten van de wereld, waar de vernietiging van het Nazisme nog een te vaag en een nog omstreden oorlogsdoel was, waar men nog steeds niet wist of niet wilde of niet kon gelooven wat de Nazileiders werkelijk waren, gingen de oogen open voor de nuchtere en ontstellende werkelijkheid, dat zij waren wat Churchill in allen eenvoud van hen had gezegd: een verbond van slechte menschen. De tragedie van Lidice sprak de gewetens aan, zooals het bloed der vervolgdenden het doet, dat bloed van martelaren. Want martelaren waren die van Lidice, dit kleine, onbekende dorp, wat zoo bijdroeg tot de overwinning van het goede over de slechtheid.

Wat de wereld het meest schokte, heeft dr. Edward Benesj gezegd, hier, toen hij na de bevrijding sprak bij dat kruis daar in de droeve vlakte, - wat de wereld het meest schokte was dat officieele

Duitsche communiqué onmiddellijk na den moord op de onschuldige bevolking van dit dorp, een moord met voorbedachten rade, kalm overlegd en gepleegd met het uiterste cynisme. In deze officieele mededeeling verklaart de Duitse regeering plechtig haar verantwoordelijke medeplichtigheid aan deze schanddaad, waarvan het duidelijk werd, dat het een overwogen daad van represaille was tegen een bevolking wier onschuld men toegaf: omdat zij radiotoestellen en verboden drukwerk had werd die bevolking vermoord en ontvoerd en werd het dorp in brand gestoken wegens een moordaanslag, dien anderen hadden gepleegd. De Duitse regeering gaf daarmee te kennen, dat het een uitdrukking was van het moorddadige terreursysteem, dat zij openlijk beled en verdedigde als leerstelsel van den staat.

De naam Lidice werd een zinvol symbool. In plaats van uitgewischt te zijn drong hij door naar de verste oorden der wereld, waar men hem tevoren nooit gehoord had. In Engeland en Schotland werden er straten, pleinen en parken naar genoemd. In Amerika veranderden steden hun naam in Lidice, zooals Park Gardens bij Chicago, Vila Parada in Brazilië, San Geronimo in Mexico. In Canada kreeg een gedeelte van de provincie Quebec den naam Lidice.

En hier bij de Tsjechen staat de naam gebrand in de gewetens en harten van allen.

Frank heeft terecht gestaan in Praag en is opgehangen. Na hem zijn nog zes voor de misdaad verantwoordelijke Gestapomannen gevonnist en opgehangen een uur nadat zij ter dood waren veroordeeld.

In het aantal van de met den dood gestraften spreekt de zelfbeheersching zich uit van het strafrecht in den democratischen rechtsstaat. Deze rechtsopvatting is de zedelijke kracht van den staat. De tragische waarheid is evenwel, dat systemen als het Deutsche Nazistelsel, en elk Duitsch stelsel tot overheersching, op die zedelijke kracht als een zwakte speculeeren: men kan met de moorddadigste terreur de democratische staten te lijf gaan en uitmoorden, loopt het mis en wordt het stelsel eens door dat van het recht weer overwonnen, dan brengt die overwinning van het recht zelve mee, dat men ons toch nooit aandoet wat wij anderen aandeden. Er is nog een ander vonnis buiten het menschelijke strafrecht om, - het vonnis dat het volk in zijn val zijn schuld heeft uit te boeten. Maar het Deutsche volk weigert immer het verband tusschen zijn schuld en zijn ellende te erkennen, integendeel het ontkent die. Juist het

Duitschland van het staatsstelsel der terreur, dat op de zedelijke kracht van den democratischen rechtsstaat als diens zwakte speculeerde, heeft ach en wee geklaagd over zijn vonnis in het verdrag van Versailles, dat het niet nakwam en dat nochtans slechts een geringe fractie was van wat het zelf later zijn tijdelijk overwonnenen oplegde. In het Duitschland van nu is nog niet één stem opgegaan, die in de oogenblikkelijke Duitsche ellende de onmetelijke Duitsche schuld erkent, integendeel, de schuld der Duitsche ellende wordt naar de bezettende geallieerden geredresseerd.

En toch ligt in die rechtsangstvalligheid van den rechtsstaat zijn indrukwekkende, zedelijke kracht, - die indrukwekkende zedelijke kracht, die ik onderken ook hier, in dezen jongen republikeinschen, democratischen Tsjechoslowaakschen rechtsstaat, die kracht, waaraan ik denk, nu ik hier sta voor dit weggevaagde Lidice, voor die droeve dalkom, die uitgestrekte verlatenheid, waarover de buiige zomerwind waait. Ik zie, hoe de chauffeur zijn oogen lichtelijk dichtgeknepen houdt voor dien wind. Ook de doktersvrouw uit Louny krimpt er de oogleden voor. En als een van twee iets zegt, een enkel schaarsch woord, brokstukken van dit verhaal van Lidice, een opmerking, dan hoor ik telkens ook even over de

Duitsche schuld en over den angst voor Duitschland reppen. Ik hoor, hoe de chauffeur zegt, dat we dit nooit moeten vergeten. En hij lacht verlegen alsof hij betrappt wordt op iets dat wel rechtvaardig is maar dat te hard klinkt, (de Tsjechen zijn doorgaans zachtmoedig). Maar wat hij zegt, ook dat zal de zedelijke kracht zijn van die kleine democratische volken, die, zoover af van landen die hun te hulp kunnen komen, tegen de grenzen aan liggen van het Duitsche gevaar, waarvan zij de onmiddellijke prooi zijn. Wij mogen niet vergeten, de Lidice's en de Putten's niet, de millioenen vermoorden niet, de vergasten en gevilden en doodgehongerden niet, de misdaden aan vrouwen niet, de Herodes-vergripen aan de kleinsten en liefsten niet, de duizenden onnoozele vermoorde kinderen. En steeds herinneren aan de Duitsche schuld, de Duitschers zelve aan hun onmetelijke schuld herinneren. Want heel dit volk in al zijn geledingen is schuldig aan het Nazistelsel. Het heeft het gewild, het heeft het gehoorzaamd, het heeft het toegejuicht, het heeft van zijn roof geprofiteerd. Het Nazi-apparaat was millioenenvoudig - en deze millioenen kwamen uit het Duitsche volk voort, wortelden erin en hadden er verband mee, ze zijn er niet van los te denken. Inderdaad, geen der misdaden van het stelsel, of het het neerbran-

den van een der Lidice's was, het doodmartelen der slachtoffers in de Gestapo-gevangenissen, het vergassen van vrouwen, het doden van kinderen, behoefde ooit maar één halve minuut te worden uitgesteld omdat men de Duitsche mannen niet vond, die bereid waren ze uit te voeren en die met hun horden dezen Duitschen schrik verspreidden tot in de uithoeken van de overrompelde landen.

Ginds op den achtergrond staan de barakken voor de arbeiders, die Lidice weer zullen opbouwen. In de meest tragische oogenblikken van rouw en vernieling, wanneer men verdrinkt tusschen de puinhoopen, die de booze aanrichtte, is de natuurlijke reactie de vlucht naar dien toeverlaat: de wilskracht zet de tanden op elkaar en over den dood heen zegt men, dat men leven zal en over de puinhoopen heen, dat men weer zal opbouwen. Ik heb, misschien in een gevoel van te groote vermoeidheid, dit altijd min of meer als een emphatischen troost voor de geslagenen gevoeld. En toch ziet men telkens, dat dit nieuwe leven en deze 'herrijzenis', die den laatsten en hoogsten zin aan de overwinning geven, verwezenlijkt worden. In binnen- en buitenland zijn comité's gesticht - de Lidice shall live-comité's der Engelsch sprekende landen - en zijn gelden bijeengebracht, om hier op deze plaats zelf, waar de Duitschers Lidice tot

in zijn laatste sporen hebben weggevaagd, een nieuw Lidice op te bouwen: de plannen, vrucht van de samenwerking van een vijftal architecten, zijn al klaar. De schakel met het voorgeslacht is niet verbroken. Eenige der vrouwen en meisjes uit Lidice overleefden het moorddadige Ravensbrück. Eenige der kinderen overleefden de ontvoering en den Herodiaanschen kindermoord en vonden hun moeder van Lidice. Reeds zie ik hier, tusschen lachende gezichten van verpleegsters, op een foto de doopplechtigheid van den eersten kleinen wereldburger, uit een moeder van Lidice in het vrije Tsjechoslowakije geboren. Minister Jan Masaryk zelf is de peet en houdt het ten doop onder het water, dat uit het bekken in de priesterlijke handen vloeit, en de presidentsvrouw, mevrouw Hana Benesj, is de peetmoeder.

Daar, ver in die dalkom, waar de barakken staan, klinken reeds de spaden, de houweel- en hamerslagen. En waaien met den zomerwind niet de eerste kreten mee van het kind, dat den ouderlijken drempel hervinden zal hier in Lidice? Eens zal de dag komen, dat de torenklok der dorpskerk van Lidice het angelus klept over de velden, dat de man den akker bebouwt, dat het meisje wiedt, de kinderen dwalend de bloemen vergaren van Sint Jan, de wiegende margrietten tusschen

het wuivende, welige gras, - de kinderen van Lidice, Lidice, Lidice, dien tragischen naam, dien naam welluidend en lief, melodieus en krachtig als de teerderheid der lente, die, nu nog bitter en zout van asch en tranen, den voorjaarsmaak van bloei en honig aanwaait op de lippen.

VII

De Put

Dit verschijnsel kan ik niet ontleden, ik kan er alleen de ervaringen van ondergaan en misschien weergeven: het staan op een ranke brug, die op de spanning ligt van een enkelen, ontzaglijken boog, en dan in het midden over den arduinen rand der borstwering geleund langs de loodlijn van een vallend geldstuk neerkijken op het een zestig meter in de diepte, met nauw merkbare golfjes kleintjes voortkabbelen van den zwartdonkeren stroom.

Ik ril. Het geeft een beklemming op de maag. De binnenkant van de handen tegen den muur wordt klam en vochtig. Ik wil niet in die diepte kijken en ik zal en moet in die diepte kijken, zelfs met de oogen het kartonnen doosje volgen dat hier bij de breede steenen brugleuning losgelaten, met rukken, met dwarrelende sprongen in die afgrondelijke ruimte neerzweeft, lager, lager, uit het gezicht verdwijnt en, als men zich een ietsje verder overbuigt, weer in het gezicht komt als een heel klein kleurig vlekje in de dobbering op de rivier.

Doet die donkerbevlogen en in het perspectief van de diepte versmalde stroom het, dit naar beneden trekken van den blik en van de gevangen

gedachten, met dat lokkende en schrijnende gevoel, hoe behaaglijk de wilsverlamming moet zijn, die het oogenblik voorafgaat waarop men, als een pak dwars door den scherpen wind, neerstort en muntstuk en doosje volgt? Of doet die nevelige en winddoorluwde ruimte het boven den stroom? Of doet alleen die loodlijn het, die hoogte en diepte verbindt? (In een vliegtuig ken ik het verschijnsel niet.)

Neen, weg van dien muur, en met de oogen weer terug in de behaaglijke veiligheid binnen de beide brugleuningen, waartusschen op het blauwgrijs, droog en zomerrein asphalt de auto staat te wachten.

Maar mijn jongens leunen daar nog steeds over den rand, o, niet te ver, ze zullen hun evenwicht niet verliezen, neen. Maar daar trekken zij zoowaar zich op, de voeten van den grond, om verder voorover te kunnen bukken, en ik weet niet, hoe gauw ik bij hen ben en hen vasthoud aan de ceintuur in den rug van hun jasje. Ik wil mijn ziekelijk gevoel niet op hen overbrengen en op hun uitnoodiging kijk ik, over de brugleuning, met hen mee, hoe het steentje valt, het kantelend lucifersdoosje zweeft en hoeveel tellen het laatste erover doet voor het, minuscuul-klein, traagjes meedanst op den stroom. Dan herinner ik aan den beperk-

ten tijd, aan de haast, die we om de een of andere reden moeten maken, - een gemakkelijk voorwendsel, dat mijn angstig smeeken om hier weg te gaan verbergen moet.

Goddank als we weer allemaal in de beslotenheid van den auto zitten en, met den glimmenden, dalenden en in de verte weer stijgenden asphaltweg voor ons, de brug over de Moldau bij Temesvar in Podskalsko afrijden en gauw weer tusschen de liefelijke glooiingen van de Zuid-Boheemsche heuvelen zijn.

Oude burchten, vroegere jachtburchten, later vestingen in de begroeide, beboomde rotsen, hebben nog slechts den zin van historische monumenten, ja, zij zijn oud als de oude tijd, zij hebben eeuwen overleefd en zij staan er nog voor vele eeuwen, zij zijn de juweelen in de kroon van het Boheemsche berglandschap. Zij liggen op de toppen van liefst grillige rotsen, het woord trotsch hoort zoo bij deze burchten, ze zijn stoer en majestueus, en wat er bouwvallig aan is herstelt men, men maakt ze weer heel en gaaf en het oude wordt door het nieuwe vervangen, - de burchten van Bohemen worden goed onderhouden. Met hun brokkelige en grimmige contouren, torens en kanteelen, doemen zij blank en meestal steenrood gedaakt in de blauwe, nevelige verte op, en houden den blik

vast, die gaarne droomerig verwijlt bij de verstorven staatsie en zwier van het leven dat er, zoolang het vrede was, in is geleid. Maar nadert men het plaatsje, het nest van het stadje aan den voet van den rotsachtigen heuvel waarop de burcht ligt, dan wordt het anders. Dan is dat stadje echt heelemaal het stadje, dat dien merkwaardigen, mooien, ouden, dooden en toch levenden burcht bezit. De gezagsverhoudingen zijn verwisseld, het stadje is den burcht niet meer onderdanig, integendeel, de burcht is zijn groote bezienswaardigheid en zijn rendement. Wegwijzers wijzen de richting aan: naar den burcht, want hij staat open voor den toerist, en men loopt er nu in en uit achter een gids aan met vele en zware sleutels en die de heele gegeschiedenis van dien burcht, jaartallen, stijlen, détails, alles, delicate liefdesgeschiedenissen en oude, tegoedertrouwe anecdotes van de bewoners, die allemaal al tijden dood zijn, in zijn zak heeft. In het stadje heet een hotel Hotel de Burcht en een restaurant heet Burchtzicht. De vereeniging voor vreemdelingenverkeer bevordert het bezoek en geeft een elegant boekje uit, waarin de burcht en zijn overigens onbeschrijfelijke naturomgeving worden bezongen in bewoordingen, die geen maat meer kennen. O, wat zijn de bewoners van dat stadje benijdenswaardig, dat hun huizen en huisjes

liggen rond die rots waarop de heerlijke burcht zich naar den blauwen hemel heft. En wat zijn zij bovendien benijdenswaardig, dat zij mogen leven in die paradijslijke natuur, die de burchtrots omgeeft. Het is merkwaardig, dat de bewoners van het stadje maar met zoo weinigen zijn. En een groot deel van hen zweet des Zondags in den zomer in keuken en tapkast, om al die hongerige en dorstige toeristen te voorzien, die hier op het overschaduwde restaurant-terras op verhaal komen van den burcht.

Burchten moet men inderdaad in den zomer bezoeken en men moet het bij voorkeur des Zondags doen: de collectiviteit is zoo genoeglijk. Het volle treintje komt aan, aan het anders zoo stille stationnetje, en, stilstaande, schudt het zijn passagiers uit de open portieren: het zongeblikerde perron loopt vol. Daar trekken ze reeds over den stoffigen weg en ze lezen in hun tamelijk trage kudde - de weg stijgt - bij elke bocht: Naar den burcht! imperatief en richtingwijzer beide. Op het pleintje van het stadje ledigen lange autobussen zich en voegen nieuwe troepjes aan de toeristen, die met den trein kwamen, toe. Er is altijd een eenzaam bezoeker, de individualist, die vroeger kwam, de jongeman, die de jas zonder gebruik van de mouwen losjes om de schouders heeft, het niet onknappe

meisje met den zonnebril, die de oogen tot donkere raadsels maakt. Die jongeman, dat jongemeisje komen in hun eentje den weg afgedaald en zien bij elke bocht van den weg in zijn slinging langs den rotswand nieuwe deelen van de groote Zondagskudde opgaan naar den burcht, - ja, behalve die van den trein en die van de autobussen zijn er nog die van de wandelclubs met de zware reiszakken op den blauw- of bruingeel-gekielden rug. Op zoo'n dag moet het zengend heet zijn, dat hoort erbij. Voorovergebogen en steeds moeizamer sjokken en sloffen de toeristen den stoffigen en puinigen weg op, over heel de breedte van den weg loom verspreid en een enkeling in een veronachtzaamde achterhoede. Het weggedeelte, dat, zonder boomen, zongebraden ligt langs den gloeienden rotswand, waartegen uit het zachte leigesteente het verbrande gras dor en spichtig neerhangt, remt de warme en zeere voeten, die zich haastig willen voortsleepen naar die gedeelten, waar de groene schaduw van pijnboomen lokt en de koelte van den vochtigen, mosbegroeiden rotswand. Maar zijwaarts, van de rots af, kijkt men reeds in de ruimte van den hemel boven de aarde en over de toppen heen van de pijnboomen op de andere heuvelen; - en diep liggen daar de donkere wouden in de dalen. En kijkt men weer

naar de rots en recht omhoog dan ziet men uit den steilen rotswand en gelijk daarmee de ruwgemetselde, kolossale burchtmuren oprijzen met heel bovenaan kanteelen en schietgaten, en, boven die kanteelen uit, klein en donkergroen, schiet een slanke kroon-den omhoog langs den blanken, rolronden toren, die met de rosegedaakte spits als uitgeknipt staat tegen het doorschijnende korenbloemblauw van de lucht. Bij een nieuwe wegbocht onttrekt een bosch van mastenboomen den burcht weer aan het gezicht. We zijn er nog niet. Na elke, moeilijk bereikte haarspeldbocht wordt een nieuwe ginds weer zichtbaar in den steeds stijgenden weg en we moeten nu telkens eenige breede, ruw aangelegde traptreden op, waarvan de lage aantrede met takkenboshout is versterkt. Maar, na de zooveelste bocht verbreedt de weg zich tot een terras, een plein met de groene ijzeren tafeltjes en stoelen van den buffetpachter. En daar, daar zijn we op het plateau van den burcht, waarvan de ingang nu maar zoo gemakkelijk gelijkvloers is te betreden. Ieder, moe van het klimmen, slentert nu naar dien borstweringmuur met de kanteelen. En wat men dan ziet, dat kan men moeilijk zeggen.

Dat zijn de Boheemsche heuvelen, de donkere van vlakbij, de liggende lijnen der vloeiende hel-

lingen rechtstandig betreeft met de kaarsrechte sparren en pijnboomen, die de flanken beklommen houden; de beschaduwde hellingen in hun plechtig, fluweelig donker; de hellingen die de volle zon ontvangen in een licht, ijl en groen als reeds lichtelijk gelend koren of witte wijndruiven; dal na dal blanker; tot dalen en heuvelen eindelijk onder een waas van een wit doordoomd, maar doorschijnend blauw verdroomen en verijlen in de nevelen van het verre verschiet. De gele, lintsmele wegen. Een beekje, vlakbij kobaltkleurig, en zilverig verderop. En over alles heen die verpuurde, waterreine hemel, waarin de wind zoo maar een beetje op zijn stille vleugels drijft. Het geeft de ziel dat sterke en rustige geluk van den eenklank met den vrede.

Zoo hebben we eenige burchten bezocht, o.a. Krivoklat, die de parel heet van de Tsjechische burchten, en Karlstejn, een burcht die grootscher en majestueuzer is, maar als middeleeuwsch bouwwerk bij lange na niet zoo gaaf is gerestaureerd als Krivoklat. Krivoklat, ontelbare keeren afgebrand in zijn bewogen geschiedenis, is het laatst in het begin van de vorige eeuw weer opgebouwd naar zijn jongst, klaarblijkelijk gothisch karakter. De opstrevende lijnen van de rots, waarop de burcht staat, worden voortgezet in de lijnen van

de gesloten, overwegend slanke structuur van het bouwwerk, een complex dat beheerscht wordt door de eenbeukige hooge en roodgedaakte kapel tusschen den er tegenaan staanden kleinen vierkanten toren met zijn vierzijdige roode spits, en den er geheel van losstaanden, machtigen, het gansche bouwwerk beheerschenden, slanken en hoogen ronden toren, die roodgedaakt is met een ronde spits. Zoo ligt op deze rots, langs wier flanken dicht de donkergroene pijnboomen mee opwaarts klimmen, deze mooie, blanke gelig-witte burcht, die met het rood van zijn daken zoo helder kleurt tegen het hemelblauw.

Karlstejn met zijn gekanteelde borstwering-muren, zigzag opklimmend langs het hooger gelegen gedeelte van de rots waarop het ligt en met de kleine verdedigingstorens op de hoekpunten daarvan, ziet er dreigender en grimmiger uit, als een militaire vesting. De aldus omgorde binnenburcht, het oude keizerlijke paleis, doet evenwel weinig aan een vesting denken. Mogelijk ligt het aan dien behaagziken bovenbouw der bekappingen van de torens op hun van leien blootgelaten en weer afzonderlijk overkapt onderstuk van hout, dat de breede romp overkraagt. De met blauwe leien bedekte bekappingen zien er met hun drukke dakkapelletjes en het slanke klokke-

torentje op de nok overigens uit als de daken van zestiend'-eeuwsche stadhuizen. Maar dat is slechts een detail in de gansche tweeslachtigheid, waarin niets meer te herkennen is van het karakter van den oorspronkelijk veertiend'-eeuwschen burcht. De restaureerende architect - de restauratie van den binnenburcht had in 1890 plaats - heeft dat oorspronkelijk karakter opzettelijk niet geëerbiedigd en zich alle vrijheden veroorloofd. Dien indruk krijgt men sterker nog als men in den burcht op de oude afbeeldingen van binnen- en buiten-architectuur het vroegere beeld concreet voor zich ziet en met de zeer zwierige teekeningen van de restauratie en met den huidige toestand vergelijkt. Een leek kan moeilijk treden in de vraag, hoe er gerestaureerd moet worden. De vijftiende en zestiende eeuw stoorden zich, als zij een veertiend'eeuwsch bouwwerk gingen voltooien of uitbreiden of verbouwen of herstellen, ook niet aan den oorspronkelijken stijl, dat wil zeggen, zij voegden er hun eigentijdschen stijl aan toe. Men maakt daartegen gewoonlijk de opwerping, dat dit maar ten deele waar is, er werd niet in den oorspronkelijken stijl gebouwd, maar wel werd het oorspronkelijk karakter geëerbiedigd. Die vijftiende en zestiende eeuw hadden n.l. een grooten eigen stijl en een sterk stijl-

besef, gebonden in de eenheid van een grootsch levensgevoel, en zoo verwezenlijken die latere bouwers aan zulk een bouwwerk immer een eenheid van verschillende stroomingen. En onze negentiend'-eeuwsche en huidige restaureerende architecten demonstreeren alleen maar een gemis aan stijl en stijlbesef en verknoeien bij de restauratie een historisch bouwwerk, waarvan zij niet angstvallig het oorspronkelijk karakter en den oorspronkelijken stijl eerbiedigen. Dat is heel goed mogelijk. Op de oude afbeeldingen, de gravures, de etsen en kleurteekeningen en op de schilderijen is het vroegere Karlstejn oneindig veel mooier dan het tegenwoordige, veel echter burcht, zeker voor het literaire gemoed, dat voelt uit de sfeer van romans, van romances en burchtballaden en uit de sfeer van troubadours, die den stijgenden rotsweg naar de burchtzalen beklommen.

De burcht heeft vele groote zalen en kleinere, en schoone, en menige zaal bevat rijke schatten, zoowel kunstschaten, beelden, schilderijen, meubels, kerkgewaden met overschoone borduursels en inlegsels, als kostbaarheden in goud en edelsteen. Maar die schatten zijn toch nog maar een laatste nagloed van de rijkdommen, die eenmaal binnen deze muren waren geborgen. De burcht heeft in

zijn oorsprong, in zijn bestemming en zijn geschiedenis de bekoorlijke motieven van een sprookje. Hij is 's keizers steen, deze Karlstejn. Er was eens een groot en machtig en heel rijk koning, en die wilde op een berg een paleis bouwen om al zijn schatten erin onder te brengen, en deze schatten moesten in een toren van zijn paleis worden opgeborgen achter ontzaglijke muren en achter deuren met vele zware en geheimzinnige sloten, zoodat niemand ze ooit zou kunnen rooven. Nu, deze machtige koning, dat was Karel de IVde, keizer van het Heilige Roomsche Rijk en gekroond koning van dit Bohemen, waar hij, hier in de woudrijke dalen van Poucnik, dien berg uitkoos om zijn paleis te bouwen. Want hij wilde, met dit paleis als verzamelpunt van den onmetelijken rijkdom zijner schatten, van Bohemen het centrum maken van het gansche en groote Heilige Roomsche rijk, waarvan Bohemen het voornaamste deel was. En in dat rijk zou de taal van Bohemen, het zoete Tsjechisch, waarin heiligen als Wenzel, Adalbert en Prokop God hebben geprezen, de voertaal zijn, zelfs verplichtend gesteld voor de Prinsenzonen van de Duitsche vorsten, 'opdat niet een man van een vreemde taal in zijn trots de erven van het Boheemsche land ooit zou onderdrukken'. De koning had een vriend, den Praag-

schen aartsbisschop Arnost van Pardulie, en deze legde op dezen liefelijken berg den eersten steen. Op de allereerste plaats bedoeld als de ongenaakbare bewaarplaats voor de schatten van de kroon en voor de heilige relikwieën, die de keizer op zijn reizen verzamelde, zou de burcht ook keizerlijke en koninklijke residentie zijn. En bovendien zou hij zijn een toevluchtsoord, waar de vrome koning zich zou terugtrekken om te bidden. De burcht bevat niet minder dan vier kapellen, de kapel van den H. Nicolaas, de Mariakapel, de kapel van de H. Catharina en de hoog in den hoogsten toren gelegen kapel van het H. Kruis, die de schatkamer van de keizerlijke rijkdommen was. In de Mariakapel zijn wonderbaarlijke fresco's, die bij de restauratie helaas hopeloos werden bedorven, maar aan fragmenten ervan is nog te zien, dat ze tot het mooiste behoord hebben wat de gothische muurschildering heeft voortgebracht. De kapel van de H. Catharina was het besloten en intieme oratorium van den keizer, de kapel is aan de H. Catharina toegewijd, voor welke heilige keizer Karel een bijzondere vereering had, omdat zij hem eens het leven had gered. De kostbare belegging der wanden van deze kapel met halfedelstenen is nog niets in vergelijking met de eigenlijke keizerlijke schatten. Deze werden bewaard in die voornaam-

ste en hoogst gelegen kapel van den burcht, de kapel van het H. Kruis, daarboven in den toren. Men klimt er naartoe langs een vermoeiende en donkere wenteltrap. Dan komt men voor zware deuren, vier in getal, zij waren in 's keizers tijd gesloten met negentien sloten, die door speciaal daartoe beëdigde slotenmakers waren gemaakt. En de muren van de kapel zijn verscheidene meters dik. Zoo waren de schatten hier in die hooge ruimte achter die deuren met hun negentien sloten en binnen de vestingmuren van deze kapel voor allen moedwil veilig.

Wanneer de zware deuren zijn geopend en men treedt binnen, dan staat men verbaasd over het mooie, warme goudiggele, zacht gedempte licht, dat uit de diepe vensternissen valt en dat zijn gloed ontvangt van de weerkaatsing tegen zooveel wat goud en gulden is. Vroeger moet dit licht nog mooier geweest zijn, toen waren de ramen met dunne, doorschijnende schijfjes van edelsteen 'beglaasd', die het licht tot de fijnste tinten zeefden. Modeleerders, beeldsnijders, goudsmeden, schilders, zij zijn werkzaam geweest in deze aardsche heerlijkheid, deze orgie van materiaal, dat uitsluitend uit goud en edelsteen bestaat. Tusschen de gulden ribben van het gansch goudige gewelf fonkelen de sterren van het firmament, met zon

en maan. De wanden zijn geheel bekleed met edelsteen, gevat in afbeeldingen van goud, en edelsteen hangen, evenals in de onderaardsche tuinen uit oostersche sprookjes, als vruchten aan snoeren. Op schijven van edelsteen zijn afbeeldingen geteekend van heiligen, van kerkleeraren, van vrome vorsten, van Karel den Groote, den grondlegger van het heilige Roomsche rijk wiens kroon tot de schatten heeft behoord van deze kapel, teekeningen van den Tsjechischen meester Theodorick, kunstwerken uit de veertiende eeuw zelf, en in de lijsten waarin deze teekeningen zijn gevat, werden in doosjes de verzamelde relikwieën bewaard.

Het is waar, niet alles wat hier nu nog blinkt is goud en niet alles is echte edelsteen. De oorspronkelijke edelsteen zijn goeddeels door valsche vervangen, die natuurgetrouwe nabootsingen van de echte zijn, - ander edelgesteente werd door half-edelsteen vervangen, en veel goud door schijngoud en verguldsel. Maar aan deze razernij, aan deze compacte hoeveelheid langs alle wanden en gewelf leest men den omvang gemakkelijk af van den oorspronkelijken schat, welke de veertig schalen van de veertig blanken en de veertig schalen van de veertig zwarte slaven, die op de toovermacht van Aladin's wonderlamp verschenen, zou hebben gevuld....

Zoals ik meegesleept word door de onuitputtelijke, kinderlijke verbazing van mijn jongens over den onmetelijken schat daar in die hooggelegen, goudige kapel, zoo word ik ook meegesleept door een ander enthousiasme van hen, als ze mij komen halen om mee te gaan naar den brontoren boven den put, die in 't laagste gedeelte van de hooge rots dwars door de rots heen is geslagen en geboord naar de wel diep onder de aarde. Zijn water staat op een de verbeelding kwellende diepte.

In de torenkamer op een houten vloerverhooging staat een vierkante houten bekisting om den put heen, met kleine, smeedijzeren opstanden waarover men kan leunen om naar beneden te kijken. En als men naar beneden kijkt heeft men het gevoel binnen dien donkeren, nauwen rotswand in een loodrecht staanden tunnel te staren, welks einde, zoo hij een einde heeft, zoo diep ligt, dat het verder dan de oogen reikt. Het water wordt opgehaald met een ontzaglijken tredmolen, een huishoog houten rad waarvan de as zich tot de windas boven den put verlengt, en om die windas zit de enorme kabel. In dien tredmolen moet een man loopen - en liep wanneer men water noodig had, steeds een man; - eerst in 1910 heeft de burcht waterleiding gekregen.

Wij staan hier onder de zware windas, de han-

den op den putrand, en kijken in die klamme duisternis binnen den kokerachtig ronden wand, die zich in de donkere diepte verliest. Hoe en op welke wijze heeft men dien put geboord, toen, in de veertiende eeuw? Hoe voelden die arbeiders met hun primitieve hulpmiddelen zich toen ze op tien meter diepte waren, hoe, toen ze dertig meter diep waren, zestig meter, hoe, toen uit nog dieper diepte het water onder hen kwam opgeweld en zijn zwarten spiegel vormde, die geen glimp kon opvangen van het flauwe schijnsel van het daglicht, in den zwakken versmalden kring, daarboven, in die onmetelijke hoogte?

Er staat hier een jongeman, de deskundige cicerone, die van dien put alles afweet en ervan vertelt, en die, zwaar duwend, moeizaam den tredmolen even in beweging brengt, zoodat, met een gekraak van in zijn rust gestoord droog hout, de windas gaat draaien en de kabel eenige meters den put indaalt. (Nu, in een krankzinnige bevestiging dat kabeleind te grijpen en boven die diepte te hangen, - zoo schiet mij een kwelgedachte te binnen, en, net als bij den borstweringmuur van de brug over de Moldau, wordt de binnenkant van mijn handen klam.) De jongeman vertelt. Hij vertelt, hoe diep de put is, en hij zal dat eens demonstreeren. Nu gaat er een zwak lantaarntje met

een kaarsje aan een lijn naar beneden, denk ik. Maar dat is het niet. De jongeman schept uit een emmer een groote nap vol water, en dat water zal hij naar beneden gooien en dan zal hij langzaam tot acht tellen, en als hij dan tot acht geteld heeft, dan zal men eerst het geplens van het water hooren ten teeken, dat het den waterspiegel van den put heeft bereikt. Wij zijn bereid den jongeman het genoeg van ons ongeloof te geven, en een van mijn jongens zegt: 'Dat bestaat niet!' De jongeman, die de gevulde nap gereed houdt, verstaat de woorden niet maar begrijpt voldoende hun ontkennenden zin, glimlacht zelfverzekerd, en keert de nap om boven den put: als een sliertigen flard zien we het water vallen, en nu is het onderweg.

- Een.... telt de jongeman.

Het water is onderweg, met al de snelheid van zijn gewicht en zijn val, - op welke diepte zal het nu ergens al zijn? De jongeman telt kalm:

- Twee....

In diepe, doodsche stilte wordt hij aangestaard. Er is de spanning van het niet gelooven en toch de zekerheid, dat het zoo zal zijn: de jongeman speelt dit spelletje niet voor den eersten keer en neemt niet de risico, te worden beschaamd.

- Drie....

Hij wacht telkens te lang, te lang voor het gevoel van de jongens, die hem in zijn eigen belang willen aansporen, dat hij niet verrast zal worden door het feit, dat we, nadat hij vier gezegd heeft of vijf, den plons al zullen hooren.

- Vier....

Waar is dat vertrokken water langs den rotswand nu ergens in die diepte onderweg en daar snel als de gedachte weer aan voorbij?

- Vijf....

Neen, neen, we hooren geen plons. Maar misschien zullen we dien plons ook heelemaal niet hooren, of misschien hooren we hem te twijfelachtig dan dat we met zekerheid kunnen uitmaken, dat het vallende water eerst dan in de diepte op het water van den put is aangekomen.

- Zes....

Hij haalt het niet, hij haalt het niet, denken de jongens, - het is uit hun twijfelende, ongeloovige oogen in het even lachend gezicht af te lezen. En zij zouden het zonde en jammer vinden, dat de jongeman, zoo dicht bij den triomf, nog beschaamd zou worden als gevolg van zijn te grootmoedige traagheid, een traagheid die onverstoortbaar is.

- Zeven....

Ja, ja, nu nog één tel! Nog één. Gauw, gauw nu.

Hoe grooten afstand heeft dat steeds nog maar onderweg zijnde water nu al afgelegd naar dat diepe doel, waarnaar het maar onderweg blijft, alsof het het nooit bereiken zal?

- Acht!!!

Een stilte, die voelbaar is. Niemand beweegt nog, en men houdt den adem in. Daar, hoor, daar is het geluid. Als een zacht ruischen van een waterwaaier, een ingetogen gebruis, hooren wij den gespreiden neerval van het water op het water van den put, en alle sluimerende mijmeringen van de diepte antwoorden, gewekt, in den weergalm, die binnen de klankgevoelige wanden het geluid verlengt.

De jongeman heeft gezegevierd, hij glimlacht, en wij geven ons allemaal gewonnen. En terwijl de jongens er nog opgewonden over praten, kondigt hij aan: hij zal nog een keer een nap vol water boven den put omkeeren en dan zal hij bijlichten met een brandende fakkel.

Als de toorts brandt boven den put, kijken we naar beneden. De oogen moeten even wennen. Dan zien we duidelijk den rotsigen putwand. Hij is niet heelemaal loodrecht. Halverwege gaat hij met een flauwe buiging iets uit de loodlijn, alsof hij uit twee geledingen bestaat. In de tweede geleding daalt de blik opnieuw naar nog eens zulk

een duizelingwekkende verte af, en daar heel onderaan en kleintjes omsloten, is de donkere glimming van zwart water. De gevulde nap boven den put wordt omgekeerd.

Onder onze oogen schiet de flard water naar beneden. We volgen hem, we kijken er bovenop. Dan is het alsof hij in het perspectief dier kokerruimte tot een zwevende neervlucht vertraagt, - maar hij schiet en schiet naar beneden. De jongeman is opnieuw gaan tellen. We maken er ons niet meer ongerust over, dat hij geen haast maakt. We hebben de zekerheid der ondervinding van den eersten keer en onze oogen controleeren nu het tellen zelf. De flard water, zich openspreidend, doorzichtig als dundoek, als een sluier, is nu het punt voorbij, waar de putwand iets uit de loodlijn gaat en legt de tweede etappe af. Daar zweeft hij immer nog in zijn ijlenden neergang. Intusschen heb ik de jongens naast mij vast in den rug van hun jas, - zij buigen zoo diep voorover, en de binnenkant van mijn handen blijft klam. Ik voel de angstrillingen door mij heen gaan bij die zich niet verjagen latende gedachte, als een van de jongens eens te ver, te ver vooroverbukken zou. En ik voel mijzelf verbleeken bij dat visioen, dat zich met verlamming van iederen weerstand opdringt, van een als een punt verkleind in die

donkere glimming naar beneden wegschietend lichaam, terwijl hierboven de fakkel dooft.... Dwaze martelingen van een inbeelding, waartegen men zich verzet, die men verjagen wil in een lachen, dat bevrijden moet. Maar intusschen houdt men die jongens vast....

- Acht!

Zie, daar sproeit op dat nachtdonker, klein watervlak iets op, een kleine waaier van schuim, dan volgt een regenende neerstorting, dat gebeurt daar heel stil, - en dan eerst komt het geluid, hetzelfde zachte ruischen, door den verren weergalm verlengd. En nu dooft de fakkel en is het donker van den put ondoordringbaar.

Ik heb het druk met het verjagen van de kwelgedachten. Met een hand aan dien kabel te hangen, terwijl een man den tredmolen ingaat, en dan de reis heen en terug te maken en te zien, of je de kracht zoudt hebben, om vast te houden. Of, voor den aanvang van die reis en hangend aan den kabel, recht langs je eigen lichaam naar beneden te kijken op het oogenblik, dat de toorts boven den put ontstoken wordt en je in die onmetelijke diepte de zwarte glimming van het water ziet. Gedachten aan de nabijheid aan den waterspiegel zelf en de diepte daaronder, tot den eindelijk bodem.

Die put heeft den griezelen van het gruwelverhaal,

de conte cruel, de ontzetting van de Edgar Allan Poe-novelle. Om al den gespeelden schrik bij het opkomen, het tevergeefs tegenhouden en tevergeefs weggagen van die kwelgedachten kan men nog lachen - en ik lach ook, hoezeer ik ril. Maar deze ontzaglijke tredmolen, dat geweldige wiel met de reuzenspaken die het schoren en hun schaduwen op den grauwen muur, met zijn as en de verlenging ervan tot de windas boven den put, en den kabel die neerhangt binnen den planken opstand boven die ontzaglijke diepte, ze zijn een vreeselijk reële stoffeering voor de nachtmerrie van den droom. De man in den tredmolen loopt zijn mijlen, die wegvlieten onder zijn voeten, welke, hoewel zij schrede na schrede zetten, den put nimmer voorbijkomen. Hij loopt tusschen de spaken, die traag en groot wentelen weerszijds van hem en waarvan die aan de lichtzijde hun schaduwen over hem slaan, als de molenwieken het doen over de meelzolderruit. Ik zie het stuk rasterwerk, dat aan de putzijde hem ertegen beschermen moet in zijn tredenden gang niet zijwaarts definitief mis te stappen en te verdwijnen, met, na acht tellen, dien in den diepen weergalm verlengden ruischenden plons, vergezeld hierboven van het houtgekraak in het naschommelende wiel.... Het is een put uit de helvisioenen

van Dante, waarin de dichter kijkt met starren blik en zijn gids zegt hem: Wacht u!
Wacht u! en trekt hem weg van de plaats waar hij staat:

Toen wendde ik me om gelijk de man, die staan blijft,
om eerst te zien wat hij behoort te ontvluchten
Maar, door 'n plotse schrik geheel ontmoedigd,
het vluchten om het zien niet langer nalaat....

Eindelijk weer buiten voel en zie ik de lauwe, blauwe luvte in de heldere hoogte
hier van den reinen zomerwind. Maar als we verder het plein overgaan om fotokaarten
van den burcht te koopen en die hier in de postbus te doen en een van de jongens
vraagt om nog een keertje met hem mee te gaan naar den put - gedeelde spanning is
voor hem dubbele vreugde - dan weet ik niet, hoe gauw ik de hem verblijdende
toezegging geef, met hem mee te zullen gaan. Niet omdat ik zoo graag den put nog
eens wil zien. Maar bij een gedachte, die mij al doet rillen bij het denkbeeld dat hij
alleen zou gaan: eerst bij het weggaan zag ik tegen den planken opstand een houten
voetenbankje, waarop men kan gaan staan als men verder over den putrand wil
bukken, om beter te zien....

VIII

Prager indrukken

Alle schoone steden liggen aan een stroom. De stroom brengt die vrije ruimte van water en wind en licht en vergezicht in de stad, hij deelt haar in twee deelen, die in het breede water hun spiegelbeeld aanschouwen. De rimpelingen onder de bries breken dezen Narcissusdroom, en de beide overspoelde spiegelbeelden glimlachen naar elkander. Vele bruggen verbinden de beide stadsdeelen. Breed en vol bedrijvigheid is deze Moldau, en zij is bruin, de zomerzon geeft dat bruin een gloed van goud. Op elk van deze bruggen ziet men in het perspectief de vele andere bruggen, duidelijk zijn die van het voorplan, waarover traag het verkeer van voetgangers gaat dat doorijld is van dat van auto's, en vaag en vager zijn de bruggen in de verte. Maar in de bedding van de rivier met dien ononderbroken stroom van snelle en ijpende keerklingen, overhuifd door laag lommer van neergehurkte boomen aan den oever, zomervol tegen de grijsheid van schoeiing en wallen, of door dat van de stroomomarmde groene eilandjes, verzinkt tot een mijmering van geluid dat eeuwige gegons der bedrijvigheid van een groote stad. En van hier uit ziet men ook altijd dien hoog gelegen

Pragerburg, de forsche muren met de lichte lijn-verspringingen tot de ronding der gerekte gebouwen met de niet eindigende rijen van ramen, en daar boven uit het silhouet van de Sint Veit met de twee hoge, zware en toch kantigranke gothische Domtorens en den lageren zwaardereren toren van het zuidertransept. Behalve deze torens ziet men op sommige punten ook de twee torentjes van de mooie, romaansche St. Joriskerk binnen die hoge muren. En op het voorplan de torens van de Keizer-Karelbrug en de koepel der kerk van de Kruisheeren.

De burg ligt zoo hoog, dat het is alsof hij in den hemel ligt. Deze burg is de standvastige, onvergankelijke, hemelhooge en hemelschoone dominant, die het Prager stadsbeeld voltooit en bij den eersten oogopslag in zijn vertrouwdheid herkenbaar maakt. Men behoeft zich niet af te vragen, waarom men Praag de stad van de duizend torens noemt. Waar men kijkt boven die daken - overal, overal rijzen de torens den hemel in - Rome kan niet zooveel torens hebben. Ik heb me echter wel eens afgevraagd waarom men Praag het gouden Praag noemt. Maar deze burg en de breede Moldau en die honderden torens onder den blauwen zomerhemel van het vastelandklimaat in die goudige, zondoorlichte nevelen boven het

water en in het verschiet, geven de stad waarlijk een gulden toon. Zooals het Hollandsche licht het oude Delft zijn grijzen toon geeft en Amsterdam dien lommerblonden toon der statige gevels aan de zwaarbeboomde grachten. Zijn onze steden steden van het laagland onder den hemel van het lage land, - Praag is een stad op heuvelen en hoogten weerszij van de rivier, en heele stadsgedeelten zijn langs hellingen en heuvelflanken gebouwd met straten, die stijgen en waarlangs de wandelaar telkens de mooiste vergezichten heeft over de zonovergoten, goudene stad.

Bijzonder mooi kan men de stad zien liggen als men op een van de rotsterrassen zit van het buitenrestaurant Barrandov. (Er is hier ook een duur casino met nachtlokaal, het is de buurt van mooie, moderne villa's, heel speelsch van architectuur soms, en iets verder liggen de uitgestrekte studio's van het staatsfilmbedrijf.)

De snikheete zomerdag geeft hier in de hoogte een illusie van koelte. Een orkestje speelt tijdens het namiddag-theeuur en er is een dansvloer - dit is in alle steden hetzelfde. De ijle klanken van de viool en het gesprankel van die van den vleugel dwalen wat dunnetjes rond in de zomerwarmte, en op het trage, rhythmische gedrum van den slowtrot en de tango schuifelen

de loome paartjes door elkaar, - hij in shirt en met opgestroopte mouwen en zij in 't katoenen jurkje of in rokje met bloes van het mantelpakje, maar het manteltje hangt over de leuning van haar stoel. Net als in alle steden klappen de paartjes, wanneer het uit is, een beetje verveeld in de handen, om lusteloos te kennen te geven dat ze door willen dansen, het orkestje is daar al op voorbereid en strijkt, pingelt en drumt weer verder.

Maar heel Praag schijnt op en langs de Moldau te zijn, daar beneden in de diepte, en het wordt steeds drukker naarmate de zon lager schijnt. Traag, met witte zeilen laveeren de zeilbootjes, kleine, vlug gepaddelde kano's schieten krioelend door elkaar en langs den oever geneert men zich niet, men ligt en luiert en zont er en familie, en honderden en honderden gloeihoofden dobberen op 't water langs den kant. De stad komt na den onbarmhartig heeten dag de avondlijke koelte van de Moldau zoeken.

Van oogenblik tot oogenblik wordt het donkerder in het blauw van den hemel. Door de ijle muziek heen hierboven gonst dat groot bijenkorf-rumoer van de stad en over de verre bruggen kruipt en ijlt, heel kleintjes, het verkeer. (De stad is dus niet leeggelopen, die verkeerde indruk, dien

men krijgt, als men die menigte ziet op en aan het water hier aan de buitenzijde.) Het wordt koeler. Een te dun gekleede vrouw in haar stoeltje slaat losjes haar jasje om de bloote schouders en armen. En daar gaan de lichten van Praag op.

Niets kan geluidlooser zijn dan de schokjes, waarmee die lichtjes aangaan. Ze zijn hier, ze verspringen naar daar, ze loopen uit, de guirlandes verlengen zich, ineens zijn de lichten met lijnrechte snoeren vlak langs de Moldau - de lichten langs de bruggen gaan aan - heel de rivier is vol vonkende, naar beneden verlengde vuurdroppen, vol beweeglijke gloeiwormpjes. De lichten ontgloeien ineens langs alle heuvelen, ze ontspringen vonkend in alle hoogten, ze klimmen en staan gedaald hellingen langs, tot ze plotseling in een snel bereiken stilstand heel die wijidheid hebben vervuld en heel die stad in haar hoogten en laagten hebben omlijnd en vol gezet hebben van een duizendvoudige, gespikkelde vuren gloeiing. Ook, en trager na elkaar, gaan de lichten aan in al de duizenden zomerramen van de huizen. Daar overheen legt de nachtelijke avond zijn sterrenmantel van donkerblauw fluweel. Praag is als een stad uit een oosterschen zomernacht, het is als een stad van louter pracht en levenslichtheid, zooals de steden van de gezegen-

de vorsten zijn, waarvan de Duizend-en-één-nacht vertelt.

De gulden pracht van Praag verdonkert tot violet en oker en grauw paars in de schemerhoekjes van het oude Ghetto. Er zijn weer Joden in de winkeltjes, en de uitdragerijen zijn er weer - maar in de Jodenstad is het opvallend stil. De Joden, die Hitler's Jodenkampen en massamoorden hebben overleefd, lopen bedachtzaam, alsof zij de lieve vrijheid nog maar weinig gewend zijn. Het is als het oogenknipperen van heele oude mensen, die onverwacht treden in een lang niet meer geziene zon. Een enkele oude Jood komt een deur uit, loopt dicht langs de huizenrij, en gaat een eindje verder een deur in. Er spelen ook een paar jongetjes, een klein meisje zit op een stoep, - ook kinderen, de toekomst, hebben het overleefd. Het is alles de beklemde bedaardheid na een pas uitgeraasden storm. Ik zie ook het oude, mooie Jodenkerkhof met de overlommerde, verweerde muren en de uitgesleten scheeve treden van de steenen trap naar het ingangshek. Hier is ook de vermaarde, vroeg-gothische synagoge, maar zij is gesloten en ik kan er niet binnengaan. Men ziet dit Ghetto in de Meyerinksche sfeer, - een boek maakt een zekeren sterken indruk, men

kijkt in dien indruk met de oogen van den magischen schrijver mee, en heel dit beeld wordt de achtergrond voor die legende van den Golem, de menschfiguur van klei door de toovermacht van de rabbi's tot levend wezen gemaakt. In de nabijheid van de synagoge kom ik aan een oud Joodsch gebouw, men daalt eenige steenen treden af, om het binnen te gaan. De Duitschers hebben dit gebouw ingericht tot een anti-Joodsch museum, om daarmee het Jodendom te schande te maken, en de orthodoxe Joden hebben het gelaten voor wat de Duitschers ervan gemaakt hebben. Het is, zonder eenige verandering, even goed een pro-Joodsch museum, en het is ontroerend door wat men hier ziet van Joodsch gebed, van Joodsche liturgie, van Joodsche symboliek, van Joodsche kerkgewaden en kerkelijk vaatwerk, alles van den Joodschen eeredienst, van de vele godvruchtige Joodsche gebruiken in het huisgezin. De conservator, een vriendelijke, opvallend intelligente jonge man, geeft geduldig uitleg en het onbegrijpelijke en raadselachtige wordt, zoo gauw de zin ervan is onthuld, devoot, schoon en stichtend. Maar hoe ter wereld hebben de Duitschers dit museum als anti-Joodsch kunnen bedoelen, vraag ik, en mijn begeleider weet er ook geen antwoord op. Of hebben ze beoogd de merkwaardigheden

van den Joodschen eeredienst in een museum te behouden, als, wat zeker hun oogmerk was, het heele Jodendom zou zijn uitgeroeid? De Joden verheugen zich in elk geval over dit goed ingerichte museum, dat veel kostbaarheden bevat, de zorg ervoor is aan een bekwaam conservator toevertrouwd en de bedoeling is, aan de verzameling nog uitbreiding te geven.

Alle steden hebben dat: de oudstad, en men vergeve dit overigens juiste germanisme, dat veel scherper tot een stadsdeel onderscheidt dan 'de oude stad'. Alle steden hebben dat labyrinth van smalle, donkere steegjes met dat onbeschrijfelijk patina van vuil tegen de gevels, dat weer mooi wordt in elk licht, in regen of zon, met die verdroomde stemming van schaduwhoekjes en een stijlvol geveltje hier of daar. Praag heeft in de benedenstad op den rechter Moldau-oever ook dat warnet van steegjes, waar het met al de schilderlijke schoonheid zoo onhygiënisch is. Veel van het vervallen Praag is evenwel opgeruimd en door nieuwe gebouwen vervangen - en daarmee is ook heel veel schoons verloren gegaan. (Er bestaat een mooi fotoboekje, Het verdwenen Praag, van wat sinds de tweede helft der vorige eeuw werd afgebroken.) Maar geen tweede stad heeft

een oudstad als Praag in de Mala Strana, de Kleine Zijde en Kleine Ring, het eigenlijke glorieuze oude Praag. Vele oude, klamme straatjes zijn hier gesloopt. Daarmee is niet alleen maar verloren aan dit schemerig en schilderlijk stadsschoon. Er is ook wel degelijk gewonnen, aan woonhygiëne, ongetwijfeld, maar ook op het stadsschoon zelf, omdat door dit sloopen het uitzicht op de fraaie en rijke gebouwen van het oude Praag op vele punten is open gelegd. Menig oud geveltje is klaarblijkelijk gerestaureerd. En ik weet niet, hoeveel mooie poortjes, hoeveel mooie trapjes, hoeveel mooie portalen, hoeveel mooie geveltjes er hier, in die Kleine Zijde zijn, met fresco's, met beeld- en figuurreliefs, met wapens, met heel die weelde van strenge en overdadige barokversiering, met, plotseling, een omsloten plein waar men de oude eeuwen zelf in het aangezicht ziet, waar, te midden van de pracht der huisgevels, de ingesloten façade van een oude barokkerk staat, (zooals die van de St. Salvatorkerk en die van de St. Jacobuskerk, en daarbinnen viert de barok orgieën van stuwende drommen van heiligen, en van engelen, engelen, engelen, die boven elk altaar zweven, die dartelen boven elken biechtstoel, die den preekstoel omspelen, die opfladderen langs de schragen van

het tongewelf, die stoeien in het priesterkoor, die het geschilderd altaarstuk omstuwen, het hoog tot de stralende zon en het Drie-eenheidsbeeld in de nok van het gewelf overstijgen, het van onderen bestormen in een vlucht, waarin zij zich op het randje af er nog maar net aan vastgrijpen). En dan zijn er de oude kloosters, de abdijen, de oude roemrijke paleizen, zoals het prachtige Waldsteinpaleis en het weergalooze Kinskypaleis - er zijn straten waarvan heel het huizenaanzicht één barokke pracht van paleisfaçades is.

In den tuin van het Waldsteinpaleis heb ik een ballet bijgewoond, Don Juan van von Gluck, en het was een Tsjechische dansgroep, die het uitvoerde. Deze paleis-tuinen hebben een wonderlijk mooie architectuur in den barokken trant, te mooier omdat wat er aan muren en beeldnissen en tuinvazen op hoge pedestals en trappen en fonteinen is, zoo door de vegetatie van de natuur is overwoekerd, dat het, verweerd, geheel in loover en lommer en blad en klimop en in weelde van rozen is opgenomen. In den tuin van het Waldsteinpaleis staan ook vele barokke tuinbeelden op sokkels en het is voor ons merkwaardig, dat de oorspronkelijke beelden, waarvan deze natuurgetrouwe copieën zijn, gemaakt zijn door den

Nederlandschen beeldhouwer Adriaen de Vries uit Den Haag, een leerling van Giovanni de Bologna. Deze oorspronkelijke beeldhouwwerken zijn tijdens den dertigjaren oorlog door de Zweden naar Drottingholm vervoerd.

Het was een mooie, warme zomeravond en de tuin zat vol mensen, rij aan rij. De vertooning had plaats achter de zuilen van de sala terrena aan de achterzijde van het paleis onder het hooge, mooie en overrijk-bewerkte plafond, dat, door de zware zuilen geschraagd, zich als een gewelf eroverheen boog. Het podium was weinig doelmatig, de zuilen benamen het gezicht, onder de enorme en zware verhoudingen van deze peristyleachtige ruimte waren de figuurtjes maar klein en de belichting gaf het voortdurend bewegen van groote schaduwen. De balletten werden op verschillende vloerhoogten gedanst, in drie groepen, een in 't midden, twee, hooger aan de zijkanten. De muziek was de muziek in den ouden Bachschen stijl, de dansvormen waren oud, de gavotte, de sarabande, de menuet. En de geschiedenis van den tragischen Don Juan was oud. Zeker, in vergelijking met andere balletten die men in die dagen in Praag zag, was dit alles 'overleefd'. Maar juist het archaische in deze barok-omgeving, waarmee het in harmonie was, had een eigenaardige beko-

ring, de illusie van een verleden, waarin men zich wegdroomde. Zelfs de storende elementen, de zuilen, de op het lichte spel drukkende zware verhoudingen van de tooneelruimte, de schaduwen, het speelde alles in deze atmosfeer een eigen zomeravondspel.

De fonteinen in het park waren met roode schijnwerpers verlicht, boven hun wijnroodklare stralen sproeide een nevel van droppen als een windbewogen fijne, roode sluier. En groene schijnwerpers gaven aan het reeds ontkleurd loover van de boomen een nieuwe verf, een hard groen van gras in April, een onwezenlijke tint van boomen in een operadécor.

Wel hadden de mensen, denk ik, toen het eindigde, het gevoel, dat een kleurige illusie ophield. Maar de beide deelen eindigden slechts heel stil, met buigingen van de spelers voor een klein applaus, dat eventjes opklaterde in den nachtelijken tuin.

In dat oude, oude, onvergelykelijke Praag zijn ook de bloedteekenen van het lijden, waaraan we allen geleden hebben, het lijden van de Duitsche verschrikking.

Praag heeft veel van zulke jonge roode bloedsporen.

Daar is dat vreeselijke bloedspoor in de Pancratius-wijk, waar in den nacht van 6 op 7 Mei 1945 Deutsche S.S.-ers burgers uit de openbare schuilkelders joegen en doodschoten en doodsloegen, ja, ook de vrouwen, en - altijd weer heeft men dat molensteenwaar getuigenis tegen de Duitschers - ook de kinderen. Ik heb er de foto's van gezien. Daar, op die straat, lagen ze in een rijtje te verbloeden met ingeslagen hoofdje, die kleine, lieve mannen van acht, van tien jaar, en een gewurgd meisje, ook hoogstens acht jaar oud, en waarop iemand, toen men na het weggaan van de Duitschers bij de lijkjes kon komen, witte sering en heeft gelegd.

Nu, in deze doordwaalde straatjes van de oude stad, sta ik stil bij zulk een punt, zooals ook wij die in Amsterdam kennen, zooals alle steden van het ongelukkige Europa die kennen: een teeken aan den gevel, de kleuren van de vaderlandsche vlag, bloemen, dorrend in den wind, een gebed, een naam; Josef Vashalik † 7 Mei 1945.

Er zijn vele zulke rouwgeteekende herinneringsgevelstenen in Praag.

Bij Sint Thomas, zoo luidt een opschrift boven een oud portaal tot een kloosterhof. Als men er binnegaat zou men aan een Beierschen bierkelder

kunnen denken, zoo althans de Tsjechen luidruchtiger waren. Maar Tsjechen zijn nooit luidruchtig, hun grootste gezelschappen zijn nog rustig en stil - zij het altijd opgewekt - zooals hier, waar het vol zit. Maar al die halve litersche pinten bier, die hier worden geschonken en gedronken, die zouden aan Beieren kunnen doen denken.

Het is een klooster van Augustijnen, en zij hebben een brouwerij en slijten hun eigen, bruine bier. Ze doen het 's winters in de kloosterkelders en daar zijn gewelven en muren bontbeschilderd met Bibamus-paters, schrijlings op de vaten gezeten en de gevulde, overschuimende potten in de hand. 's Zomers worden de dorstigen onder de linden gelaafd in den kloosterhof. Daar staan ijzeren tafeltjes en ijzeren stoeltjes en het zit er zoo vol als maar kan. Vrouwtjes, die er uitzien als stovenzetsters, maar ze zijn zeer bedrijvig, brengen het schuimende, donkere bier rond en houden met gemak acht halve litersche glazen, aan de ooren tot een krans bijeengetrost, in elke hand. Men kan er gemosterde worstjes bij eten en brood, dat met zuurdeeg is gedeesemd. Er speelt een orkest. Het begint, in stijl, met het Ave Maria van Gounod, maar dan komen de slowtrot en de Engelsche wals voor de danslustige paartjes, die hier op een dansvloer dansen onder de vriende-

lijke oogen van de Augustijnerpaters zelf, die daarboven voor de open ramen zitten te brevieren of van de koelte genieten met een stevig glas van hun eigen voortreffelijk brouwsel voor zich.

Op het Wenceslausplein, hartader van het stadsverkeer, en waar alle tramlijnen op uitkomen. Men zou dit plein kunnen vergelijken met de Cannebière van Marseille, maar het is gezelliger, of met den Coolsingel van Rotterdam, maar het is veel mooier. Niet dat de gebouwen weerszijden van het grootte, lange plein mooier zijn dan die langs den Coolsingel van Rotterdam. Maar als plein is het een gaver, geslotener en grootscher geheel en het heeft zulk een fraaie afsluiting in het hooggelegen Nationale Museum, de vorige eeuw in een namaak klassieken renaissancistische stijl gebouwd, met een architectuur van trappen en terrassen. Museum Regni Bohemiae, staat er in de middenfries van het monumentale gebouw. Het mooiste evenwel is het kolossale standbeeld van den heiligen Wenceslaus, den patroon van het land, een ruitersstandbeeld, dat op zijn enorm basement met beeldfiguren op de hoeken tot de hoogte reikt der dakranden van de pleinbebouwing en dat het geheele plein beheerscht. Het is een prachtig, indrukwekkend standbeeld van den

grootsten Tsjechischen beeldhouwer van de vorige eeuw, Josef Vaclav.

Het is altijd druk hier, een levendige, opgewekte, gezellige drukte. Breed zijn de trottoirs van kleine steentjes langs de winkelpuien. Hier zijn de mooiste winkels van Praag en van de étalages is veel werk gemaakt, en het rijkst in pracht zijn de étalages van de glas- en kristal-winkels. Er is ook altijd straathandel, bloemen en dagbladen en kleine sieraden en een bepaald soort gebak en heel veel warme worstjes, en men ziet er dikwijls Slowaken in de kleurige volkskleederdrachten van de bergstreken, en zij verkoopen kleine, met de hand vervaardigde en beschilderde houten gebruiksvoorwerpen. De étalages van de boekwinkels zijn lokkend overvol: de nieuwste Tsjechoslowaaksche verschijningen van de groote Prager uitgeverijen, opvallend veel Benesjmonographieën en boeken over Thomas Masaryk, maar ook boeken over Rusland en over Stalin. Alle geruchtmakende Engelsche en Amerikaansche boeken van den laatsten tijd liggen er in oorspronkelijke uitgaven en in vertaling. De vertalingen zijn meest uit de Westersche literaturen, en Nederland maakt een opvallend goede beurt. De Tsjechen, dit intelligente volk, lezen veel, ik heb als de uitkomst van een statistische becijfering de uit-

spraak gehoord, dat zij driemaal zooveel lezen als wij Nederlanders. Wat de dag- en weekbladen betreft, ik kan den inhoud daarvan niet beoordeelen. Ik heb gehoord, dat het verboden is tegen den pact- en bondgenoot, het bevriende Rusland, te schrijven. Maar aan alle kiosken kan men alle mogelijke buitenlandsche bladen krijgen - zij liggen ook op de leestafels van de grootere hotels en koffiehuisen - en ook die bladen waarvan de artikelen uitgesproken anticommunistisch zijn. Ik kocht er aan de kiosken regelmatig een Zwitsersch blad, dat als vervolgverhaal had: Ik koos de vrijheid, van Kravchenko.

Den naam Holland ziet men in Praag veel op de vrachtwagens van Nederlandsche transportbedrijven, en in de omgeving van het Wenceslausplein staan altijd de mooie, zware, grijze wagens met den ancestralen naam van Van Gend en Loos. Ze zijn geliefd bij menig Pragenaar, en groepjes Tsjechen, die wat Nederlandsch kennen en die kennis willen bijhouden en uitbreiden, komen een praatje maken met de mannen uit de cabine. De Hollandsche jongens hebben hun vertrouwde kringetje van kennissen en ze zijn populair om hun Hollandsche geaardheid en om dat kalm-beheerscht, stoutmoedig avontuur der regelmatige

onderneming van den zwaren tocht. Wat brengen ze, die vrachtwagens? Ik weet het niet. Maar in Praag op de markt komen Hollandsche groenten en Hollandsche bloemen en bollen en Hollandsche kaas en in de bars kan men Hollandsche Bols krijgen en Seahorse uit Rotterdam. Wij behoeven er de vermelding van het oord van afkomst niet bij verplichtend te stellen, opdat ze in Praag zouden weten wat Nederland stuurt (in ruil voor wat het krijgt). Op de markt hoort men de kooplieden groenten en kaas als 'Hollandsch' aanprijzen. Wat nemen ze mee terug, die vrachtwagens? Bij ons ziet men het Boheemsche glas en kristal, Slowaaksche pateelen, wijnen van Slowakije, en de Slivovice, die hier, net als onze Bols in Praag, peperduur is.

De groote filmstudio's van Barrandov, daar op die hoogte buiten Praag. (De naam is ontleend aan Barrande, een Fransch geoloog, die in de tweede helft van de vorige eeuw in Bohemen werkzaam was). Het complex beslaat een oppervlakte van ruim zeventig hectaren en omvat zeven groote studio's. Voor den oorlog waren er in Tsjecho-slowakije drie film-ondernemingen, die tijdens het protectoraat onder een gecentraliseerde Duitsche leiding stonden. Onmiddellijk na den

oorlog zijn stappen gedaan, om het gansche filmbedrijf te nationaliseeren, en bij decreet van den president van de republiek, Benesj, zijn in Augustus 1945 alle filmbedrijven aan den staat gekomen.

Behalve over de zeven groote studio's van Barrandov beschikt het Tsjechoslowaaksche staatsfilmbedrijf nog over vier studio's in Hostivar en over twee studio's in Radlice, beide in de Prager omgeving. Een kleine studio is er nog in Zlin, waar voornamelijk reclamefilmmpjes worden gemaakt.

Ik zag in Barrandov opnamen van een film uit het leven van een klein straatje in een Prager volkswijk, naar een populaire novelle uit den tijd van het realisme, een scène in een ouderwetsch kruideniers- en grutterswinkeltje, waar eenige typen uit de buurt voor de toonbank staan; - schmink, kleeding, spel, alles levendig naar het realisme, zou men kunnen zeggen, van Herman Heyermans. De hoofdrollen werden gespeeld door acteurs van een van de Prager theaters. Vooraleer een scène werd opgenomen nam een juffrouw, in een eigenaardig gespannen houding, voor de dichte groep van spelers plaats, die in het heete winkeltje onder de lampen zichtbaar stonden te zweeten. Deze juffrouw had een zwarte houten klep in de handen, waarvan zij het plank-

je, dat den slag moest geven, aan het scharnier hield opgetild in doodsche stilte. De lampen gonsden onderwijl en in de geluidscabines zaten de technici en gaven lichtseinen. Dan riep iemand iets, de juffrouw met de klep riep het na en liet het plankje van de klep vallen, waarbij ze een bepaald manuaal maakte en neerduikend wegglipte. Dan ruischte de camera, in het heet, vol winkeltje ging de buitendeur open en een man kwam de paar treden naar binnen af. Deze scène heb ik een keer of tien gezien, ze moest telkens opnieuw worden gespeeld, waarom, dat weet ik niet, en dan gingen iederen keer die gonzende lampen uit en stonden wij bij het nagloeien in een eigenaardig, grauw donker, waarin zoetjesaan op alle mogelijke hoogten van vervaarlijke stellages mannen met opgestroopte mouwen zichtbaar werden. Ik kon ook niet doorgronden, waarom het signaal voor den aanvang drievoudig was, de waarschuwing van de mannenstem, de herhaling door het meisje en dan nog eens de klap van de klep met dat bepaalde, zonderlinge gebaar. Dit alles is vreemd voor den oningewijde, maar het lijkt mij boeiender het niet te weten dan het wel te weten. Moeilijk is ook voor den buitenstaander zich te verzoenen met den samenhang tusschen dit zweeten en getob bij de opnamen, waarbij geen

speler zich kan concentreren, en het oogenblik, waarop men in de bioscoop geboeid of ontroerd naar dezelfde scène in de film zit te kijken.

In een andere studio was een kleine straat van Warschau natuurgetrouw opgebouwd, hoog en smal, en in geveltinten van grijs en blauw. In het voorste gedeelte waren metselaars, stucadoors en stratenmakers bezig, maar daarachter was alles décor, hout en linnen, en aan de achterzijde stellages. Een Poolsch gezelschap zou hier een kleine film komen opnemen, een kindertragedie die zich afspeelde in deze straat en gedurende deze film moest het onafgebroken in die straat regenen, waartoe reeds de regenmachines werden gereed gemaakt. De hobbelige straat met de ongelijke keien, deze lichttinten van grauwblauw en grijs, een kindertragedie, en daarover een onophoudelijke regen - 't is zooveel 'industrie', maar de suggesties van de film lieten zich reeds voorvoelen.

Ik zag ook het zeer ingewikkelde proces van de kleurenfilm, en ten laatste heb ik in het studiotheater een gedeelte van een kleurenfilm gezien van den regisseur Vladimir Borsky. Het was een historische film uit den Hussietenstrijd, waarmee de Tsjechische vrijheidsstrijd vereenzelvigd wordt en ze brengt het heroïsche en tragische lotgeval in

beeld van den Hussietenheld Jan Rohac van Duba, die, bij de verovering van zijn burcht door zijn vijanden gevangen genomen, na vreeselijke martelingen zijn leven op het schavot eindigt. De kleuren waren opvallend goed en zuiver, maar de film, met de reconstructie van een begin vijftiend'-eeuwschen burcht en van de oorlogvoering van die dagen en met zeer langdurige, verwarde en verwoede gevechten op de kanteelen en de wallen met stormladders, waarmee men van vervaarlijke hoogten aanvallers achterover naar beneden zag storten, was nogal Cecile B. de Mille-achtig.

Ik heb heel wat zuiverder Tsjechische films gezien, documentaires van Karel Plicka over de Prager barok - men zag daarop eerst scherp in detail op detail, hoe weergaloos mooi dat oude Praag is - en over de Slowaaksche landelijke gebruiken en heerlijke liederen in de bergen, een filmpje van Stanek over het wonderbaarlijke en dramatische leven onder den waterspiegel van een rietbegroeiden plas, en speelfilmpjes van Sadek en Tyrlova, poppenfilmpjes, waarin tusschen de poppen levende figuren optreden, als Gullivers onder de dwergen.

Toen een sirene het signaal gaf stroomden al die werkplaatsen van Barrandov leeg, honderden mensen, die gelijktijdig de poorten uitgingen.

Een fabriek. En ik moest aan die kenschetsende benaming denken van Ehrenburg: Droomfabriek....

In Praag is een plein, waar op een zwaar, massief, vierkant basement een Russische tank staat, voor immer in rust en buiten gebruik, en mooi okergeel opgeschilderd met de witte sovjetster. Het is de eerste Russische tank, die bij de gevechten in Mei 1945 Praag binnendrong. In het onderstuk staan, ik meen in marmer, met gulden letters de namen van de Russische soldaten, die deel uitmaakten van de tankspits welke het eerst tot de binnenstad doordrong. In het breede gazon voor het monument is een bloemperk aangelegd in den vorm van de ster der Sovjets. Men ziet die ster overigens heel veel in Praag en in heel Tsjechië en dikwijls ook juist als bloemperk.

Een tank op een voetstuk is in het stadsbeeld natuurlijk geen mooi monument. Maar dit monument trekt wel de aandacht en, zou het uw aandacht niet trekken, dan wordt zij er wel op gevestigd door de Pragensers in uw gezelschap, die er met u omheen loopen. De tank is niet op dit voetstuk getakeld. Zij is er met eigen beweegkracht langs een hellende stellage opgereden, en wel door dezelfde Russische soldaten, die bij

de bevrijdingsgevechten haar bemanning uitmaakten. Toen het kunststukje was volbracht en de tank met dreunenden motor langs haar wentelende rupsbanden daarboven was aangekomen, schudde ze, als een broedlustige gans, die op haar eieren gaat zitten, nog even heen en weer, voor ze 'goed zat', een klein detail, waarom heel die menigte, die de triomfantelijke plechtigheid op het plein bijwoonde, eensgezind lachte. Zoo is, uit de Russische steppen, deze zegevierende tank komen aanrollen tot op dit voetstuk, en aan dit beeld hebben de Pragenaars herinnering, zooals wij herinnering hebben aan die dreigend met voorwaartschen vuurmond aanrollende tanks van Patton en Montgomery, toen ze het étappegebied in het zuiden van ons land doorstormden naar den Rijn.

Praags bevrijding! De stad was al in opstand tegen de Duitschers, de Tsjechen vochten in de straten en in dien dapper en verwoed verdedigden burcht van het omroepgebouw, waarvan de Duitse vlag was neergesmeten, en vervangen door de Tsjechische en de Amerikaansche, waaraan, in een Duitschen kogelregen, de Engelsche en de Sovjetvlag werden toegevoegd. De nationale omroep in de benauwde maar niet meer prijsgegeven veste, richtte zich om hulp tot de wereld.

De Amerikanen talmden bij Pilsen, waar ze halt hadden gehouden, om den Russen de gelegenheid te geven Praag zegevierend te nemen - dat was de afspraak van Yalta. Heel de Prager vreugde-uitbarsting gold de Russen, en men sloot onmiddellijk vriendschap met hen, zooals wij vriendschap sloten met onze bevrijders, met de Canadeezen en de Engelschen. Dat de vlag met de sikkel en den hamer een vrijheidssymbool en een bejubelde vlag werd spreekt van zelf, en de latere bezorgdheid van het Westen over de Russische invloedssfeer in Tsjechoslowakije moge minstens getoetst worden aan het vooropgezette Yalta-plan, om in de vervoerende sfeer der bevrijding Tsjechoslowakije naar de Russische invloedssfeer te redresseeren. De verbroedering met de Russen was te gemakkelijker om de verwantschap met het Slavenvolk, en zij was aan den kant van de Tsjechen te spontaner, omdat zij zich maar al te zeer het München van 1938 herinnerden, waarbij Frankrijk zijn door Engeland gegarandeerde verbond met Tsjechoslowakije niet nakwam en de westelijke machten de Tsjechoslowaken in den steek lieten en prijs gaven aan Hitler, - het Protectoraat en de ongelukkige staat van Tiso.

Ik kan niet anders dan indrukken geven, en ik maak het voorbehoud, dat het slechts de indruk-

ken zijn van den toerist - die overigens in zijn aanraking met vele Tsjechen en met een aantal Slowaken van beiden heeft leeren houden. Mijn indrukken zijn evenwel, dat de Tsjechen zeer Russophiel zijn - na de vele ontgoochelingen, die ze in het Westen opdeden. Stalin's solidariteit met Hitler tegen diens vijanden in de dagen dat Frankrijk capituleerde is of vergeten of ze wordt nauwelijks geloofd of ze wordt beschouwd als een vooropgezet militair-politiek spel, of het Westen wordt het recht ontzegd daaraan te appelleren, omdat, toen het de Tsjechen betrof, Frankrijk en Engeland zelf zulk een ontgoochelend politiek spel speelden. Vrijwel iedere Tsjech zal de sympathie voor Rusland verdedigen of verklaren of minstens verontschuldigen, er voor alles begrip voor vragen. En opvallend is bij den eenling van dit zachtmoedige volk zoo voortdurend aan het Münchener verraad te hooren herinneren, en zoo hartstochtelijk aan Chamberlain's woorden in het Engelsche Lagerhuis, dat Engeland niet in den oorlog kon gaan voor de Tsjechen, 'waarvan het nauwelijks iets wist'. (Een doktersvrouw zei mij: 'Die woorden staan in onze harten gebrand'. Zij stak haar dankbaarheid jegens de Russen niet onder stoelen of banken, maar hoe hartstochtelijk waren haar interesses Westersch gericht!)

In de Tsjechische revolutie, die met het einde van den oorlog en met de komst van de Russen samenviel, hadden de communisten de conjunctuur mee, en mijn indruk is - maar het is niets dan een indruk en ik spreek slechts aarzelend over het onderwerp zoo gauw het politiek raakt waarvan ik weinig weet - mijn indruk is, dat men in de sociaal-economische omwenteling met de communisten, die haar stuwden, samenging in een concept, dat men voor alles democratisch dacht en met de vrijheden van de democratie, inderdaad, zooals wij die in het Westen verstaan. Als winst werd beschouwd, hoe de op alle verantwoordelijke posten meeregerende communisten niet langer een oppositie vormden (onrust, stakingen) en de democratie niet zouden pogen te doen bezwijken onder avonturen van partijextremisme, ten einde hun positie niet in gevaar te brengen. Want vormden zij de sterkste partij, zij vormden bij lange na geen meerderheid en konden zich slechts handhaven als zij de meerderheid der andere partijen niet tegen zich innamen. Daarvandaan ook die indrukken van samenwerking in het nationale plan op dien korten termijn van twee jaren, - waarbij het Tsjechoslowaaksche volk bewees, hoezeer het een arbeidzaam volk is. Daarvandaan ook die indrukken van verdraagzaamheid, ook

met de katholieken, (zooals de Adalbertsfeesten, door de heele stad Praag gevierd en waarbij de Aartsbisschop en de Bisschoppen ten stadhuijze werden ontvangen, zooals communistische ministers bij katholieke plechtigheden e.d.). Men verlieze ook niet uit het oog de populariteit van Monseigneur dr. Beran, meer dan een symbool van het katholieke verzet en die zelf de gevangene was van de Duitschers in Dachau, - voor den oorlog seminarie-president en in 1946 tot primaat van Praag verheven, resideerend in het fraaie aartsbisschoppelijke paleis in de Burgstad.

Het weergeven van deze indrukken wil niet meer en niet anders zijn dan het is: het objectief inlichten omtrent wat ik zag of hoorde, vooral in die oogenblikken als men om begrip vroeg voor de positie van Tsjechoslowakije, dit naar Centraal-Europa vooruitgeschoven Slavenvolk - dit beminnelijke en beminnenswaardige volk, dat zoo trotsch op zijn Slavendom is - en als men er lachte om het ijzeren gordijn.

Ik heb een bezoek mogen brengen aan den Aartsbisschop van Praag, Monseigneur dr. Josef Beran. Mij was gevraagd, om een tolk mee te brengen, maar dit was slechts een formaliteit, want na de eerste Tsjechische woorden sprak de Aartsbisschop

Duitsch. (Hij vroeg lachend, of ik daar bezwaar tegen had.) In de zaal, waar wij onze opwachting maakten, stond een groot geschilderd portret van president Benesj - dat intelligente, knappe, rustige en edele gelaat.

Monseigneur Beran kwam binnen en liep vlug naar ons toe met uitgestoken handen. Na de eerste Tsjechische woorden en toen hij reeds Duitsch sprak deed hij ons weerszijden van hem neerzitten aan een ronde tafel. Hij heeft weinig en grijzend haar, een fijnbesneden, wilskrachtig, helder, open en innemend gezicht en vriendelijke oogen, die veel lachen. Van de neusvleugels naar de mondhoeken gaat een diepe plooi en twee rechtstandige groeven plooiën de wangen weerszijden van den mond. Ik was zeer onder den indruk van de verschijning van dezen kerkvorst. Een herinnering aan Dachau wees hij glimlachend van de hand, - maar zijn verschijning als primaat maakte op mij te meer indruk, omdat ik vereenzelvigd met al deze priesterlijke zachtmoedigheid de onverzettelijkheid, de gevangenis- en doodbereide beginselvastheid zag van zijn houding tijdens de zwaarste uren van zijn vaderland.

Monseigneur Beran vroeg naar mijn indrukken over Tsjechoslowakije, ik vertelde hem ervan, opmerkend, dat het slechts de indrukken waren van

een kort verblijf en dat ik natuurlijk geen ‘besonnetätig’ oordeel kon hebben. Nee, zei hij lachend, maar hij liet wel merken, dat het hem plezier deed, dat een vreemdeling zoo enthousiast over de Tsjechen was te spreken. Ik vertelde hem van ervaringen, die Nederlanders in gevangen- en concentratiekampen met Tsjechen hadden opgedaan en dat zij altijd zoo vol lof over hen waren. Ik sprak hem er ook van, hoe de verzetshouding van de Tsjechen met dat symbool van hun lijden, Lidice, in Nederland bekend was, en hoe men daar ook op de hoogte was van zijn, Monseigneur Beran's houding en van die van de Tsjechische katholieken. Het bleek, dat hij van zijn kant op de hoogte was van de houding van de Nederlanders, ook van die van de katholieke Nederlanders en van de moedige brieven van de kerken en het Nederlandsche episcopaat. Hij vroeg mij naar Nederland, naar zijn problemen van herstel en wederopbouw, naar de politieke constellatie. Ik vertelde van de eerste coalitie tusschen katholieken en socialisten, hun program eener progressieve politiek, den breeden grondslag dien zij vormen voor een waarborg van de democratische en constitutioneele vrijheden. De prelaat informeerde naar ons onderwijs, ons aantal hoogeschole, en vanzelfsprekend vroeg hij

ook naar het katholieke onderwijs, het lager, middelbaar en hoger onderwijs, en naar de katholieke dag- en weekbladpers. Verwonderd was hij te hooren, dat gedurende de geheele bezetting in de katholieke kerken 's Zondags na de Hoogmis de smeekbede gezongen bleef: Domine salvam fac reginam nostram. 'En hebben de Duitschers daar niets tegen gedaan?' (De bede is eigenlijk: 'regem nostrum', het reginam nostram is ad libitum en in vele kerken vast gebruik.) Tenslotte kregen de tolk en ik ieder een gedachtenisprentje van Monseigneur Beran's bisschopswijding, waarop de primaat zijn handteekening zette. De tekst aan de achterzijde heeft dezen aanhef: Door Gods hulp ben ik wat ik ben (1 Cor. 15, 16.) en de vermelding van de wijding: te Praag Burgstad 8 December 1946. Op de voorzijde staat een reproductie van een afbeelding van den jongen St. Adalbert uit de kapel van Dubetek bij Praag. Binnen weinige dagen zou de Aartsbisschop, door zijn bisschoppen gevolgd, den schedel van St. Adalbert op het kussen onder de fijn geslepen glazen stolp door de straten van Praag dragen. In de St. Veit van de Burgstad was men druk bezig met de voorbereidingen voor het feest.

In Praag is het jeugdfestival, - de stad is vol

jeugd. Die jeugd trekt door de zomerheete straten met vlaggen en met trommen. Zij is in kampen ondergebracht, in allerlei gebouwen, die als haar tehuizen zijn ingericht. Praag heeft dat willen doen, de na-oorlogsche jeugd uit zooveel mogelijk landen hierheen halen om ze met elkaar in aanraking te brengen, - ik hoor op zekeren dag het getal noemen van 70.000 vreemde kinderen, die op dat oogenblik in de stad zouden zijn. (De stad overgaapt er zich wel een beetje aan, in de restaurants van de city wordt men soms teruggestuurd: na een heelen dag van koken en braden en slaven is er niets meer.)

Deze jonge meisjes en jonge jongens van ik weet niet hoeveel nationaliteiten ontmoeten hier elkaar, eten gezamenlijk, spelen sportwedstrijden, vertellen elkaar van hun eigen land en dit laatste doen zij vooral met demonstraties van de folklore van hun land in spel, dans en kleederdracht. Bij dit internationaliseeren van de jeugd wordt het landseigene, zelfs in den voor de demonstraties gecultiveerden zin, wel zeer in waarde gehouden, met het aankweeken van begrip voor het mooie en kleurige der verscheidenheid van landaard.

Ik heb nooit zooveel jeugd bij elkaar gezien, op sommige uren puilen de straten uit van meisjes en knapen, van jonge menschen, allemaal

met het eendere insigne van het jeugdfestival.

De stad vlagt. En de nationale schouwburg vlagt, die schouwburg daar bij de Moldau. Het is er een breede ruimte bij de brug over de openheid van de rivier en hier sta ik op een avond als tussen al die drommen van mensen de jeugd stroomt en stroomt door de straat. Men kan maar voetje voor voetje vooruit, en het beste is maar te blijven staan en te kijken. De matverlichte peristyle van den nationalen schouwburg is een witte weelde van bloemen, die soms bewegen als de wind langs de colonnade tocht. Het is iets zeldzaam moois daar, boven dien stroom van jeugd tussen de dichte drommen van mensen weerszijden op de trottoirs, dien forschen schouwburg te zien oprijzen met die heerlijke bloemen in de indirecte verlichting achter die colonnade. Want die nationale schouwburg op zichzelf is al iets aparts in gansch het leven van het land en in dat van de stad Praag. De oorspronkelijke schouwburg in 1868 in nieuw renaissancistische stijl gebouwd naar de plannen van Jozef Zitek, dateert uit het tijdperk van den taalstrijd onder de dynastie van de Oostenrijkse Habsburgers, die niets voor de stichting van een nationaal Tsjechisch theater voelden. En zoo kwam het fraaie gebouw uitsluitend uit giften, die, groot of klein, uit het heele

land binnenstroomden, tot stand. En toen het, vlak na de opening, afbrandde, bracht het volk binnen drie weken opnieuw een bedrag bijeen dat groter was dan de som die voor den wederopbouw van den schouwburg noodig was: geen uithoek in het land zoo ver, geen dorpje zoo klein of men deed aan de inschrijving mee. Men heeft mij dit verhaal verteld met trots, en ik denk, dat ik, beter dan van het nationale karakter van dezen schouwburg, kan spreken van het nationale hart, dat er klopt in het nationale tooneel. Dit schoon en grootsch gebouw is een der ruim twintig theatergebouwen die deze stad, iets groter dan Amsterdam, rijk is. En in vele van die schouwburgen zijn nu avond aan avond de voorstellingen van de jeugd uit tientallen landen, zang, dans en spel.

Neen, zooveel jeugd heb ik nog nooit bij elkaar gezien, de stad krijgt er een surplus van leven door, van jonge, trillende levens. Het krioelt hier op dit brede punt, men kan die menigte niet overzien. Geen gehos, geen eentonig gezang van altijd eendere domme refreinen - ja, ik zinspeel hier op de toffe jongens en het bal der meisjes. - De Tsjechen bezitten hun wellevendheid, ook op straat en in de bewegingen van de massa, van nature gedragen zij zich goed. Geen geschreeuw, geen luid geroep, het is opvallend, hoe rustig zulk

een menigte is. (Men moet zelfs niet in het openbaar fluiten, zooals een van mijn jongens wel eens deed - ...en gauw naliet bij zooveel booze blikken en réprimandes.) En, wat deze jeugd betreft, de ontgoochelde, cynische, losgeslagen, naoorlogsche jeugd, ik weet niet of het feit dat ze weinig illusies had en weinig illusies liet haar uiterlijk was aan te zien, - maar deze jeugd is blij, opgewekt, gezond en zij heeft discipline. In allen Tsjechischen eenvoud heeft de populaire minister van buitenlandsche zaken Jan Masaryk, in het We live-nummer van Mlada Fronta (Jeugdfront) zich tot deze jeugd gericht: 'Ik zal jullie geen raad geven. Al wat ik wil is jullie te vragen een te zijn, het geloof van anderen te eerbiedigen en te werken voor twee idealen, welke jullie een veilige en behoorlijke toekomst verzekeren: trouwe democratie en trouwen vrede. Als de jeugd van de wereld het vastberaden besluit neemt te samen te leven en te werken voor den vrede, dan zullen niet opnieuw miljoenen jonge menschen moeten sterven, zooals zij tot nu toe zoo menigmaal in de geschiedenis deden. Geef niet je recht op, een vol, vrij leven te leven, denk aan je gevallen makkers en beloof hun, dat je verwezenlijken zult, waarvoor zij zonder een woord van gemor hun leven hebben gegeven. Weest vroolijk, maar

zorg, dat je een gedeelte van den dag overhoudt, om ernstig na te denken. Geloof mij, er zijn veel dingen, waarover nagedacht moet worden. Ontvangt de warme groeten van den eens ook jongen Jan Masaryk.'

Ik vind dit een hartelijk woord, een blij woord, een ernstig woord, en het neemt in de onderteekening die wending - als een zinseinde bij Andersen - die op het luisterende gezicht als een vleug zonlicht den glimlach te voorschijn tooverd. Dit is wat deze jeugd mij het meeste suggereert: flinkheid, opgewektheid, optimisme, vertrouwen in de toekomst. (God zegene dit vertrouwen, en wat hebben we het noodig!)

Een der feesten van het jeugdfestival op een Zondagmiddag in het overvolle Sokolstadion. Buiten het enorme stadion, ergens tusschen de lange rij kraampjes en tentjes, trekt een fel en groot aanplakbiljet mijn aandacht: Max Havelaar. Zoo juist is van dit boek een Tsjechische vertaling verschenen - tusschen de opvallend veel vertalingen uit het Nederlandsch, die in Tsjechoslowakije verschijnen. Op het aanplakbiljet staan een paar slagzinnen met een kenschetsing van het boek, het biljet appelleert aan den Indischen vrijheidsstrijd, het verkondigt de actualiteit van het

boek, maar deelt het jaar van de verschijning in Nederland mee. Het is merkwaardig, dat het ruim tachtig jaren oude boek deze strijdbare actualiteit behouden heeft, (het is een communistische uitgeverij, die het uitgaf). Het pleit voor de literaire kracht van het boek - de literaire, want ondanks zijn grooten invloed bij ons heeft het toch niet die kracht gehad, die het nu, na tachtig jaar, alle actualiteit moest ontnemen, maar, kan men zeggen, dat ligt niet aan het boek, doch aan de Nederlanders.

Zon en wind in het stadion, en al die kleine menschjes langs de hoogoplopende volle tribunes. En die opgewekte, pittige stemming van verwachting. Een enorme rij van motorrijders komt met kruipend gangetje het ontzaglijke veld in met vlaggen van drieënzestig nationaliteiten wier jeugd zich hier bevindt - en de vlag van Nederland is er ook bij. De motoren zijn gloednieuw - het is gelijktijdig een reclamerit voor een befaamde Tsjechische motorenfabriek. En dan komen afvaardigingen en dansgroepen van al die nationaliteiten het stadion binnen, allen in hun landseigen kleederdracht en ook zij elk met vlaggen voorop. Er zijn fijne, mooie kleederdrachten bij, alles is zoo kleurig, men wordt niet moe van het kijken. De jeugd van drieënzestig volken, -

de Tsjechen zijn niet bepaald ontvlambaar, maar ze zijn toegankelijk voor zekere ontroeringen, en die ontroering is er nu. Van volk na volk van al die drieënzestig gaat de naam langs al de rijen van de tribunes. Ik denk aan Jan Masaryk's woorden: weest blij, maar bewaar een gedeelte van den dag om over ernstige dingen na te denken, geef je recht niet op, een vol vrij leven te leven, werk samen aan den vrede en de vrijheid van de toekomst. De twee laatste begrippen zijn de ontroerendste in dit blij en spelend samenzijn van een schoone jeugd van drieënzestig volken.

Daar komt nog bij, dat deze plaats op bijzondere wijze tot de Tsjechen spreekt. Als dit ontzaglijke speelveld tusschen de duizendkoppige menigte met de Sokols was gevuld, de jongens en de meisjes in hun turncostuums en in hun lineaalrechte en diagonale lijnen bewegend in het feilloos rythme van hun massale gymnastische spel, dan konden de volwassenen, die toekeken, schreien van ontroering, om hun kinderen, hun kinderen van Tsjechoslowakije, kracht en schoonheid en liefalligheid en hartslag en hoop en toekomst van een volk, dat in zijn geschiedenis zoo bitter weinig en doorgaans zoo kortstondige vrijheid van zijn nationale leven heeft gekend. Hitler kende de nationale kracht van het Sokolsymbool, en daar-

om werden de Sokols in het protectoraat verboden - en op zijn beurt werd dit weer een heilig symbool van de jeugd en voor de jeugd in den Tsjechischen vrijheidsstrijd.

Nu is die Sokoljeugd hier terug, niet in de turnuitrusting, in blauwe uniformpjes en zij treedt op als de jeugd, die die van drieënzestig landen ontvangt. Alleen de jeugd uit de vrije democratieën is gekomen, zegt men mij, natuurlijk niet die van Franco-Spanje. Toch is er jeugd uit staten van het totalitaire regiem: Russen, Polen, Joegoslaven. Er is de jeugd uit Frankrijk, Italië, uit de Scandinavische landen, uit West-Bohemen, Bulgarije, Moravië, uit de Oekraïne, uit Palestina, van het eiland Korea, Mongolen en Indiërs. Plotseling zwelt onder de overkapping van vak na vak uit de tribunes een applaus aan: het is voor de Indonesiërs uit Soekarno's republiek, prachtig donkerbruine mannen, gekleed in de drapeering van donkerroode Oostersche gewaden. Indonesië, en de strijd voor de vrijheid, en deze Indonesiërs zijn er de helden van. In mijn omgeving verontschuldigt men zich tegenover mij - die Tsjechische wellevendheid! wat niet noodig is. Ik weet en kon het uit alles ondervinden, dat Nederland een goede beurt maakt in Tsjechoslowakije en er een opvallende populariteit geniet. Maar met het

politie-optreden in Indië maken wij een slechte beurt. ‘Dat uw land, dat de vrijheidsgedachte zoo hoog stelt, dat pas van het Duitsche juk is bevrijd, den Indischen vrijheidsstrijd niet anders is tegemoetgekomen dan met een politiek, die op dezen oorlog is uitgelopen!’ Men kan van den buitenlander met geen mogelijkheid vergen, dat hij het euphemisme ‘politie-optreden’ aanvaardt. Als ik mij op het standpunt stel van het Nederlandsche beleid - right or wrong my country - (wat ik overigens niet deed), dan denk ik vanzelf aan de klacht van de Nederlandsche pers, die met het regeeringsbeleid instemde, dat het buitenland zijn afkeurend oordeel zoo lichtvaardig vormde zonder kennis van de feiten ter plaatse. Geloof men, dat de Tsjechoslowaken geen aanleiding hebben tot dezelfde klacht ten aanzien van het Nederlandsche oordeel over hun ijzeren gordijn-positie? Het beleid van de Nederlandsche regeering ten aanzien van Indonesië vond in Tsjechië algemeene afkeuring, maar men vroeg en luisterde naar de verklaring van dit beleid (voor zoover die verklaring te geven was, want de regeeringsvoorlichting liet veel te wenschen over). Men stond onverbloemd aan de zijde van de republiek, maar men beging nooit de domheid van het simplisme, dat men dus ‘anti-Nederlandsch’ was, ook in de

pers niet, als ik me daaruit liet voorlezen. De toon was principieel, maar nimmer vijandig en nooit die van de grove demagogische tegenstellingen.

- ....Hier, in het Sokolstadion vertrekt nu een groep wielrenners, zij zullen heen en terug naar Kladno rijden, 60 kilometer ver en door een bergachtige streek. En dan gaan al die dansgroepen naar de talloze verhoogingen, die in het speelveld van het stadion zijn opgericht. De regie is fout. Elke groep heeft haar eigen muziek, op simpele instrumenten, maar het klinkt door elkaar. Bovendien is de afstand tusschen de tribunes en de podia te groot. Enkele van de dansgroepen, in fantastische mooie costuums en die prachtige, beweeglijke, en sterk dramatische balletten opvoeren, vragen alle aandacht. Van de tribunes holt men in golf na golf over het speelveld ernaar toe en staat in nauwen kring om hun podium. De Sokols vormen hand in hand eindeloos lange cordons om, men mag wel zeggen de duizenden die van hun plaats liepen met vriendelijken aandrang langzaam weer terug te dringen, maar het is onbegonnen werk; is de eene helft van de ruimte schoon geveegd, dan loopt ze weer vol als men aan de andere helft begint. De Indonesiërs hebben geen enkel bekijks, hun muziek is te zacht, hun dans te ingetogen, te moeilijk, te innerlijk ook

om een schouwspel te zijn in zulk een ruimte en valt te zeer in stilte weg bij de kleurige, fel-dramatische balletten van sommige andere groepen.

Er komt een koen Tsjechisch militair vlieger, die duizelingwekkende kunststukjes uithaalt boven onze hoofden. En daar zwelt een applaus tot een orkaan: de eerste van de Kladno-renners is terug, (hij deed er een uur en vier en twintig minuten over) krijgt een krans en rijdt daarmee een eererondje langs ovatie op ovatie. De sterkste emotionaliteiten liggen bij den homo ludens, - het applaus voor de Indonesiërs was niets in vergelijking tot dit.

Maar ik heb het Russische ballet gezien. Ze zijn met den eersten prijs uit het Festival gekomen en nu gaven zij een tweetal voorstellingen in de als openluchttheater ingerichte ijsbaan. De tribunes zijn daar al, en wat in den winter ijsbaan is, dat is nu parterre. Het groote tooneel is geïmproviseerd, het décor is een gordijndécor van zilvergrijs fluweel. De verlichting van het tooneel onder het donkerblauw van den warmen zomernacht - met een onafgebroken zwak onweer aan den einder - is zoo hel en dagklaar, alsof het onder een palle zon ligt. In de volle breedte voor het tooneel zit een groot orkest. Daar zit ik, met mijn Rus-

sisch programma, dat een inlegvel heeft in het Tsjechisch. Ik lees den naam van den conferencier: M. Balaksejev - hij is een innemende verschijning en een heer om door een ringetje te halen. De namen van de dirigenten zijn S. Falperin en J. Avkentev. Het grootst gedrukt is de naam van den choreograaf Igor Moisejev - deze heeft dus dat groote apparaat, ik denk een honderd dansers, in de machtige hand.

Het begint met de volksliederen, het Russische, het Tsjechische, het Slowaaksche. Daar, als één man - een oud beeld maar ik kan het niet anders zeggen - rijst die compacte menigte beneden in het parterre en langs de hooge front- en zijtribunes overeind en staat zwijgend en roerloos, doodstil - in de korte, diepe stilte tusschen de volksliederen in hoort men den donder iets nadrukkelijker in de verte. Altijd kom ik weer onder den indruk van de wijze waarop Tsjechen en Slowaken hun volkslied aanhooren en, nu, dat van een ander volk. En dan geeft de conferencier uitleg. Zijn Russisch wordt door de Tsjechen verstaan, ik denk zooals bij ons Duitsch door de menschen. De uitleg gaat langs mij heen, maar bij het zien van het eerste ballet, een Ruska suite, voel ik, wat een geringe bijzaak de tekstverklaring van de gedanste pantomime is.

Dit is schooner en grootscher dan eenig ander ballet, wat ik ooit heb gezien. Daags tevoren was ik in de opera en zag er een kleine, nogal pretentieuze Fransche dansgroep, die bovendien de assistentie noodig had van de prima ballerina van de Opera van Praag, en niettemin het programma met eenige pianosoli moest aanvullen. Het was het klassieke Fransche operaballet, het groepje was te zwak (de pers was een beetje beleedigd dat men verondersteld had, dat dit wel goed was voor Praag) maar ook afgescheiden daarvan, hoe verbleekt het klassieke ballet bij deze levende, geladen kunst van de Russen. Ik denk, dat de danstechniek, waarvan gister de Fransche inleider Jean Dorey (van Le Vieux Colombier) zulke uitvoerige bijzonderheden vertelde, ook door de Russen wordt toegepast. Maar hun schijnt ze geen wetten van beperking te stellen, of ze hebben die techniek eindeloos uitgebreid, verrijkt, opgevoerd, om niet te zeggen opgezweept. Ik ben technisch niet op de hoogte, ik zal ook geen technische termen gebruiken - zooals de journalisten dat doen in hun critieken - maar dit dansen leek mij volmaakt, het ballet verjongd, vernieuwd tot vormen, die onuitputtelijk zijn.

Daar zijn grootsche schouwspelen, groote groepen, die uit de gordijnen aantreden in kaarsrechte

linie, uit het fond, uit de zijkanten. Ze zijn de collectiviteit, zou men kunnen zeggen, die de dramatische idylle van de solodansers omspeelt - maar men kan eigenlijk van geen solodans spreken, want alles is opgenomen in een geheel, in één machtige golf van rythme, beweging en kleur. Ze treden aan, de drie rijen, die uit het fond, die van de zijkanten, tot drie gesloten zijden van een carré, zij zijn in de Russische kleederdrachten en deze zijn gestyleerd, kostbaar van stof en overrijk, de Russische kiel, de overhangende mouw, rood en wit met kleurige borduursels, en allen dragen roode laarzen, ook de meisjes. Zij treden stil en langzaam, de eene groep doorkruist de andere, keert, vormt er een geheel mee, en al die laarzen, bij heffen en dalen, zijn een onberispelijke, haarscherpe lijn met het feillooze rythme van de wisselende, twee langzame en een korten snelleren pas. De groote figuur wisselt, ze wisselt eindeloos in een voortdurend verspringen van lijnen, een in elkaar overvloeien, elkaar ontvloeien van beeld op beeld en alles met een rust van rythme, dat noch onderbroken noch gestoord wordt. Uit die voortdurende wisseling van figuren maakt het spel zich los, de kleine groep, de jongen, het meisje, - neen, zij maken zich niet los, heel die groote golf van rythme, kleur en beweging stuwt

mee. Dit dansen is van een helderen, stralenden ernst. Het is door en door kuisch - het plastisch spel van het lichaam is de plastiek van het bekleede lichaam, de mooie kleeding speelt zinnig mee. Het is puur, van een gezonde decentie, die een schoonheid op zichzelf wordt, en het is zoo eindeloos en aanstekelijk blij. Ik zie geen 'strakke' gelaten, geen maskers, maar een rustigen glimlach op al die jonge gezichten. De choreographie heeft levendige passages - vreugdeuitbarstingen, als wind en wildheid van de steppen en misschien moet ik zeggen van de groote zomerende, groene prairiën erover heen komen. Het is het blijde einde der idylle van het door den oorlog gescheiden paar, de onverhoopte wederkeer van den verloren gewaande, een simpel motief en het blijft jong en schoon, zooals ook een tuin van rozen simpel is en jong en schoon met ieder jaar. Men wil alle vergelijkingen aan de natuur ontleenen, het is zoo lentelijk en landelijk, de dansers schijnen nu aan alle wetten der zwaartekracht ontstegen. Zij dansen gehurkt op de hielen, veeren op, elastisch als kaatsballen, tot een grooten zwevenden sprong over de hoofden der rijen van anderen. Dan is het een wervelwind van sprongen en pirouettes, tot plotseling al die bliksemsnelle bewegingen, beheerscht tot in het geringste detail,

weer in een figuur van volmaakte en verbluffende schoonheid gevangen zijn tot het diminuendo, dat stil als de aanvang is.

De toeschouwers zijn meegesleept, - de storm van applaus schijnt niet tot bedaren te kunnen komen - totdat de conferencier, die den volgenden dans wil uitleggen het maar opgeeft en heengaat. Want elke dans moet herhaald worden en liefst twee keer, - en geen beweging, geen stap, geen heffen van het hoofd, geen gebaar van den arm is in de herhaling anders of komt ook maar een seconde later of geschiedt een centimeter verder dan den eersten keer.

Een komische onderbreking, een burleske, twee wanhopig worstelende, overeenrollende, elkaar aangrijpende en neerwerpende beertjes, beurtelings onder en boven, en de verrassing is, dat uit de huid één jonge man stapt, die het virtuosienstukje uithaalde. Dan moet men de vreugde van de kinderen zien en hooren. (Ze zijn er met honderden.)

Er is een dans van een kleine groep - een dans met den naam van het geboorteland van Stalin, de styleering van een volksdansmotief uit die streek - zonder orkest, alleen begeleid door de trom. De dansers, een kleine groep mannen, zijn in het korenbloemblauw. Zij vormen een gesloten figuur, die soms langzaam iets opengaat en zich

onmiddellijk daarna weer sluit tot een spel van een strak gespannen rythme met staccato's. Een die ver terzijde staat en de figuren meespeelt in vlekkelooze evenmaat - met dezelfde bruuske en toch weer uit- en in elkander vloeiende gebaren, - slaat de trom met de bloote hand. Hij slaat, en het is als de donder, als het knallen van schoten, met plotselinge overgangen naar een weemoedig gegons en eindelijke fluisteringen, ritselingen als van regen in riet, wanneer langs den rand de vlakke hand het tromvel nauwelijks nog beroert. De dans is 'geladen' inderdaad, zóó vol spanning van binnen uit, zóó fascineerend dat men den adem inhoudt - en de spanning is voelbaar onder de toeschouwers in heel die compacte menigte, die bewegingloos, voorover, en inderdaad 'gefascineerd' zit te staren naar die kleine, korenbloemblauwe groep in dat wit licht. De uitwerking is een explosie: een minutenlange klatering van applaus in den zomernacht, het kent geen genade, de eerste herhaling is nog niet genoeg, men bedelt zoo lang tot de vermoeide groep zich weer gewonnen geeft.

Hier, onder dien zomernachtelijken hemel, voelt men niet alleen de aantrekkingskracht der zielseigenkunst van een volk op een ander volk, maar ook de magische kracht van het bindmiddel tus-

schen de menschen, dat de illusie is, de schoonheid, die men niet alleen bewondert maar liefheeft, - zij is misschien vluchtig als het zomernachtelijk uur zelf, maar zij is even diep als de hemel ervan, zij kent niets van die reserve, die politiek oplegt - en ik denk, dat de Tsjechen zich nooit onbevanger laten gaan in hun Russophile sentiment dan in zulke oogenblikken, waarin over en weer de harten voor elkander openstonden. Er was alles ook van de burgerlijke hoofscheit, zoo men wil, - bloemen voor de Russische meisjes, voor het liefvallige groepje kinderen, dat meedanste en dat afzonderlijk danste, de buiging, de kushandjes van die kleinen -.

Een ding van schoonheid is een vreugd voor immer - het een beetje afgezaagde, dichterlijk gezegde schiet vanzelf te binnen en de wensch - dien men uitspreekt bij het verschieten van een ster in den Augustusnacht welke haar glanzende parabool beschrijft - de wensch, dat men een symbool zou mogen zien in deze stralende, vlamme, witlichte helderheid, die den bliksem verbleekt van dat gedempte onweer, dat verder naar den einder aftrekt....

IX**Bezoek aan het graf van Thomas Masaryk**

Een Zondagmorgen op het overlommerde kerkhof van het kleine Lany. Er is veel bezoek. Ik hoor, dat er altijd veel bezoek is. Van heinde en verre komt men naar dit kerkhof, waar Thomas Masaryk begraven ligt, de stichter en eerste president van de nieuwe Tsjechoslowaaksche republiek. Lany is het pelgrimsoord der nagedachtenis van dezen grooten man, dien het Tsjechoslowaaksche volk als zijn president heeft liefgehad en dien het venereert na zijn dood.

Het is een goed onderhouden kerkhof, en er is nogal tamelijk veel pronk van zerken en gedenkstenen. Maar er zijn ook veel levende bloemen, vaste planten, die met bloeiende, kleurige zoomen de graven omsieren. En aan ieder opstaand kruis of den opstaanden gedenksteen hangt een smeedijzeren lantaarntje, - een gewoonte, die men op alle kerkhoven in Tsjechoslowakije ziet; ik denk, dat op Allerzielendag die lantaarns worden ontstoken.

De zomer geurt op de overlommerde paden met een reuk van zonwarme palm. Van de zinderende hitte daarbuiten komt men hier in een behaaglijke morgenkoelte onder de bladerkronen van de

boomen. En in de groene schaduwen ziet men het bewegen van helle, lichte mantelkleuren van vrouwen, rood en wit en geel, waarnaast mannen slenteren, de uitgedane jas losjes om de schouders; en zon en schaduw glijden ijlend langs hen naar beneden, waar zij wandelen.

Heel achteraan is het graf van Thomas Masaryk. Geen gedenksteen. Geen monument, niets. Een zandterp, meer niet. Een terp op dit kleine kerkhof, zoo eenvoudig heeft Masaryk zelf het gewild. Hij heeft de zinledigheid gevoeld van het pompeuze grafmonument, en zijn eenvoud tijdens zijn leven was in harmonie met den eenvoud dien hij vroeg voor na zijn dood. Misschien ook, - hij had die verteederling voor zijn kinderjaren - herinnerde hij zich uit zijn jeugd van boersche jongen in Cejkovice het dorpskerkhof met de aandoenlijkheid van den landschen eenvoud der graven. Hij heeft ook geen monument noodig, dat men als een merkwaardigheid komt bekijken. Hij leeft in de harten, en naar dat beeld kijkt men, terwijl men hier staat. Maar bloemen! Een heuvel, een berg bloemen dekt dit graf, en ze zijn alle versch en frisch. Deze bloemen brengt men uit alle oorden van het land nog steeds, en Masaryk is nu al meer dan tien jaren dood.

Ik roep mij zijn beeld voor den geest zooals hij

was toen hij president was en in de voltooiing leefde van zijn wilskrachtig, werkzaam, harmonisch, schoon leven, dat zijn roeping had verwezenlijkt, de Masaryk van in de tachtig, de baardige gegroefde kop met de naar voren komende lijnen van de kaken en jukbeenderen, de oogen overschaduwd door de klep van de uniformpet en neergeslagen tot een rustigen, helderen blik, een verklaarde uitdrukking van intelligentie, adeldom van den geest en goedheid. Een gelaat van een schoonen, ouden man en om lief te hebben, en het Tsjechoslowaaksche volk heeft dit gelaat ook liefgehad.

In Lany is een levensgroot ruitportret van hem, dat de schilder Hornik maakte en dat deze voor de bezoekers van het dorp in een zaaltje van zijn villa tentoonstelt. Het geeft den ouden president op zes- of zevenenzeventigjarigen leeftijd, nog volkomen krachtig en recht te paard gezeten, zooals het volk hem dikwijls uitrijden zag. Het portret heeft een treffende gelijkenis. Naast het schilderij staat een wandgrootte spiegel, in de stereoscopische werking van het spiegelbeeld wordt de indruk van levendigheid van het schilderij nog verhoogd. En daar, op een tafeltje, liggen de uniformpet en de witte handschoenen, die de president droeg, toen hij voor den schilder

poseerde. Van het schilderij zijn vele kleur- en zwartdruk reproducties verspreid, die een groote populariteit hebben. Het is ook in dit geliefde beeld, dat de bejaarde, eerbiedwaardige presidentsfiguur voortleeft in de nagedachtenis.

Het groote verwezenlijkte doeleinde van zijn leven is geweest, het Tsjechoslowaakse volk, in dat zorgvuldig voorbereide herstel van het verband tusschen Tsjechen en Slowaken, in de Tsjechoslowaaksche republiek de vrijheid te schenken. De vrijheid is gauw een rhetorisch begrip, omzongen met rhetorische dithyramben. Hoezeer had Masaryk afkeer van alles wat in zulke woorden rhetorisch is. Zooals hij zich ook schaamde de woorden 'Vaderland' en 'Volk' uit te spreken en de schreeuwerige patriotten wantrouwde: aan groote woorden bedwelmen de menschen zich, maar ze leeren er niet door werken, zei hij. Tsjechoslowakije's politieke vrijheid zag hij niet als doel, hij zag ze als middel: politieke zelfstandigheid op zichzelf kan geen volk verlossen. Het doel is een religieus en een zedelijk: men moet evenwel politiek vrij zijn, om den weg des geestes te kunnen gaan, die naar dat doel leidt. De staat is niet de vervulling van de wenschen: wij moeten bijdragen tot den bouw van iets hoogers, de Civitas Dei. (Elk gesprek met Masaryk, zegt Capek, leidde

naar de practische politiek of naar God, en bij Masaryk is bij dezen dubbelen terminus ad quem niets antithetisch, het is een gansche en gezamenlijke werkelijkheid bij hem, maar hier gezien sub specie aeternitatis en daar in het licht van het dagelijksche leven.) Geen rhetorisch begrip, die vrijheid, maar de synthese tusschen de abstractie, die hij als wijsgeer kende, en de concretie, die hij liefhad omdat hij een zoo warm levend en realistisch mensch was. Zijn vrijheid heeft men lief, inderdaad, zooals men de bloemen van de lente liefheeft, die reëel zijn, zooals men de groote levensvreugden bemint, die het niet minder zijn. In zijn conceptie van de republiek betreft Masaryk het kind, en hoe warm en reëel. In die verstilde gelaatsuitdrukking van oude menschen, hoe hoog hun leven steeg en zeker naarmate het zuiver was en goed geleefd, komt iets terug van de puurheid van het kind - daarom is het dikwijls zoo roerend die oude menschen en kinderen samen te zien. Ik denk aan dat samenzijn van den hoogbejaarden Masaryk met kinderen. 'Ik praat graag met hen', bekennt hij, en deze bekentenis ligt weer geheel in de harmonie van zijn wezen. Hij acht het kind vrijer in Amerika dan in Europa. Het is er argeloozer en ongekunstelder, het is niet bang voor de volwassenen, het ziet, dat zij onder elkaar

ook onbevungen zijn: dat is de invloed van de republiek en de vrijheid. De menschen liegen niet, ze hebben niet eeuwig en altijd angst (die ellende in den onvrijen machtsstaat), de eene heeft niet zijn onophoudelijke vrees voor den ander (die alle leven vergallende ellende in den politiestaat). ‘Ik houd van kinderen’, aldus Masaryk, ‘mij dunkt, dat ze hier nu al moediger en ongedwongener zijn, en ik zeg tot mijzelf, dat zij tot vrije menschen zullen opgroeien’. En hij besluit deze beschouwing over kinderen met de opmerking, dat de republiek een groote zaak is!

Dáárom is zij een groote zaak, zoo had hij die heerlijkheid lief van vrije, blijde kinderen in een onbevreesd, vrij land.

Over zijn eigen kindertijd heeft Masaryk ontroerend gesproken. Ook hij kent die verteederende herinnering. Uitvoerig en met alle bijzonderheden somt hij de spelen op van het dorpskind en al de bedrevenheid die het moet hebben: het moet heel wat kennen. (En hij heeft het zich allemaal eigen gemaakt, zooals hij heel zijn leven zich altijd de bedrevenheid eigen maakte, die hij noodig had voor het bereiken van zijn groote doeleinden.) Hij herdenkt de vroomheid van zijn moeder, en den tijd, dat hij misdienaar was. De priester aan het altaar was als Godzelf, zegt hij, en hij, de

kleine koorknaap, was zijn engel, en dat was zijn grootste geluk. Later scheidde hij van de Kerk, doch die scheiding noemt hij zedelijk, niet dogmatisch. Ongetwijfeld, zegt hij, wist ik mij van de dogmata los te maken in zooverre ze geen stand houden tegen de critiek van het verstand en indruischen tegen de intellectueele redelijkheid, maar dit geldt voor de dogmata van alle belijdenissen. Wat hij met zijn verstand niet kon aannemen kon hij ook niet gelooven. Na zijn feitelijke apostasie roept hij de sterke indrukken in de herinnering op, die het katholicisme hem gaf: het levendige transcendentalisme ervan, het katholieke universalisme, de internationaliteit, de wereldomvattende en energische geest van de propaganda en de missionneering, het streven naar een eenparige levens- en wereldbeschouwing, de kerkelijke organisatie en haar autoriteit, zij hebben in zijn jeugd een machtigen indruk op hem gemaakt. Wat tot zijn afscheiding leidde is duidelijk, de verstandscritiek op het dogma, en als gymnasiast in Brünn las hij reeds anti-katholieke geschriften, die hem opmerkzaam maakten op het kerkelijke absolutisme, de kerkelijke exclusiviteit en dwang, en vanzelfsprekend, zoo zegt hij, kon ik het niet ontwijken na te denken over Renans Leven van Jezus. Hij zou er evenwel nooit

aan gedacht hebben, zich door zijn intellectuele critiek op de dogmata te laten beïnvloeden in zijn gevoelens van eerbied, die hij voor het integrale katholicisme behield als het volksgeloof met zijn godsdienstige landsgebruiken. Altijd spreekt hij met geestdrift over de schoonheid en het waardevolle dier bloeiende uitingen van godsdienstig leven, met ontroering hoort men zijn heimwee naar de vroomheid van zijn kindertijd, de viering van de landsche Zondagen. Godgeloovig als hij was kon hij zich geen republiek indenken zonder dat hooge goed van godsdienstvrijheid, zonder dewelke een volk nooit waarlijk vrij is, - hij kon zich geen republiek indenken, die van zijn conceptie, zonder religie en zonder geloof. 'Mijn geloof is', zegt hij 'Jezusdom, liefde voor den evenmensch, daadkrachtige liefde, eerbied voor God. Godsdienst is hoop, hij overwint de vrees, vóór alles de vrees voor den dood, voert onophoudelijk hooger, hooger en hooger, voedt het verlangen naar kennis en wijsheid en is onbevreesd'.

Van de groote Europeesche staatkundigen van zijn tijd is Masaryk de puurste, - hij is inderdaad de zuiverste. Naar eigen erkenning geboren voor de politiek doet hij nimmer anders dan voor haar betrekkelijkheid waarschuwen en hij eischt vóór

alles haar eerlijkheid: de eerlijkheid van het middel, dat tot zóó hoge doeleinden leidt. Eerlijkheid eischen in de politiek is misschien een schijn van dat politiek naïvisme, dat een wijsgeer, en bovendien een dichter, kan hebben, maar in zijn politieke doeleinden was deze wijsgeer niet naïef, en zijn politiek verwezenlijkte het hoogste zedelijke denkbeeld in het soliedste realisme, - die onvergelykelijke bekoring van dezen staatsman. Als dichter belijdt hij bovendien in de politiek een element van poëzie, van levenspoëzie. Hij is zuiver en groot mensch, sober en eenvoudig, nuchter maar zonder schroom voor de termen van het hart. Altijd weer betoont hij de onontbeerlijkheid, de onvervangbare waardevolheid, de noodzakelijkheid van de liefde - de ware liefde, de sterke liefde; - en over de echtelijke liefde spreekt hij met metaphoren als die uit het hooglied. Niet bedwelmd of vervoerd, maar gezond, waarlijk doodgewoon en realistisch, spreekt hij zijn diepe verrukkingen uit over de vreugden van het leven, teederheden, innigheden, kinderen. Hij heeft, deze hoogleeraar in de wijsbegeerte, schrijver van een aantal filosofische en wetenschappelijke werken, altijd zoowel den boerschen eenvoud van zijn landelijke afkomst als den eenvoud van het kind bewaard. Na die jaren van onafgebroken politieke

worsteling, na die ontzaglijke Odyssee van zijn in Rusland uit gevangenen en emigranten gerecruteerd Tsjechisch leger den halven aardbol langs om aan den eindstrijd in 1918 op de Fransche slagvelden tegen de Duitschers deel te nemen en deze indrukwekkende bijdrage te leveren, die hem bij de geallieerden het gezag zou verleenen om mee te spreken in het na-oorlogsche Europeesche bestel en den onafhankelijken Tsjechoslowaakschen staat te kunnen stichten - na dat alles eindelijk president van de republiek, de zijne, voelt hij zich onwennig als hij op weg naar zijn politieke vrienden in het stamcafé zichzelf eraan herinnert, dat hij dat nu toch eigenlijk niet meer kan doen, omdat het in strijd is met de protocolverplichting, die hij als president heeft. Als hij, nog in Amerika vertoevend, uit Praag het telegram van zijn benoeming tot president ontvangt, zegt hij, dat hij aan dat presidentschap eigenlijk nooit had gedacht. Maar hij schepte zich in voor de thuisreis. Het verblijf aan boord was een eerste vakantie na vier jaren onafgebroken, ingespannen arbeid. Hij was in gezelschap van zijn dochter, met wie hij schaak kon spelen. Hij wandelt op het dek, denkt hoe alles gekomen is en zegt dan: ‘God, het is toch gelukt!’

Aan deze simpele uiting van voldoening kon hij

later die andere van zijn persoonlijke voldoening toevoegen hierover, dat hij als staatshoofd nooit iets heeft hoeven door te strepen van datgene waaraan hij als student, als hoogleeraar, als criticus, als hervormend politicus heeft geloofd en wat hij heeft aangehangen, (hij gebruikt het woord: liefgehad) en dat hij, tot macht gekomen, geen andere zedelijke wet heeft erkend, in geen andere verhouding tot den evennaaste en tot zijn volk en de wereld is komen te staan dan die, waardoor hij zich tevoren heeft laten leiden. Alles waaraan ik geloofd heb, heb ik kunnen bevestigen en vervullen, - zoo kan hij dankbaar van zijn leven getuigen.

En zijn democratie, die, welke hij in Tsjechoslowakije heeft verwezenlijkt, hoe geldt in de formule, die hij er zelf van geeft, wat Capek van hem zegt: altijd welft zich over zijn woorden de samenvattende conceptie van menschheid en God, immer klinkt die wijde, vaste en schoon gewelfde ruimte mee, elk woord is een deel van dit draagstelsel van kennis, van geloof en liefde; uit aardse stof gemaakt behoort het tot den bouw van een Dom.

'Het diepste argument voor de democratie is het geloof aan den mensch, aan zijn waarde, zijn geest en zijn onsterfelijke ziel, - dat is de ware

metaphysische gelijkheid. Ethisch vindt de democratie haar rechtvaardiging als de politieke verwerkelijking van de naastenliefde. Het eeuwige kan het eeuwige niet onverschillig zijn, het eeuwige kan het eeuwige niet misbruiken, niet uitbuiten, niet overweldigen. Ik beschouw staat, staatsleven en politiek inderdaad sub specie aeternitatis. De ware, op liefde en achting voor den naaste, voor alle naasten berustende democratie is de verwerkelijking van de ordening Gods op aarde'.

Zoo beschouwde hij de democratie, deze, die beminnenswaardig is, ethisch, en dichterlijk, waarin kinderen kunnen blij zijn en spelen aan dien bebloemden drempel van het leven waarin zij vrije mensen zullen zijn, en gelijktijdig realistisch, als de democratie, waarin Chesterton onvoorwaardelijk gelooft. Zijn democratie is, daar is geen twijfel aan, westersch en het ideaal der westersche democratie. Door mijn vorming ben ik bewust Europeeër, zegt Masaryk ons bovendien, en daarmee wil hij zeggen, dat de Europeesche en Amerikaansche cultuur hem geestelijk voldoende zijn. Amerika beschouwt hij ethnisch en cultureel, zij het niet volledig en uitsluitend, als een stuk naar ginds overgebracht Europa. Hij houdt van Amerika, getuige reeds zijn woorden over de vrijheid daar en de verzekering, dat hij

er veel waardevols heeft geleerd, een liefde verklaarbaar ook hieruit, dat zijn hoogbegaafde vrouw, Charlotte Carrigue, met wie hij een volkomen harmonisch huwelijk had, Amerikaansche was - van vaders zijde uit een oud, uitgeweken Hugentengslacht, van moederszijde rechtstreeks Amerikaansch. En als Europeeër, zegt hij, klaar en duidelijk, ben ik westersch, en hoe scherp hij zich bewust is wat hij daarmee zegt, blijkt uit wat er op volgt: ik zeg dit tot de Slavophielen, die in Rusland en in het Slavendom iets boven-Europeesch zien. 'De beste Russen', zegt hij, 'waren bovendien eveneens westersch'.

Het hindert hem niets, dat het zoogenaamde Amerikanisme zoo naar ons door dringt. Eeuwenlang hebben wij Amerika vereuropeaniseerd, zoodat het nu hetzelfde recht heeft bij ons. Wij veramerikaniseerden ons, maar gelijktijdig vereuropeaniseerde Amerika zich verder. Twee millioen Amerikanen komen jaarlijks naar Europa en zij zien het als iets goeds en schoons voor hun leven. Het Amerikanisme heeft fouten en oppervlakkigheden, maar de Amerikaansche schrijvers veroordeelen die streng: waren onze schrijvers maar even scherp tegenover de groote Europeesche fouten! De toekomst ziet hij hierin, dat Europa meer op Amerika gaat lijken en Amerika meer op Europa.

Waarom houdt het Tsjechoslowaaksche volk zoo van Masaryk? Elke eenling, dien men erover vraagt, spreekt bewogen van die liefde, van de volksliefde - en deze bloemen op zijn graf getuigen ervan. Men heeft geen enkele schroomvallige aarzeling in het gebruik van dat woord liefde; de liefde, altijd weer de stuwkracht in woord en daad bij Masaryk zelf, en dat is reeds de reden, waarom men van hem houdt. Het houdt van hem, omdat hij een van die groote mannen is, wier zuiverheid, wier harmonische samenklank tusschen doel en leven, tusschen idee en daad zoo ontroerend zijn, omdat hij de liefde had, omdat hij bij alles zoo eenvoudig en realistisch was, zoo vol liefde voor het leven, en die vrucht genoot van een harmonisch, schoon leven, en een schoon leven is beminnenswaardig op zichzelf - die vrucht van zulk een leven: het geluk. (De Duitsche filosoof Fritz Maulhner zocht hem eens op en verklaarde zijn bezoek: hij wilde niets anders dan zien, hoe een gelukkig mensch er uitziet.) Het Tsjechoslowaaksche volk houdt van hem, omdat hij het de vrijheid schonk in de onafhankelijke republiek, dit volk, dat in zijn geschiedenis zoo weinig vrijheid heeft gekend. Het houdt van hem, omdat hij die democratie waarborgde, waarin kinderen en groote menschen vrij en onbevangen

kunnen leven. Het houdt van hem, omdat het zijn vaderlandsliefde herkent in de zijne, een liefde zonder groote woorden en zonder patriottistisch geschreeuw. De vaderlandsliefde is schuchter en realistisch tegelijk: wat een klein volk met kleine middelen bereikt, heeft de bijzondere en onmetelijke waarde van den penning der weduwe. Het hindert niets, zegt Masaryk, dat wij maar een klein volk zijn - dat wil zeggen, het hindert niets aan de waarde van dat volk, en het heeft zelfs zijn groote voordeelen: we kunnen elkaar beter leeren kennen, intiemer leven en ons beter thuisvoelen bij ons zelf. Het is een groote zaak als een klein volk bij de grooten niet ten achter blijft en zijn aandeel bijdraagt in de ontwikkeling tot een hogere menselijkheid - en het kleine volk gaf zijn bijdrage daartoe juist in hem, Masaryk. Hij is de vormgever van het Tsjechoslowaaksche vrijheidsverlangen. Als ik dit vrijheidsbegrip vergelijk met dat van een ander volk, dan vergelijk ik het met dat van het Nederlandsche. Als het hunne is het vrij van groote woorden, als het hunne is het nuchter en realistisch, als het hunne is het tegelijkertijd metaphysisch gericht, het is vereenzelvigd met de Nederlandsche vroomheid zooals het hunne ethisch is, als het hunne heeft het tot zijn inhoud een element van levenspoëzie - als

het hunne is het een begrip van te dieper beminde vrijheid, omdat het het vrijheidsverlangen bevat van een volk, dat in zijn kleinheid kwetsbaar is. Het Tsjechoslowaaksche volk heeft de vrijheid van Masaryk's republiek niet lang mogen behouden, het verloor ze aan Hitler's alle vrijheid meedoogenloos uitroeienden machtsstaat en leed dat onbeschrijfelijke drama onder de Duitse onderdrukking en verachting. Daarom komt het volk, nu de republiek hersteld is, dankbaarder nog en met een gevoel, door al het gebeurde geschokt en verdiept, zijn bloemen leggen op dit graf. Ongetwijfeld is de wereld onvrijer dan wij hadden gedroomd en gehoopt dat zij na den oorlog zou zijn. Ik geloof, dat de Tsjechoslowaken, die een klein volk vormen in de spanningen van midden-Europa, dat ook heel bijzonder voelen. Geen Tsjech, die getuigde van zijn liefde voor Masaryk en voor diens nagedachtenis, en die daarbij niet sprak over zijn vrijheid en de democratie, die ze hadden willen verdedigen tegen Hitler's aanslag, en Masaryk had die weerbaarheid waarlijk niet verwaarloosd: 'worden we met geweld aangevallen, dan los, zich niet laten kleinkrijgen, dat is alles'. Men had een goed en sterk bewapend leger en een uitstekend vestingstelsel tegen Duitschland. Een vrouw, die mij erover sprak in een langen, ge-

passioneerden monoloog, herinnerde aan die tragische dagen. Allen liepen te hoop om zich voor het leger te melden, het werk werd in den steek gelaten, alle mannen holden naar de inschrijvingsbureaux voor vrijwilligers, aan de grens stond het vastberaden leger, toen de westersche bondgenooten hun pact met Tsjechoslowakije niet gestand bleven en het consigne gaven: men zou Hitler's leger zonder tegenstand laten binnentrekken, want voor Tsjechoslowakije kon West-Europa geen oorlog beginnen. Men heeft de soldaten zien schreien als mannen, die de verbittering en ontgoocheling niet konden verdragen en hen in razernij hun vergeefsche geweren zien stukslaan. Men heeft er geen denkbeeld van, hoe diep het Westen toen dit volk in zijn jeugdige republiek, in zijn jonge vrijheid heeft ontgoocheld. Ik hoor in verband van zulke gesprekken nog het: 'Wir lieben die Russen (het Duitsch omwille van mij) weil sie unsere Befreier sind': men heeft ze in de straten van Praag met bloemen ontvangen en hen omhelsd. Wat het Westen hun had laten ontrooven schonken de Russen hun terug op dat oogenblik, toen Europa eindelijk zegevierde over zijn vreeselijken vijand. 'Wir sind Slaven', zei dezelfde vrouw, een soort patriotistische uiting, maar niet een slavophiele uiting, want in dit bewustzijn

leefde het andere, dat van de culturele saamhoorigheid met West-Europa, het bewustzijn, de verst naar het Westen vooruitgeschoven Slaven te zijn en de Slavische bijdrage te vormen aan cultuur en geestesleven van het Europa, dat men als het Westen van het Oosten onderscheidt. (Masaryk's gedachte, - maar Masaryk hanteerde de antithese met schroom, en Capek noemt het karakteristiek voor zijn denken en zijn uitdrukkingwijze, dat hij feitelijk geen radicale antithese erkende. Hij sprak over democratie en dictatuur en men zou verwacht hebben, aldus Capek, dat hij begrip tegenover begrip toespitste en een principiele tegenstelling tusschen beide legde, maar neen, hij verzonk in gedachten en voegde eraan toe: 'Laten wij niet vergeten, dat ook de democratie het niet zonder dictaat stelt en dat ook de dictatuur zich op democratie beroept'.) Juist in het saamhoorheidsgevoel met het Westen wordt immer weer hier het Westen aangeklaagd om zijn aarzelende of onmachtige of speculatieve politiek en het keer op keer in gebreke blijven tegenover dit kleine land, dat daardoor naar de energieke, aarzellooze interessen van Rusland wordt gestuwd. Het kleine volk, niet beschermd, tenzij door Rusland, tegen zijn ervvijand, die nu verslagen is maar die het voor de toekomst blijft vreezen en wantrouwen,

heeft een klaar denkbeeld van zijn situatie, waarin geen besef van een radicale antithese, zoo die er is, het kan helpen. In de na-oorlogsche sfeer van politieke onrust en spanningen klampt het zich vast aan de vrijheid, die het gelaten is in de republiek. Het houdt van zijn huidigen president Benesj, Masaryk's vertrouwdsten en besten leerling en die staatshoofd was toen het land door Hitler werd overweldigd, en het bouwt op hem. Ik weet niet, hoeveel levensbeschrijvingen, groote en kleine monographieën van beiden, Masaryk en Benesj, in de boekwinkels liggen. En ze worden gekocht en gelezen en houden het volk vertrouwd met beider groote, geliefde denkbeelden van vrijheid en democratie. En het volk hoopt, als wij allen, - al weet het niet hoe het bereikt zal worden, evenmin als wij dat weten, - dat aan de Europeesche politieke onrust en onvrijheid een eind zal komen en dat we toch nog eens, als vrucht van wat we doorleden, die heerlijke vrijheid in een waarachtigen Europeeschen vrede zullen krijgen, waarin ook het kleine land deelt en het eene land het andere deelen ziet, waarin niemand niemand vreest, niemand niemand om godsdienst, om politiek, om partij-idolatrie, vervolgt, opsluit en doodt, waarin het gezin vrij is, de vader, de moeder, het kind, en het kind opgroeit in dat heldere

en heerlijke besef vrij mensch te mogen zijn in een vrij en onbevangen leven, - de levenspoëzie, de naastenliefde, de gerechtigheid in het licht van tijd en eeuwigheid, die de staat tot inhoud heeft te maken van zijn democratische politiek, naar het woord van hem, Masaryk, die belijdt hierin de verwerkelijking te zien van Gods ordening op aarde.

Hier, onder deze bloemen, neergelegd op dit graf week in week uit al de jaren lang door het goede volk dat hem heeft liefgehad en dat zijn nagedachtenis liefheeft, ligt het stoffelijk overschot van een groot man, zooals een volk dien krijgt tot red-engel, tot zijn opstanding, tot zijn zegen, tot zegel, dat reikt over den dood. In zijn liefde voor hem herkent het Tsjechoslowaaksche volk zichzelf en zijn wezen, waarvan hij de machtsaanwijzer en de uitdrukking is, en waarvoor hij daarom de bemoediging is en de hoop in de uren, die moeilijk zijn.

X**Besluit**

De voorafgegane bladzijden bevatten indrukken van een tweetal bezoeken, die ik aan Tsjechoslowakije bracht, in het voorjaar en in den nazomer van 1947. Waar zij een enkele maal in het relaas van wat ik zag en hoorde onvermijdelijk en slechts zijdelings de politiek raken of op politieke spanningen zinspelen doen zij dit met de noodige aarzeling - ik ben geen politicus. Ze voorzien de ontwikkeling van de politieke gebeurtenissen in Februari 1948 niet en zijn er ook geheel onafhankelijk van.

Ik heb land en volk van Tsjechoslowakije niet leeren 'kennen' - men leert immers een land en een volk niet kennen in weinige weken, zelfs niet tijdens een aanmerkelijk langer verblijf. Maar ik heb van het Boheemsche en Slowaaksche landschap, van dat onvergelykelijke Praag onverdeeld schoone indrukken opgedaan, van het Tsjechische lijden onder de Duitse bezetting, met dat symbool geworden Lidice, indrukken die samenvallen met de herinneringen aan het lijden van ons eigen volk, en van de menschen die ik ontmoette zulke indrukken, dat ik niet anders kan zeggen, dan dat men van de Tsjechen en Slowaken, in wier gezels-

schap men vertoeft, gaat houden. Een schoon land en goede menschen, het is min of meer een samenvatting van achtergrond en omgeving van het doorleven dier vreugden, waarvan in eenige der voorafgegane hoofdstukken het verhaal is verteld.

Een houvastbiedende beschrijving van volksgeaardheidstrekken dient op hechter gegevens te steunen dan die welke de indrukken bevatten, zooals ik ze slechts van de Tsjechen en Slowaken heb, ze dienen te steunen op gegevens van studie en langdurige objectieve waarneming, en weinig termen zijn dan nog zoo onzeker en betrekkelijk als die van deze definities. Maar van menschen met wie men een tijdlang samen is geweest neemt de, zij het subjectieve waarneming een beeld mee, dat onmiskenbaar zekere trekken vertoont. Volgens Masaryk zagen de romantici de duivennatuur van zijn volk, maar tegenwoordig legt men meer den nadruk op de nuchtere, praktische trekken van het Tsjechische wezen. Van een nationaal karakter is minder sprake dan van een karakter van verschillende streken (Bohemen, Moravië, - Slowakije). De Slowaken hebben met de Tsjechen vele punten van verschil op menig gebied dat tot de samenstelling van de nationale geaardheid bijdraagt. Maar juist Masaryk, wiens vader Slowaak en wiens moeder een Tsjechische was en wiens

jeugd overigens onder groter invloed stond van de moeder en haar Tsjechische omgeving dan van den vader, had van beide wezens mee en wist met veel inzicht en door zijn bindende persoonlijkheid Tsjechen en Slowaken tot den samenhang van één volk in den Tsjechoslowaakschen staat bijeen te brengen. De Tsjechen en Slowaken vereerden hem als staatshoofd ook op gelijke wijze. Een begaafd, werkzaam volk (maar politiek onervaren en groen, zegt Masaryk). De Tsjechoslowaken zijn hartelijk, gastvrij, voorkomend, beleefd. Ze hebben gevoel voor fijne attenties, ze houden op een heel bijzondere manier van bloemen. Ze zijn eenvoudig, sober, intelligent, gelijkmatig, rustig. Ze zijn opgewekt, nooit luid of lawaaierig, maar zij houden van hun volksliederen en hebben er veel, en misschien hebben de Slowaken er meer dan de Tsjechen. Het platteland hecht aan oude volksgebruiken, de volkszin is traditioneel. Ze hebben een bewust nationalisme, versterkt door de onzekere positie van de kleine zwakke staten onder de spanningen tusschen de grooten, maar zij hebben gelijktijdig een ruimen zin voor het moderne internationalisme, ook vooral in het cultureele en geestesverkeer. Ze hebben een warm gevoel (sentiment, geen sentimentaliteit) ze zijn gevoelig ook voor de levenspoëzie, waarop ik zinspeelde bij

de begrippen van den inhoud van Masaryk's democratie. Ze hebben weinig of niets van de Nederlandsche netheid, en onze zindelijkheid is overdreven bij de hunne, die te wenschen overlaat. Ze zijn geestelijk en cultureel ons zeer nabij en vertoonen ook in het sociale gezelschapsleven die punten van vergelijking met ons Nederlanders, die het misschien verklaren, waarom men er zich als Nederlander dadelijk zoo thuis voelt. De Tsjechen hebben voor ons trouwens een groote belangstelling en opvallend is het belangrijk aantal Nederlandsche en Vlaamsche boeken, dat in het Tsjechisch (en ook in het Slowaaksch) verschijnt. Dankbaar getroffen door hun gastvrijheid bij een eerste reis ter kennismaking en bij een tweede daaruit voortgevloeid verblijf vooral onder de Tsjechische schrijvers, heb ik in de bladzijden dezer Tsjechische Suite graag het hart laten spreken van de genegenheid die het kreeg voor dit kleine, goede volk, waarvan ik hoop, dat het met ons zijn band van wederzijdsche begripsuitwisseling en aanrakingen moge behouden tot bevordering van de kennis van elkaar en van de waardeering voor elkaar, - een dier volkerenvriendschappen tusschen twee kleine naties, hier een uit Europa's midden en een uit Europa's noordwesthoek, die zoo waardevol kunnen zijn.